

WITOLD
GOMBROWICZ



Pornografie

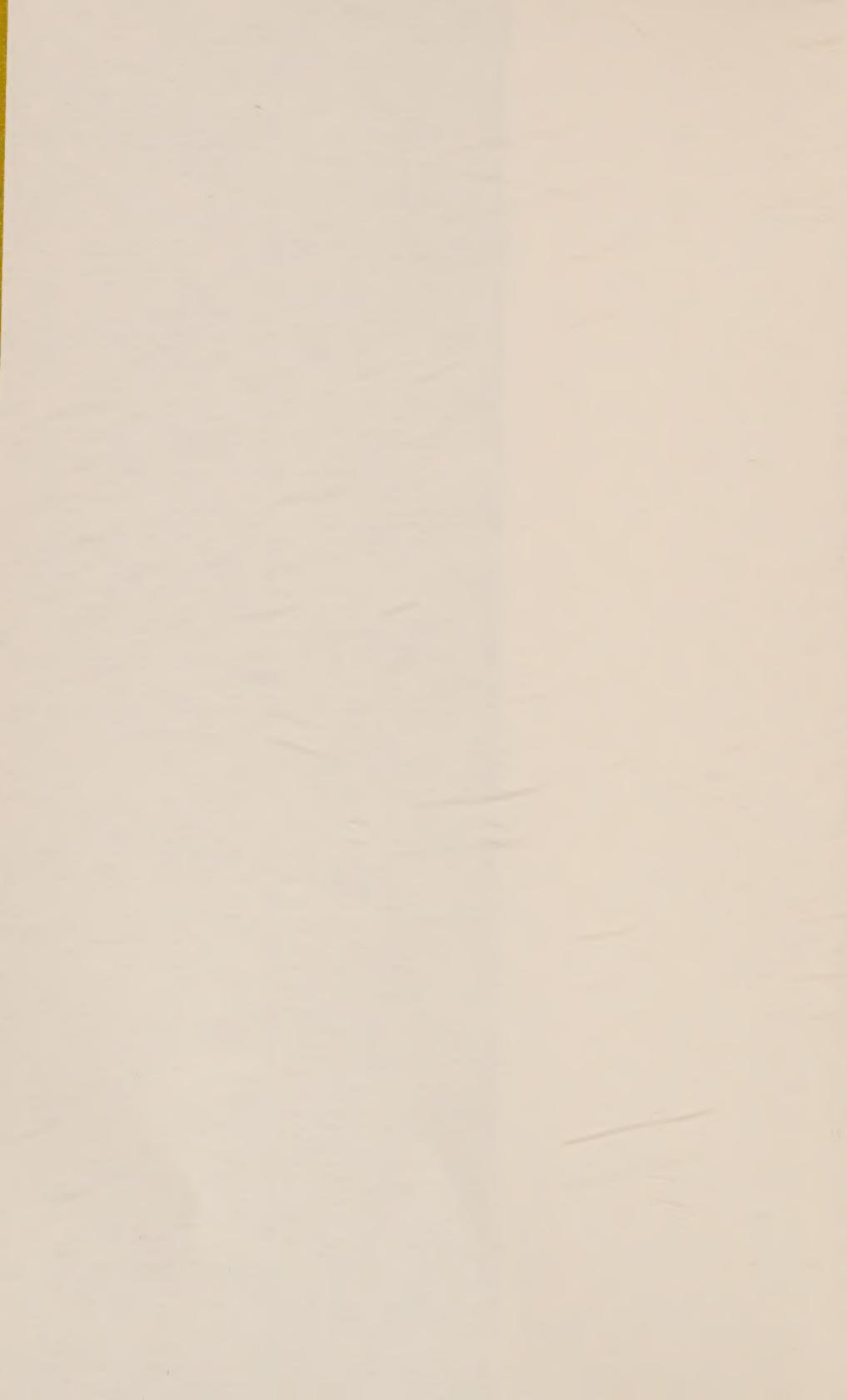
Twee ervaringen staan centraal in Gombrowicz' roman *Pornografie* (1960): de geestelijke ervaring van een kosmische leegte tijdens het bijwonen van een mis, en de lichamelijk ervaring van het onverhoeds volstromen van die leegte met 'jeugd'.

Witold en zijn ondernemende alter ego Fryderyk zijn tijdens de oorlogsjaren beland in een afgelegen landhuis in de Poolse provincie. Zij hebben er niets om handen en raken gefascineerd door de zestienjarige Karol en Henia, die als voor elkaar gemaakte lijken, maar die zich nog niet bewust zijn van de in hen sluimerende aantrekkingskracht. Integendeel, Henia is verloofd met de keurige advocaat Waclaw, terwijl Karol meer geboeid wordt door de belangstelling van de twee gasten dan door zijn buurmeisje.

De 'pornografie' waaraan het boek zijn indertijd nog provocerende titel ontleent, ligt uitsluitend in het feit dat via de verhitte verbeelding van de twee oudere mannen wordt aangestuurd op een erotische toenadering tussen de jeugdigen — er valt in de tekst geen onvertogen woord.

Kees Fens in *De Tijd*: 'Ik ben ervan overtuigd dat men in Gombrowicz met een groot schrijver te doen heeft, een auteur die een proza schrijft van een zeldzame geladenheid, die geen woord ijdel gebruikt maar aan elk maximale kracht tracht te onttrekken.'

Met deze uitgave rondt Paul Beers zijn reeks Gombrowicz-vertalingen af, die naast *Pornografie* de romans *Ferdydurke*, *Trans-Atlantisch* en *Kosmos* bevat, het feuilleton *De beheksten*, *De verhalen*, het *Toneel* en het monumentale *Dagboek*.



GROTE BELLETTRIE SERIE

Pornografie



Digitized by the Internet Archive
in 2023 with funding from
No Sponsor

Witold Gombrowicz

Pornografie

vertaald door Paul Beers



Athenaeum—Polak & Van Gennep
Amsterdam 1994

De vertaler ontving voor deze vertaling een werkbeurs van de Stichting Fonds voor de Letteren

Athenaeum—Polak & Van Gennep is een imprint van Em. Querido's Uitgeverij b.v., Amsterdam.

Oorspronkelijke titel: *Pornografia*.

Met toestemming van de erven Gombrowicz vertaald door Paul Beers.

Copyright © 1960 by Editions l'Institut Littéraire, Paris. Translation copyright © 1994 by Polak & Van Gennep Uitgeversmaatschappij b.v., Amsterdam. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Em. Querido's Uitgeverij b.v., Singel 262, 1016 AC Amsterdam. No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from Em. Querido's Uitgeverij b.v., Singel 262, 1016 AC Amsterdam.

Boekverzorging: Jacques Janssen.

ISBN 90 253 1865 7 / CIP / NUGI 301

Inhoud

Eerste deel	7
Tweede deel	91
Informatie	
Voorwoord van de auteur bij de Poolse uitgave (1960)	180
Voorwoord van de auteur bij de Franse en Duitse uitgave (1962/1963)	181
Verantwoording van de vertaler	186

Eerste deel

Ik zal u een ander avontuur van me vertellen, waarschijnlijk een van de rampzaligste.

Destijsds, het was in 1943, verbleef ik in het vroegere Polen, in het vroegere Warschau, diep op de bodem van het voldongen feit. Stilte. De gedunde kring van mijn kameraden en vrienden uit de vroegere cafés, de Zodiak, de Ziemianska, de Ips, kwam elke dinsdag bijeen in een woning in de Kruczastraat, en daar dronken we en probeerden nog steeds kunstenaars, schrijvers en denkers te zijn... terwijl we onze oude, vroegere gesprekken en discussies over de kunst weer opnamen... Ja, ja, ja, nu nog zie ik ze in een dichte walm zitten of liggen, de een wat skeletachtig, de ander met littekens overdekt, maar allen in het wilde weg pratend en schreeuwend. De een riep: God, een ander: kunst, een derde: volk, een vierde: proletariaat, en zo discussieerden we verwoed, en zo ging het maar voort en voort—God, kunst, volk, proletariaat—, maar op een keer verscheen er een man van middelbare leeftijd, gitzwart en dor, met een haviksneus, en hij stelde zich aan ieder afzonderlijk voor onder inachtneming van alle formaliteiten. Daarna sprak hij nauwelijks een woord.

Hij bedankte zeer correct voor het hem aangeboden glaasje wodka — en niet minder correct zei hij: 'Mag ik nog om een lucifer vragen...', waarna hij op de lucifer begon te wachten, en wachtte... en toen hij er een kreeg aangereikt, ging hij ertoe over een sigaret aan te steken. Intussen woedde de discussie—God, proletariaat, volk, kunst— en de stank kroop onze neusgaten binnen. Iemand zei: 'Welke wind heeft u hierheen geblazen, Fryderyk?' — waarop hij meteen een afdoend antwoord gaf: 'Ik hoorde van Ewa dat Pietak hier nogal eens is, daarom ben ik langsgekomen, want ik heb vier hazevellen en een zool.' En

ten bewijze dat het geen loze woorden waren, liet hij de in papier gewikkeld vellen zien.

Hij kreeg thee, die hij opdronk, maar op zijn schoteltje lag nog een suikerklontje — en hij stak zijn hand uit om het naar zijn mond te brengen — maar misschien beschouwde hij deze beweging als onvoldoende gemotiveerd, dus trok hij zijn hand weer terug — toch was het terugtrekken van de hand eigenlijk nog ongemotiveerder — hij stak daarom opnieuw zijn hand uit en at het klontje op — maar hij at het nu waarschijnlijk niet meer voor zijn plezier, maar alleen om zich passend te gedragen... tegenover de suiker of tegenover ons?... en om die indruk uit te wissen kuchte hij, en om het kuchen te motiveren haalde hij zijn zakdoek te voorschijn, maar hij waagde het al niet meer zijn neus te snuiten, hij bewoog alleen zijn voet. Het bewegen van zijn voet bracht, naar het schijnt, nieuwe complicaties, dus hield hij zich volkomen stil en bewoog helemaal niet meer. Dit bijzondere gedrag (want hij 'gedroeg zich' eigenlijk alleen maar, hij 'gedroeg zich' ononderbroken) wekte toen al, bij de eerste ontmoeting, mijn nieuwsgierigheid op, en in de loop van de volgende maanden kwam ik nader tot deze man, die overigens niet onontwikkeld bleek en ook enige ervaring had op het gebied van de kunst (hij had zich vroeger met toneel beziggehouden). Wat doet het er toe... wat doet het er toe... het is genoeg als ik zeg dat we samen kleine handeltjes dreven die in ons levensonderhoud voorzagen. Nu ja, dat duurde niet lang, want op een dag kreeg ik een brief van een zekere Hipp, ofwel Hippolyt S., een landeigenaar uit de streek van Sandomierz, met het voorstel hem te bezoeken — hij wilde met ons bepaalde Warschause zaken bespreken waarbij wij hem behulpzaam konden zijn. 'Hier lijkt het rustig, niets bijzonders, maar er zwerven benden rond die soms een overval plegen, je begrijpt, er heerst een zekere bandelosheid. Kom met z'n tweeën, dat zal prettiger zijn.'

Op reis? Met z'n tweeën? Ik werd bekropen door moeilijk te formuleren twijfels ten aanzien van deze gezamenlijke reis... want moest ik hem meenemen om hem daar, op het land, zijn

spel te laten voortzetten... En zijn lichaam, dat zo... 'specifieke' lichaam?... Met hem op reis gaan, ongeacht zijn onvermoeibare 'zwijgend-schreeuwende onfatsoen'?... Me met iemand belasten die zo 'gecompromitteerd en daardoor ook compromitterend' was?... Me aan deze 'dialoog' blootstellen die zo hardnek-kig gevoerd werd... met... ja, met wie eigenlijk?... En zijn 'weten', dat weten van hem aangaande...? En zijn geslepenheid? En zijn listen? Nu ja, dat alles trok me niet erg aan, maar aan de andere kant was hij in zijn eeuwigdurend spel zo afgezonderd... zo geïsoleerd van ons collectieve drama, stond hij zo geheel los van de discussies 'volk, God, proletariaat, kunst', dat het een verademing voor me was, het betekende een soort opluchting... En bovendien was hij zo onberispelijk en rustig en bedachtzaain! Laten we dus op reis gaan, hoeveel prettiger is het met z'n tweeën! Het resultaat was dat we ons in een propvolle wagon naar binnen persten... en ten slotte zette de trein zich knarsend in beweging.

Drie uur 's middags. Mist. Fryderyk werd door de romp van een oude vrouw half in elkaar gedrukt, een kindervoetje stootte tegen zijn kin... en zo reisde hij... maar hij reisde, zoals altijd, correct en welopgevoed. Hij zweeg. Ook ik zweeg, de trein schudde ons door elkaar, wierp ons heen en weer, en alles was als verstard... maar door een stukje raam zag ik blauwige, slapende velden waarin we met schommelend geraas binnentredden... het was de al zo vaak geziene, wijde, door de horizon omvatte vlakte, gestreepte aarde, een paar wegschietende bomen, een huisje, terugwijkende gebouwen... hetzelfde als altijd, het bij voorbaat bekende... Maar toch niet hetzelfde! En juist hierom niet hetzelfde, want hetzelfde! En onbekend, en onbegrijpelijk, ach, ondoorgondelijc, niet te vatten! Het kind begon te brullen, de vrouw nieste...

Die zurige lucht... De vanouds bekende, eeuwige weemoed van de treinreis, de stijgende en dalende lijn van de draden of de berm, het plotselinge verschijnen van een boom in het raam, van een paal, een baanwachtershuisje, het snelle, achter-

waarts voorbijflitsen van alle dingen, het ontglippen... terwijl ginds, ver aan de horizon, een schoorsteen of een heuvel opdook... en lang aanwezig bleef, hardnekkig, als een zware, een alles beheersende zorg... tot hij met een langzame draaiing in het niets verdween. Ik had Fryderyk vlak voor me, door twee hoofden van me gescheiden, zijn hoofd was heel, heel dichtbij, ik kon hem zien — hij zweeg en reed — en de aanwezigheid van vreemde, storende lichamen die tegen je aan kropen en drukten, verdiepte alleen maar ons eenzame tête-à-tête... woordeloos... zozeer dat het me bij God liever was geweest als ik niet met hem op reis was gegaan en het idee van die gezamenlijke reis geen werkelijkheid was geworden! Want lichamelijk gesproken was hij slechts een lichaam onder de andere lichamen, verder niets... maar toch wás hij... en hij was op de een of andere manier afgezonderd, onverbiddelijk... Daar kon je niet aan voorbijzien. Dat kon je niet afdoen, negeren, uitwissen — hij was in dit gedrang, hij wás... En zijn reis, zijn voortrazen in de ruimte, kon je niet vergelijken met hun reis — het was een veel belangrijkere, misschien zelfs bedreigende reis...

Af en toe glimlachte hij naar me en zei iets — maar waarschijnlijk alleen om het samenzijn met hem mogelijk en zijn aanwezigheid minder drukkend voor me te maken. Ik begreep dat het een riskante onderneming was hem uit de stad weg te halen en hem deze ruimte buiten Warschau in te sturen... want tegen de achtergrond van deze verten moest zijn bijzondere innerlijke kwaliteit sterker uitkomen... en ook hijzelf wist dat, want nooit had ik hem stiller en onopvallender gezien. Op een bepaald moment begon de schemering, die substantie die de vormen opvreet, hem langzaam uit te wissen, en hij was niet meer te onderscheiden in de voortsnellende, schuddende wagon die de nacht in reed en tot niet-zijn uitnodigde. Maar dit verzwakte zijn aanwezigheid niet, die alleen voor de blik ontogaankelijker werd: loerend achter de sluier van de onzichtbaarheid was hij precies dezelfde. Toen ging de verlichting aan en maakte hem weer zichtbaar, liet zijn kin zien, zijn samengeknepen

pen mondhoeken, zijn oren... maar hij verroerde zich niet, hij stond daar, zijn ogen op het schommelende snoer van wagons gericht, en was! De trein stopte weer, ergens achter mij schuifelen voeten, de massa golft, er is blijkbaar iets aan de hand— maar hij is en is! We rijden verder, buiten is het nacht, de locomotief sproeit vonken, de rit van de wagons wordt nachtelijk— waarom heb ik hem meegenomen? Waarom heb ik me dit gezelschap op de hals gehaald dat, in plaats van te verlichten, bedrukt? Veel slaperige uren duurde deze reis, doorvluchten met haltes, tot het ten slotte een reis om de reis werd, slaperig, hardnekig, en zo reden we tot we in Cmielow kwamen en ons met onze koffers op het pad langs de rails bevonden. Het verdwijnnende snoer van de trein in het wegstervend geraas. Stilte, een raadselachtig windje en sterren. Een krekel.

Ik, te voorschijn gekomen uit urenlange beweging en gedrang, plotseling op dit pad geplaatst—en naast mij Fryderyk, die er met zijn jas over de arm doodstil bij stond—waar waren wij? Wat was dat? Deze streek kende ik toch, dit windje was me niet vreemd—maar waar waren we? Daar, schuin aan de overkant, het bekende stationsgebouw van Cmielow en een paar brandende lampen, maar... waar, op welke planeet waren we beland? Fryderyk stond naast me, stond maar te staan. We liepen naar het station, hij achter mij, daar stond een wagen, paarden, een koetsier—de bekende wagen en het bekende gebaar waarmee de koetsier zijn pet afnam, waarom kijk ik dan zo hardnekig?... Ik stap in, na mij Fryderyk, we rijden, de zandweg in het schijnsel van de duistere hemel, van opzij stroomt het zwart van een boom of struik op ons toe, we rijden het dorp Brzustowa binnen, witgekalkte planken lichten op, hondegeblaf... raadselachtig... en naast mij die man die me zwijgend, correct vergezelt. De onzichtbare grond wiegde en schudde ons rijtuig, en holen van duisternis, verdichtingen van donker tussen de bomen belemmerden onze blik. Ik sprak de koetsier aan om mijn eigen stem te horen: 'Wel, hoe staan de zaken? Is het rustig bij jullie?'

En ik hoorde hem zeggen: 'Tot nu toe is het rustig. Er zijn benden in de bossen... Maar dat er de laatste tijd iets bijzonders...'

Zijn gezicht was niet te zien, de stem was dezelfde—dus niet dezelfde. Vóór me alleen een rug—en ik wilde me al voorover buigen om die rug in het gezicht te zien, maar ik hield me in... want Fryderyk... was immers hier, naast me. En hij was ontzettend stil. Omdat ik hem naast me had, wilde ik liever niemand in het gezicht zien... want plotseling begreep ik dat datgene wat naast me zat, in zijn stilte radicaal was, radicaal tot in het waanzinnige! Ja, dat was een extremist! Onberekenbaar extreem! Nee, dat was geen gewoon wezen, maar eerder iets roofdierachtigs, extreem gespannen in een mate waarvan ik tot nog toe geen idee had. Ik wilde daarom liever niemand in het gezicht zien—ook de koetsier niet, wiens rug op ons drukte als een berg, terwijl de onzichtbare aarde de wagen wiegde en schudde en de sterrenflonkerende duisternis alle zicht opzoog. De verdere tocht verliep woordeloos. Eindelijk reden we een laan in, de paarden trokken pittiger—een poort, een wachter, honden—een gesloten huis, een zware deur die knarsend opening—Hipp met een lamp...

'God zij dank, daar zijn jullie!'

Was hij het of was hij het niet? De opgeblazen, pafferige roodheid van zijn wangen trof me en stootte me af... hij zag er trouwens helemaal uit alsof hij werd opgeblazen door een gezwel dat alles aan hem tot in het reusachtige vergrootte, een woekeeren naar alle kanten, een verschrikkelijke, stierachtige verandering van het zware lichaam dat leek op een vleesspuwende vulkaan... en in zijn hoge laarzen staken apocalyptische poten, en zijn ogen keken uit zijn lichaam als uit een raampje. Maar hij drukte me tegen zich aan en omhelsde me. Beschaamd fluisterde hij: 'Ik ben opgezwollen... verdomme... Ik ben dik geworden. Waarvan? Van alles, denk ik.'

En terwijl hij zijn worstvingers bekeek, herhaalde hij met oneindige droefheid, zachter, voor zichzelf: 'Ik ben dik geworden.

Waarvan? Van alles, denk ik.'

En hij bulderde: 'En dat is mijn vrouw, Maria!'

Waarna hij in zichzelf mompelde: 'En dat is mijn vrouw, Maria.'

En hij brulde: 'En dat is mijn Henia, mijn kleine, mijn lieve Henia!'

En hij herhaalde voor zichzelf, nauwelijks hoorbaar: 'En dat is mijn Henia, mijn kleine, mijn lieve Henia!'

Gastvrij en voornaam wendde hij zich tot ons: 'Wat goed dat jullie gekomen zijn, maar alsjeblieft, Witold, stel me toch voor aan je vriend...', waarna hij zijn ogen sloot en de woorden herhaalde—zijn lippen bewogen. Fryderyk kuste met grote hoffelijkheid de hand van de vrouw des huizes, wier melancholie zich tooide met een verre glimlach, wier breekbaarheid zachtjes beefde... en wij werden binnengetrokken in de maalstroom van het kennismaken, van het rondgeleid worden in het huis, van het bij elkaar zitten en converseren—na die eindeloze reis—en het licht van de lamp maakte dromerig. Het avondeten, geserveerd door een bediende. Onze ogen vielen dicht. Wodka. Worstelend met de slaap probeerden we te luisteren, te begrijpen; er was sprake van een aantal narigheden, met het verzetsleger, met de Duitsers, de benden, de overheid, de Poolse politie, vorderingen—van heersende angst en gewelddadigheid... waarvan trouwens de met extra ijzeren staven voorziene vensterluiken getuigden, en ook de gebarricadeerde zijdeur... met een ijzeren gordel afgesloten.

'Sieniechów hebben ze afgebrand, in Rudniki hebben ze de opzichter de benen gebroken, ik had evacués uit de omgeving van Poznan, het ergste is dat je niet weet wat je te wachten staat; in Ostrowiec, in Bodzechów, overal waar fabrieken staan, wacht men af, spitst de oren, op het ogenblik is het nog rustig, maar het zal losbarsten als het front nadert... Het zal losbarsten! Dat zal een slachting worden, mijne heren, een explosie, een puinhoop! Dat wordt een puinhoop!—bulderde hij en mompelde in zichzelf, peinzend: 'Dat wordt een puinhoop!'

En hij bulderde: 'Het ergste is dat je geen kant op kunt!'

En hij fluisterde: 'Het ergste is dat je geen kant op kunt!'

Maar de lamp. Het avondeten. De slaperigheid. De met de dikke saus van de slaap overgoten reusachtigheid van Hipp, de in de verte vervagende vrouw des huizes, Fryderyk, en de nachtvlinders die tegen de lamp botsen, vlinders in de lamp, vlinders om de lamp, en de wenteltrap naar boven, de kaars, ik val op bed en slaap meteen. De volgende morgen een driehoek van zon op de muur. Een stem buiten. Ik stond op en opende de luiken. Ochtend.

Boomgroepen binnen de bevallige lussen van de tuinpaden, het park liep flauw omlaag naar waar men achter de linden het verborgen oppervlak van een vijver vermoedde—ach, het groen in de beschaduwde en zonnige dauw! En toen we na het ontbijt het voorplein op liepen: het huis—wit, met bovenverdieping en erkers, dicht omringd door sparren en thuja's, paden en bloemperken; het betoverde ons als een onbezoedeld fenomeen uit vroegere, reeds zo verre, vooroorlogse tijden... en in zijn onberoerd verleden leek het echter dan het heden... maar het besef dat het niet waar was, dat het in strijd was met de werkelijkheid, maakte het tegelijk tot een soort theaterdecor... dus werden dit huis, het park, de hemel en de velden ten slotte theater en waarheid tegelijk. Maar daar komt de landheer, kolossaal, opgezwollen, met een groen jasje om zijn pafferige, zware lichaam, en waarlijk, hij komt aanlopen net als vroeger, groet ons van verre met zijn hand en vraagt hoe we geslapen hebben. Traag babbelend, zonder haast, liepen we de poort uit naar de velden en omvatten met onze blik de in volle breedte zwelende en golvende aarde, en Hipp sprak met Fryderyk over oogst en opbrengst, terwijl hij met zijn laars aardkluitjes verbrokkelde. We liepen terug naar het huis. Op het terras verscheen Maria en riep: 'Goedemorgen!', een klein jochie rende over het grasveld, misschien de zoon van de kokkin? Zo wandelden we door deze morgen, die een herhaling was van reeds lang voorbije morgens—maar het was niet zo eenvoudig... want in het landschap was een verzwakking geslopen, en opnieuw kwam het me voor dat alles, hoewel hetzelfde, iets heel anders was. Wat een onthutsende gedachte, wat een onaangenaam, verstolen idee! Naast mij liep Fryderyk, in het licht van de heldere dag zozeer lichaam geworden, dat je de haartjes die uit zijn oren

kwamen had kunnen tellen en alle schilfers van zijn kelderbleke huid — Fryderyk, zeg ik, gebogen, zwakjes, ingevallen, met lorgnet, de mond van een zenuwpatiënt, de handen in zijn zakken — een typisch stedelijke intellectueel op het ruige land... maar in dit contrast was het land niet meer de sterkste, de bomen verloren hun zelfverzekerheid, de hemel was twijfelachtig, de koe bood niet de vereiste weerstand, het eeuwige van het land was nu verward, onzeker en als aangetast... en Fryderyk leek nu echter dan het gras. Echter? Een kwellende gedachte, verontrustend, onzindelijk, enigszins hysterisch en zelfs provokerend, benauwend, ondermijnend... en ik wist niet of ze van hem kwam, van Fryderyk, die gedachte, of misschien van de oorlog, de revolutie, de bezetting... of misschien van het een en het ander, het een met het ander? Maar hij gedroeg zich onberispelijk, stelde Hippolyt vragen over het bedrijf, voerde het soort gesprek dat van hem verwacht mocht worden, en plotseling zagen we Henia over het grasveld naar ons toe lopen. De zon brandde op onze huid. Onze ogen waren droog en onze lippen gesprongen. Ze zei: 'Mama is al klaar. Ik heb laten inspannen.'

'Naar de kerk, naar de mis, want het is zondag,' verduidelijkte Hippolyt.

En hij zei zachtjes bij zichzelf: 'Naar de mis, naar de kerk.'

Toen met lude stem: 'Als u met ons mee wilt, graag, maar zonder dwang. Tolerantie, ha, ha, nietwaar?! Ik ga, want zolang ik hier ben, zal ik gaan! Zolang er een kerk is, ga ik naar de kerk! Met mijn vrouw, mijn dochter en het rijtuig — want ik hoef me voor niemand te verstoppen, ze mogen me gerust zien. Laten ze me maar aangapen, alsof ze me fotograferen... laten ze me maar fotograferen!'

En hij fluisterde: 'Laten ze me maar fotograferen!'

Reeds gaf Fryderyk op de hoffelijkste wijze te kennen dat wij bereid waren aan de eredienst deel te nemen. In het rijtuig, waarvan de wielen in de zandige sporen wegzakten en een dof geknerp lieten horen, reden we weg, en toen we bij de heuvel

kwamen, ontvouwde zich langzaam de weidsheid van de onder de immense hoogten van de hemel diep op de grond uitgestrekte aarde, verstard in onbeweeglijke golven. Ginds, in de verte, de spoorbaan. Ik moest lachen. Het rijtuig, de paarden, de koetsier, de hete geur van lak en leer, het stof, de zon, een lastige vlieg rond mijn gezicht en het geknerp van die in het zand rondraaiende rubberbanden—maar dat was toch al eeuwenlang bekend, en niets, absoluut niets was er veranderd! Maar toen we ons boven op de heuvel bevonden en de adem van de ruimte, aan de rand waarvan de bergen van het Heilig Kruis opdoemden, om ons heen waaide, diende de onechtheid van deze tocht me bijna een klap toe—want we waren als weggelopen van een oude prent—als een dode foto uit een oud familiealbum—en op deze heuvel was het allang gestorven vehikel vanaf de verste punten zichtbaar—waardoor de streek boosaardig spottend, wreed verachtend werd—en de onechtheid van onze overleden tocht deelde zich mee aan de blauwige topografie, die onder de invloed en de druk van onze tocht bijna onmerkbaar verschoof. Fryderyk, op de achterbank naast Maria, keek om zich heen en bewonderde het koloriet, terwijl hij naar de kerk reed alsof hij echt naar de kerk reed—hij was waarschijnlijk nog nooit zo attent en hoffelijk geweest! We reden omlaag de holle weg van Grocholice in, daar waar het dorp begint, waar het altijd modderig is...

Ik herinner me (en dat is niet zonder betekenis voor de gebeurtenissen waarvan in het vervolg sprake zal zijn) dat het overheersende gevoel er een van leegheid was—en opnieuw, net als in de afgelopen nacht, had ik me naar voren willen buigen om de koetsier in het gezicht te zien, maar dat hoorde niet... dus bleven we achter zijn niet ontraadselde schouders, en onze tocht speelde zich achter zijn rug af. We reden het dorp Grocholice binnen, links een riviertje en rechts nog een paar boerenvuizen met omheiningen, een kip en een gans, een trog en een poel, een hond, een boer of boerin op z'n zondags, op weg naar de kerk... de rust en slaperigheid van een dorp op het land...

Maar het was alsof onze dood, gebogen over een waterspiegel, er zijn eigen gelaat in opriep— het lang voorbije van onze tocht spiegelde zich in dit eeuwige dorp en dreunde in deze waanzin, die alleen een masker was, die er slechts toe diende iets anders te verbergen... Wat? Elke denkbare zin... van de oorlog, de revolutie, het geweld, de bandeloosheid, de ellende, de wanhoop, de strijd, de furie, de kreet, de moord, het knechtschap, de schande, het creperen, de vloek of de zegen... elke denkbare zin, zeg ik, was te zwak om door het kristal van deze idylle heen te breken, en onberoerd bleef die aanblik, die van lang voorbije tijden was, die alleen nog façade was... Fryderyk babbelde allerbeleefd met Maria— of hield hij dit gesprek alleen gaande om *iets anders* niet te zeggen?— en we reden tot voor de muur die de kerk omgaf en maakten aanstalten om uit te stappen... maar ik wist al van geen hoe en wat meer... of de treden die we naar het kerkplein opgingen gewone treden waren of dat ze misschien...? Fryderyk bood Maria zijn arm, nam zijn hoed af en leidde haar naar het kerkportaal, waarbij de mensen toekeken— maar misschien leidde hij haar alleen om iets anders niet te doen?— en achter hem wurdme Hippolyt zich naar buiten en drong zich met zijn zware lichaam naar voren, onverstoorbaar, consequent, wetend dat ze hem morgen als een varken konden afslachten— hij drong zich onstuimig naar voren, de haat trotserend, duister en berustend. De landheer! Was hij misschien alleen landheer om niet iets anders te zijn?

Maar toen we werden opgesloten door het halfduister, waarin brandende kaarsen waren vastgeprikt en dat vervuld was van de dreun van het huilerige, fluisterende gezang dat uit deze boerse, samengebalde massa opklonk... toen verdween de loerende dubbelzinnigheid— alsof een hand die sterker was dan wij de superieure orde van de eredienst had hersteld. Hippolyt, die tot nu toe met onderdrukte woede en hartstocht landheer was, alleen om zich niet klein te laten krijgen, nam nu rustig en voornaam plaats in de notabelenbank en begroette met een hoofdknik de tegenover hem zittende familie van de rentmees-

ter van Ikanie. Het was kort voor de mis, de mensen nog zonder priester, het volk aan zichzelf overgelaten in zijn treurig, deemoedig, snerpend en onbeholpen gezang, waardoor het niettemin in toom werd gehouden — als een hond aan de ketting, onschadelijk. Wat een beteugeling, wat een kalmering, wat een weldadige opluchting, hier, in deze stenen eeuwigheid, de boer werd weer een boer, de heer een heer, de mis een mis, de steen een steen, en alles keerde terug tot zichzelf!

Maar Fryderyk, die in de notabelenbank naast Hippolyt had plaatsgenomen, knielde neer... en dat verstoerde mijn rust een beetje, want dat was misschien wat overdreven... en het viel me zwaar niet te denken dat hij misschien alleen maar knielde om iets anders niet te doen wat geen knielen zou zijn... maar daar klonken de belletjes, de priester verscheen met de kelk, en nadat hij die op het altaar had neergezet, maakte hij een buiging. Opnieuw de belletjes. En plotseling drong een beslissend accent met zulk een kracht mijn bestaan binnen dat ik, uitgeput en maar half bij zinnen, neerknielde, en het had niet veel gescheeld of ik had, in mijn wilde verlatenheid, gebeden... Maar Fryderyk! Ik had het gevoel, ik had de verdenking dat Fryderyk, die immers was neergeknield, eveneens 'bad' — en ik was er zelfs zeker van, zijn bevliegingen kennend, dat hij niet alleen maar zo deed, maar werkelijk 'bad' — in de zin dat hij niet alleen anderen, maar zichzelf voor de gek wilde houden. Hij 'bad' in de ogen van de anderen en in de ogen van zichzelf, maar zijn gebed was slechts een scherm dat de mateloosheid van zijn niet-bidden verhulde... het was dus een uitdrijvende, 'excentrieke' daad die uit deze kerk wegvoerde naar de grenzeloze ruimte van het volstrekte niet-geloof — een in zijn diepste kern ontkennende daad. Wat gebeurde er dan? Wat begon zich te voltrekken? Zo iets had ik nog nooit beleefd. Nooit zou ik geloofd hebben dat zo iets zelfs maar gebeuren kon. Maar — wat was er dan gebeurd? Eigenlijk — niets, eigenlijk dit, dat iemands hand aan de mis alle inhoud, alle betekenis had ontnomen — en ginds was de priester in de weer, knielde, liep van de

ene kant van het altaar naar de andere, en de misdienaars rinkelden met de bel, en de wierook steeg omhoog, maar de inhoud van dat alles vervluchtigde als het gas uit een ballon, en de mis zakte ineen in afschuwelijke impotentie... slap... al niet meer in staat tot bevruchting! Maar deze beroving van de inhoud was moord, terzijde gepleegd, buiten ons, buiten de mis, als geluidloos maar moorddadig commentaar van een toekijkende buitenstaander. En de mis kon zich daar niet tegen verweren, want het gebeurde door een terloopse interpretatie, niemand in de kerk verzette zich eigenlijk tegen de mis, zelfs Fryderyk woonde haar uiterst correct bij... en als hij haar doodde, dan alleen — laten we zeggen — vanaf de keerzijde van de medaille. Maar dit zijdelingse commentaar, deze dodelijke glosse, was een daad van wredeheid — de daad van een scherp, koel, geheel en al doordringend, onverbiddelijk bewustzijn... en ik begreep dat het complete waanzin was deze man mee naar de kerk te nemen. Om Gods wil, men moest deze man daar verre van houden! De kerk was de verschrikkelijkste plaats voor hem!

Maar het was al gebeurd! Het proces dat plaatsvond was een doordringen tot de werkelijkheid *in crudo*... vóór alles was het een vernietigen van de verlossing, en daarom kon niets die ranzige boerentronies meer verlossen die nu niets stichtends meer hadden en rauw gepresenteerd werden, als een lap vlees. Dat was al geen 'volk' meer, dat waren geen 'boeren', waren niet eens 'mensen', dat waren schepsels zoals... zoals ze waren... en hun vuil was van de genade beroofd. Maar de wilde anarchie van deze stroblonde veelkoppigheid correspondeerde met de niet minder arrogante schaamteloosheid van onze gezichten, die eveneens niet langer die van 'heren' waren, of 'beschaafd' of 'voornaam', maar op schreeuwende wijze met zichzelf identiek werden — karikaturen waaraan het model was ontnomen en die niet meer een karikatuur 'van iets' waren, maar karikaturen op zich en ontbloot als een achterste! En deze dubbele uitbarsting van wanstaltigheid, die van de heren en van de boeren,

kwam samen in het gebaar van de priester, die celebreerde... wat? Wat? Niets. Maar dat was niet alles...

De kerk hield op kerk te zijn. De ruimte drong binnen, maar een al kosmische, zwarte ruimte, en dat gebeurde niet eens meer op aarde, de aarde veranderde eerder in een in het heelal hangende planeet, de kosmos werd aanwezig, dit gebeurde ergens in de kosmos. Zozeer dat het licht van de kaarsen en zelfs het licht van de dag dat door de kerkramen naar binnen drong, zwart als de nacht werd. We waren dus niet meer in de kerk, in dit dorp, noch op de aarde, maar — en in overeenstemming met de werkelijkheid, ja, in overeenstemming met de waarheid — ergens hangend in de kosmos, met onze kaarsen en onze schittering, en daar, ergens in die onmetelijkheden, bedreven wij die wonderlijke dingen met onszelf en elkaar, als apen die grimasen trekken in de leegte. Het was een vreemdsoortig elkaar uitdagen, ergens in de melkweg, een menselijke provocatie in de duisternis, een uitvoeren van wonderlijke bewegingen in de afgrond, een bekkentrekken in astronomische grenzeloosheden. En dit verdrinken in de ruimte ging gepaard met een verschrikkelijke versterking van het concrete, we waren in de kosmos, maar we waren als iets ontstellend gegevens, in alle details vastgelegd. De belletjes klonken voor de elevatie. Fryderyk knielde neer.

Ditmaal was zijn knielen vernietigend, als het slachten van een kip — en de mis ging voort, maar dodelijk getroffen en bazelend als een gek. *Ite, missa est.* En... o triomf! Wat een overwinning op deze mis! Wat een trots! Alsof die liquidatie een door mij gewenst eindpunt was: eindelijk alleen, ik alleen, niemand en niets buiten mij, alleen in absolute duisternis... ik was dus aan mijn uiterste grens gekomen, had de duisternis bereikt! Een bitter eindpunt, een bittere smaak van aankomen en een bitter doel. Maar trots was het, duizelingwekkend, gekenmerkt door de onverbiddelijke rijpheid van de geest, die nu zelfstandig was. Maar het was ook ontzettend, en van elke steun beroofd voelde ik me in mezelf als in de handen van een monster, want ik kon

alles met mezelf uitrichten, alles, alles! Dorheid van de trots. Vrieskou van het definitieve. Strengheid en leegte. En verder? De eredienst liep al ten einde, ik keek slaperig om me heen, ik was moe, ach, we zullen naar buiten moeten, naar huis rijden, naar Powórna, over die zandweg... maar op een bepaald moment werd mijn blik... werden mijn ogen... onrustig en zwaar... Ja, iets trok ze naar zich toe, mijn ogen. Verlokend, verleidend—ja. Wat? Wat was het dat aantrok, bekoorde? Iets wonderbaarlijks, zoals in een droom: versluierde plaatsen waar-naar we verlangen zonder ze te kunnen thuisbrengen, en we cirkelen om ze heen met een zwijgende kreet in een alles ver-terend, verscheurend, gelukzalig, extatisch verlangen.

Zo cirkelde ik rond, nog bangig, onzeker... maar al lustvol doordrongen van een zachte verleiding die me vastgreep—be-hekste—verrukte—betoverde—lokte en onderwierp—met me speelde—en het contrast tussen de kosmische vrieskou van die nacht en deze bruisende bron van lust was zo onmetelijk dat ik vagelijk dacht: God en het wonder! God en het wonder!

Maar wat was het?

Het was... een stukje wang en de glimp van een nek... bij ie-mand horend die voor ons stond, tussen de mensen, een paar passen van ons vandaan...

Ach, bijna was ik gestikt! Het was...

(een jongen)

(een jongen)

En toen ik begrepen had dat het maar (een jongen) was, be-gon ik me met geweld uit mijn extase terug te trekken. Want verder zag ik haast niets van hem, alleen een beetje gewone huid—van de nek en de wang. Toen bewoog hij, en die mini-male beweging ging dwars door me heen als een onrustbarende aantrekking!

Maar het was toch (een jongen).

En niets dan (een jongen).

Hoe pijnlijk! Een gewone zestienjarige nek met kortgeknipt haar en de gewone huid (van een jongen), een beetje ruw, en

een (jonge) aanzet van het hoofd—iets heel gewoont—dus vanwaar dat sidderen in mij? Oh... en nu zag ik de omtrek van de neus, en zijn mond, omdat hij zijn gezicht iets naar links had gedraaid—niets bijzonders; ik zag van opzij het gewone, schuine gezicht (van een jongen)—gewoon! Hij was niet uit het volk. Een scholier? Een werkstudent? Een gewoon (jong) gezicht, onbezorgd, een beetje eigenwijs, sympathiek, een gezicht om potloden tussen de tanden stuk te bijten, te voetballen of te biljarten, en de kraag van zijn jasje bedekte het boord van zijn overhemd, de nek was bruin van de zon. En toch klopte mijn hart. En er ging iets goddelijks van hem uit, omdat hij zeldzaam betoverend en innemend was in de mateloze leegte van die nacht, een bron van warmte en ademend licht. Een genade. Een onbegrijpelijk wonder: waarom werd iets onbelangrijks zo belangrijk?

Fryderyk? Wist Fryderyk het? Had hij het gezien? Was het hem ook opgevallen?... maar plotseling kwam er beweging in de mensen, de mis was afgelopen, ze drongen langzaam naar de uitgang. En ik met hen. Voor mij liep Henia, haar rug en haar kleine, nog schoolmeisjesachtige nek, en dat drong zich aan me op, en toen het zich aan me opgedrongen had, beheerste het me zo sterk, het verbond zich in mij zo passend met die andere nek... en plotseling begreep ik als vanzelf, zonder inspanning: deze nek en die nek. Die twee nekken. Die nekken waren...

Wel? Wat dan? Het was alsof haar (meisjes)nek zich loscheurde en zich met die (jongens)nek verbond, alsof haar nek door de ander bij de nek was gepakt, en alsof haar nek die ander weer bij de nek pakte! Neemt u me de onbeholpenheid van deze metaforen niet kwalijk. Het is niet zo eenvoudig daarover te spreken (en ik zal op een keer ook moeten verklaren waarom ik de woorden (jongen) en (meisje) tussen haakjes zet, ja, dat moet ook nog verklaard worden). Toen ze in het gedrang, in het benauwde geduw voor me uit liepen, had de beweging (van het meisje) ook op de een of andere manier 'betrekking'

op hem en vormde een hartstochtelijke aanvulling, een toevoegend gefluister bij zijn beweging, dicht op elkaar tussen de mensen. Zou misschien? Was het geen vergissing? Maar plotseling zag ik haar arm, die langs haar lichaam hing, door het gedrang tegen haar lichaam gedrukt, en die arm van haar gaf zich aan zijn armen over in de intimiteit en dichtheid van al die samengeperste lichamen. Ja, alles in haar was 'voor hem'! En hij, daar verderop, liep rustig met de mensen mee, en toch naar haar toe getrokken, op haar betrokken. Het was een onoverwinnelijk, blind en zo rustig samen met de anderen voortschuifelend, een zo onverschillig op zichzelf verliefd zijn en begeren! Ach! Daarom dus!—nu wist ik welk geheim in hem me vanaf het eerste ogenblik had meegesleept.

We doken uit de kerk het zonbeschenen plein op, en de mensen verspreidden zich — die twee echter, hij en zij, toonden zich nu in hun volle gedaante. Zij, in lichte blouse, met donkerblauw rokje en witte kraag, stond opzij op haar ouders te wachten, de slotjes van haar missaal dichtmakend. Hij... liep naar de muur, ging op zijn tenen staan en keek eroverheen — ik wist niet waarom. Kenden zij elkaar? Maar hoewel elk van hen alleen voor zichzelf was, sprong hun hartstochtelijke harmonie opnieuw en nog sterker in het oog: ze waren voor elkaar. Ik kneep mijn ogen dicht — op het plein was het wit, groen, blauw, warm — ik kneep mijn ogen dicht. Hij voor haar, zij voor hem, terwijl ze zo ver van elkaar stonden en helemaal niet in elkaar geïnteresseerd waren — en dat was zo sterk dat hij niet alleen met zijn mond bij haar mond, maar bij haar hele lichaam pastte — en haar lichaam aan zijn voeten onderworpen was!

Ik ben bang dat ik in de laatste zin misschien iets te ver ben gegaan... Moest je niet eerder gewoon zeggen dat dit een uitzonderlijk geval van bij elkaar passen was... hoewel misschien niet alleen geslachtelijk gesproken? Soms komt het voor dat we een of ander paar zien en zeggen: wel, die hebben elkaar gevonden! — maar in dit geval was het bij elkaar passen, als ik me zo mag uitdrukken, nog gevoeliger, want onvolgroeid... ik

weet werkelijk niet of het duidelijk is... maar toch schitterde die minderjarige zinnelijkheid als een schat van hogere orde, doordat ze namelijk voor elkaar het geluk waren, kostbaar voor elkaar en het belangrijkste! En op dit plein, onder deze zon kon ik, verbluft, verbouwereerd, niet begrijpen, het kon er bij mij niet in, hoe het mogelijk was dat ze geen oog voor elkaar hadden, niet naar elkaar toe trokken! Hij voor zich en zij voor zich.

Zondag, het dorp, hitte, slaperige traagheid, de kerk, niemand heeft haast, er vormen zich groepjes, Maria beroert haar gezicht met het topje van haar vinger, alsof ze haar teint controleert— Hippolyt praat met de rentmeester van Ikanie over leveringen—, daarnaast Fryderyk, hoffelijk, de handen in de zakken van zijn jasje, een gast... ach, dit plaatje wiste de zwarte afgord van zoeven weg, waarin onverwacht zo'n vurig vlammetje was verschenen... slechts één ding kwelde me: had Fryderyk het gemerkt? Wist hij het?

Fryderyk?

Hippolyt vroeg de rentmeester: 'En met de aardappelen? Hoe doen we dat?'

'Zo'n vijftig kilo kunnen we leveren.'

Die (jongen) kwam op ons toe. 'En dat is onze Karol,' zei de rentmeester en duwde hem naar Fryderyk toe die hem de hand reikte. Hij begroette iedereen, Henia zei tegen haar moeder: 'Kijk! Mevrouw Galecka is weer beter!'

'Wel, brengen we de pastoor een bezoek?' vroeg Hippolyt, maar meteen mompelde hij: 'Waarom ook?' en bulderde: 'Wegwezen, beste mensen, het is tijd om naar huis te gaan!'

We nemen afscheid van de rentmeester. We stappen in het rijtuig, en met ons Karol (wat moet dat?) die naast de koetsier gaat zitten, we rijden, de rubberbanden zakken weg in de karre-sporen en knerpen dof— de zandweg in de trage, trillende lucht, een gouden vlieg hangt zoemend stil— en als we op de heuvel komen: vierkante velden en de spoorlijn in de verte waar het bos begint. We rijden. Fryderyk zit naast Henia en geeft hoog

op van het koloriet van deze streek met zijn typische blauw-gouden reflex die, zo legt hij uit, afkomstig is van de lössdeeltjes in de lucht. We rijden.

Het rijtuig reed. Karol zat naast de koetsier op de bok. Zij op de voorbank—en waar haar hoofdje ophield, begon hij, boven haar geplaatst als op een verdieping, met zijn rug naar ons toe, zichtbaar alleen in zijn blinde, slanke omtrek—de wind bolde zijn hemd op—, en de combinatie van haar gezicht met het ontbreken van zijn gezicht, de aanvulling van haar ziende gezicht met zijn niet ziende rug trof mij innerlijk als een donkere, hete tweespalt... Ze waren niet bijzonder mooi, hij noch zij, slechts zoals het deze leeftijd eigen is—maar ze waren schoonheid in hun gesloten cirkel, in dit wederzijds verlangen en verrukken, iets waaraan eigenlijk niemand anders het recht had deel te hebben. Ze waren voor elkaar—strikt onder elkaar. En dat te meer omdat ze zo (jong) waren. Het was mij dus niet geoorloofd toe te kijken, en ik deed mijn best niet te zien, maar omdat ik Fryderyk voor me had die naast haar op het bankje zat, vroeg ik me opnieuw hardnekkig af: had hij het gezien? Wist hij het? En ik loerde op al was het maar één enkele blik van hem, een van die schijnbaar onverschillige, maar heimelijk wegschietende, wellustige blikken.

En de anderen? Wat wisten de anderen? Het was toch moeilijk te geloven dat iets zo in het oog springends aan de ouders van het meisje kon ontgaan—toen ik dus na het middageten met Hippolyt naar de koeien ging, bracht ik het gesprek op Karol. Het viel me echter zwaar naar de (jongen) te vragen, die mij, doordat hij me in zo'n staat van opwinding bracht, beschaamd maakte, en wat Hipp betrof, die achtte dit onderwerp kennelijk geen aandacht waard. Nu ja, Karol, zeker, geen kwade jongen, de zoon van de rentmeester, hij was bij de partizanen geweest, ze hadden hem ergens naar de omgeving van Lublin gestuurd, en daar heeft hij iets uitgevreten... ach, een of andere stommi-

teit, hij heeft iets gegapt, heeft een kameraad of aanvoerder geraakt of zo iets, de duivel mag het weten, nu ja, niets bijzonders, daarna is hij er vandoor gegaan, terug naar huis, en omdat hij opstandig is tegen zijn vader, de deugniet, en ze niet met elkaar overweg kunnen, heb ik hem bij me in huis genomen — hij heeft verstand van machines, en op die manier zijn er ook meer mensen in huis, voor het geval dat... ‘Voor het geval dat...’ herhaalde hij vergenoegd in zichzelf en vertrapté een aardkluitje met de punt van zijn laars. En opeens begon hij over iets anders te praten. Omdat de biografie van een zestienjarige niet het vereiste gewicht voor hem had? Of misschien was er ook geen andere mogelijkheid dan die jongenszaken licht op te vatten, om ze niet al te drukkend te laten worden? Geraakt of doodgeschoten? — vroeg ik me af. Als hij hem had doodgeschoten, viel dat te verontschuldigen door zijn leeftijd, die alles uitwiste — en ik vroeg of hij en Henia elkaar al lang kenden. ‘Van jongs af,’ antwoordde hij, terwijl hij een koe op haar achterste klopte, en merkte op: ‘Een Hollandse! Geeft veel melk! Ziek, verdomme!’ Meer kreeg ik niet te horen. En daaruit bleek dat hij noch zijn vrouw iets gemerkt hadden — niets, althans niets ernstigs, wat hun ouderlijke waakzaamheid had kunnen wekken. Hoe was dat mogelijk? En ik dacht: als de aangelegenheid volwassener, minder onvolgroeid was, als ze minder jongen-meisje-achtig was... maar de aangelegenheid verdrong in hun ontoereikende leeftijd.

Fryderyk? Wat had Fryderyk gemerkt? Na de kerk, na dat afslachten, wrgen van de mis, moest ik weten of hij iets van hen wist — en zijn niet-weten had ik bijna niet kunnen verdragen! Het was ontzettend dat ik deze twee geestestoestanden op geen enkele wijze met elkaar kon verenigen — die zwarte, die in hem, Fryderyk, zijn oorsprong vond, en die fris-hartstochtelijke die uit hen voortkwam — ze stonden op zich, los van elkaar! Maar wat kon Fryderyk merken, als er niets tussen hen voorviel?... en voor mij was het verbazingwekkend, absurd, dat ze zich gedroegen alsof er tussen hen geen verleiding bestond!

Tevergeefs verwachtte ik dat ze zich ten slotte zouden verraden. Een onwaarschijnlijke onverschilligheid! Ik observeerde Karol tijdens het middageten. Een kind en een schurk. Een sympathieke moordenaar. Een glimlachende slaaf. Een jonge soldaat. Harde zachtheid. Een wreed, zelfs bloedig spel. Dit nog lachende, eerder nog glimlachende kind was toch al door de mannen 'op sleeptouw genomen' — hij had het ruwe en stille van een groene jongen die al vroeg een plaats tussen de mannen had gekregen, de oorlog was ingeduwd en door het leger opgevoed — en als hij zijn brood smeerde, als hij at, gaf hij blijk van een soberheid die de honger hem geleerd had. Soms werd zijn stem donker en mat. Hij had iets gemeen met ijzer. Met een leren riem en een vers geveld boom. Op het eerste gezicht was hij heel gewoon, rustig en vriendelijk, gehoorzaam en gewillig. Tussen kind en man verscheurd (en dit maakte hem tegelijk onschuldig naïef en onverbiddelijk ervaren), was hij het een noch het ander, hij was iets ertussenin, was vóór alles jeugd, die heftig en scherp in hem was en hem aan wredeheid, geweld en gehoorzaamheid overleverde, hem tot slavernij en vernedering veroordeelde. Lager, want jong. Minder, want jong. Zinnelijk, want jong. Lichamelijk, want jong. Vernietigend, want jong. En in die jeugd — verachtelijk. En wat het interessantste was: zijn glimlach, het edelste wat hij bezat, was juist hetgeen hem met de vernedering verbond, want dit kind, door de eigen bereidheid tot lachen ontwapend, kon zich niet verdedigen. Dit alles dus dreef hem naar Henia als naar een teef, hij ontvlamde voor haar, en waarlijk, dit was geen 'liefde', maar alleen iets bruut vernederends dat zich op zijn niveau voltrok — het was een 'jongensliefde' in heel haar degradatie. Maar tegelijk was het helemaal geen liefde — en hij behandelde haar inderdaad als een meisje dat hij 'van jongs af' kende, hun gesprek was vrij en vertrouwelijk. 'Wat is er met je hand?' — 'Ik heb me gesneden toen ik een blikje openmaakte.' — 'Weet je dat Roblecki in Warschau is?' — En verder niets, niet eens een blik, niets, alleen dát — wie had hen op grond hiervan ook maar van iets als een

romance kunnen verdenken? Wat het meisje betreft, zij werd, door de jongen belaagd (als ik het zo mag zeggen) en onder zijn druk, iemand die *a priori* was verkracht (als deze omschrijving ook maar iets betekent), en zonder iets van haar maagdelijkheid te verliezen, die binnen de omarming van zijn onvolwassenheid zelfs nog versterkt werd, had ze zich niettemin in het duister van zijn nog onvoldoende mannelijke overmacht met hem verenigd. En men had niet van haar kunnen zeggen dat zij 'de mannen kent' (zoals men van verdorven meisjes zegt), maar alleen dat zij 'de jongen kent' — wat onschuldiger en tegelijk losbandiger was. Zo kwam het mij voor toen ze noedels aten. Maar ze aten die noedels als een paar dat elkaar van jongs af kent, aan elkaar gewend, en misschien zelfs door elkaar verveeld. Dus? Kon ik dan verwachten dat Fryderyk er iets van merkte, of was dat niets anders dan een beschamende illusie van mij? Zo ging de dag voorbij. Schemering. Het avondeten werd opgediend. We verzamelden ons weer aan tafel bij het spaarzame licht van één petroleumlamp, en met gesloten luiken en gebarricadeerde deuren aten we gestremde melk met aardappelen, Maria beroerde met haar vingertoppen een servetring, Hippolyt staarde met opgezwollen gezicht in de lamp. Het was stil — hoewel achter de muren, die ons beschermden, de tuin begon, vol onbestemde geluiden en geuren, verderop de door de oorlog omgewoelde velden — het gesprek verstomde, en we keken in de lamp waar een nachtvlinder omheen fladderde. In een hoek, waar het tamelijk donker was, haalde Karol een lantaarn uit elkaar en maakte die schoon. Toen boog Henia naar voren om met haar tanden een draad door te bijten, want ze was een blouse aan het naaien — en dit plotseling naar voren buigen en rukken met de tanden was genoeg om Karol in de hoek te doen bloeien en gloeien, hoewel er nog geen trilling van hem uitging. Nadat zij de blouse had weggelegd, legde ze haar arm op tafel, en die arm lag daar openlijk, onberispelijk, in elk opzicht fatsoenlijk, overigens de arm van een schoolmeisje, eigenlijk van papa en mama — maar tegelijk was het een onthakte

arm en volkomen naakt, niet met de naaktheid van een arm, maar van een knie die onder een rok te voorschijn komt... en eigenlijk blootsvoets... en met die bandeloze schoolmeisjesarm prikkelde zij hem, prikkelde hem op een 'jong-domme' (men kan het nauwelijks anders zeggen), maar tegelijk brutale manier. En die brutaliteit ging gepaard met een laag, wonderbaarlijk gezang dat ergens in hen, om hen heen speelde. Karol maakte de lantaarn schoon. Zij zat daar. Fryderyk speelde met balletjes brood.

De deur naar de veranda gebarricadeerd, de vensterluiken door ijzeren staven versterkt—onze stilte bij de lamp aan tafel, versterkt door de dreiging van de ongetemde ruimte buiten—de voorwerpen, de klok, de kast, de boekenplank, leken een eigen leven te leiden—in deze stilte en warmte nam ook de jeugdige lichamelijkheid van de twee toe, door het instinct gezwollen en nachtelijk, en schiep rond hen een sfeer van opwinding, een gesloten cirkel. Zozeer dat het leek alsof ze het duister van die buiten op de velden rondwarende hartstocht wilden aanlokken, alsof ze daar behoefte aan hadden... hoewel ze rustig waren, misschien zelfs slaperig. Fryderyk doofde langzaam een sigaret op het schoteltje van een niet leeggedronken theeglas, en hij doofde haar langzaam, zonder haast—maar een hond begon ergens op de deel te blaffen—toen drukte zijn hand de peuk uit. Met slanke vingers omvatte Maria haar lenige, tere vingers, zoals men een herfstblad omvat, zoals men aan een verwelkte bloem ruikt. Henia bewoog zich... Karol bewoog zich toevallig ook... die beweging, die hen verbond, barstte te voorschijn, woedde onmerkbaar, en haar blanke knieën wierpen (de jongen) op zijn onbeweeglijke, donkere, donkere, donkere knieën in de hoek. De roodbruine klauwen van Hippolyt, bol van vlees en van vóór de zondvloed, lagen eveneens op het tafelkleed, en hij moest ze verdragen, want ze waren van hem.

'Laten we gaan slapen,' gieuwde hij. En hij fluisterde: 'Laten we gaan slapen.'

Nee, dit was niet te verdragen! Niets, niets! Niets dan mijn pornografie die zich met hen voedt! En mijn woede op hun bodemloze domheid—die snotneus, dom als een varken, die idiootse gans!—want alleen door domheid was te verklaren dat er niets, niets, niets gebeurde!... Ach, waren ze maar een paar jaar ouder! Maar Karol zat in zijn hoek, met zijn lantaarn, met zijn jongensachtige armen en benen—en hij had niets om handen dan die lantaarn waarop hij geconcentreerd was, schroefjes draaiend—en wat maakte het uit dat die hoek gevuld was met verlangen, als een schat, dat zich daar het hoogste geluk verborg, daar, in die nog niet tot wasdom gekomen god! Hij draaide schroefjes. En Henia doezelde weg aan tafel, met verveelde armen... Niets! Hoe kon dat? En Fryderyk, Fryderyk, wat wist Fryderyk ervan, die zijn sigaret uitdoofde en met balletjes brood speelde? Fryderyk, Fryderyk! Fryderyk, die hier zat, aan deze tafel, in dit huis, bij deze nachtelijke velden en in die kluwen van hartstochten! Met dat gezicht van hem, dat één grote provocatie was, omdat het bovenal beducht was voor provocatie. Fryderyk!

Henia's ogen vielen toe. Ze zei welterusten. En meteen daarna ging ook Karol, nadat hij de schroefjes zorgvuldig in papier had gewikkeld, naar zijn kamer op de bovenverdieping.

Toen probeerde ik voorzichtig op te merken, terwijl ik naar de lamp keek met haar gonzend insektenrijk: 'Een sympathiek paartje!'

Niemand antwoordde. Maria raakte met haar vingers haar servet aan. 'Henia,' zei ze, 'zal zich, als God wil, een dezer dagen verloven.'

Fryderyk, die nog steeds balletjes brood naast elkaar legde, vroeg, zonder deze bezigheid te onderbreken, met beleefd belangstelling: 'Zo? Met iemand uit de omgeving?'

'Zeker... Een buur. Waclaw Paszkowski uit Ruda. Niet ver van hier. Hij komt geregelij bij ons langs. Een heel fatsoenlijk man. Uitermate fatsoenlijk.' Hoe trillerig bewoog ze haar vingers.

'Een jurist, begrijp je,' kwam Hippolyt tot leven, 'voor de oor-

log zou hij een advocatenkantoor beginnen... Een degelijke vent, ernstig, een knappe kop, wat zeg ik, ontwikkeld! Zijn moeder is weduwe, ze beheert Ruda, een eersteklas landgoed, zestig hoeven, drie mijl hier vandaan.'

'Een zeer deugdzame vrouw.'

'Ze komt eigenlijk uit het oostelijke Klein-Polen, ze is een geboren Trzeszewska, familie van de Goluchowski's.'

'Henia is wat jong... maar er zal moeilijk een betere kandidaat te vinden zijn. Een man met gevoel voor verantwoordelijkheid, bekwaam, buitengewoon belezen, een intellect van de eerste orde, meneer. Als hij langskomt, zullen de heren iemand hebben met wie ze zich kunnen onderhouden.'

'Uitermate bedachtzaam. Keurig en rechtschapen. Van uitzonderlijke morele zuiverheid. Hij aardt naar zijn moeder. Een bijzondere vrouw, diep gelovig, bijna een heilige, van onwrikbare katholieke principes. Ruda is een moreel bolwerk voor iedereen.'

'Tenminste geen gespuis. Je weet wat je eraan hebt.'

'Je weet tenminste aan wie je je dochter geeft.'

'God zij dank!'

'Hoe dan ook, Henia zal een goede man aan hem hebben. Hoe dan ook' — fluisterde hij bij zichzelf, plotseling in gedachten verzinkend.

De nacht ging ongestoord en onmerkbaar voorbij. Gelukkig had ik een kamer voor mij alleen, was dus niet aan zijn slaap blootgesteld, hoefted hem niet te verdragen... De open luiken toonden een vriendelijke dag met wolkjes boven de blauwige, bedauwde tuin, en de lage zon schoot zijdelings haar pijlen af, alles werd als het ware schuin getroffen, in geometrische en langwerpige projectie—een schuin paard, een kegelvormige boom! Grappig! Grappig en amusant! De vlakken richtten zich op, en de loodlijnen waren schuin! Die ochtend was ik koortsig en bijna ziek van de opwinding van gisteren, van dat vuur en die gloed—want men moet toch begrijpen dat dit me onverwachts had overvallen, na smerige, verstikkende, uitputtende, grauwe of tot in het waanzinnige verwrongen jaren. Waarin ik bijna was vergeten wat schoonheid was. Waarin alleen maar lijkengeur had geheerst. En daar ontbloet voor mij plotseling de mogelijkheid van een vurige idylle in de lente, waarop ik al niet meer gerekend had, en de heerschappij van de weerzin wijkt voor de wonderbaarlijke aantrekkelijkheid van die twee. Ik wilde al niet anders meer! Ik had genoeg van agonieën. Ik, een Poolse schrijver, ik, Gombrowicz, snelde dit dwaallicht als een lokaas achterna—maar wat wist Fryderyk? De noodzaak erachter te komen of hij wist, wat hij wist, wat hij dacht, wat hij zich voorstelde, werd ronduit kwellend, ik kon niet langer zonder hem, of liever met hem, als ik dat niet wist! En vragen? Hoe vragen? Hoe dit in woorden te vatten? Liever hem zijn gang laten gaan en kijken of hij zich niet verraadt door zijn opwinding...

De gelegenheid deed zich voor toen wij na de late broodmaaltijd met z'n tweeën op het terras gingen zitten—ik begon te gieuwen, zei dat ik even ging rusten, maar toen ik weg was gegaan, verborg ik me achter de gordijnen van de salon. Dat ver-

eiste een zekere... nee, niet moed... een zekere lef... het had immers iets van provocatie—en hij had zelf veel provocerends, het was dus in zekere zin de ‘provocatie van een provocateur’. En dit me verstopen achter een gordijn was van mijn kant de eerste duidelijke inbreuk op ons samen zijn, het begin van een soort illegale fase tussen ons.

Overigens, telkens als het me gebeurde dat ik naar hem keek op momenten dat hij, bezig met iets anders, mijn blik niet met een blik beantwoordde, voelde ik me alsof ik een laagheid bezat—want hij werd laag. Niettemin verstopte ik me achter het gordijn. Hij bleef nog tamelijk lang zitten zoals ik hem op de bank had achtergelaten, met uitgestrekte benen. Hij keek naar de bomen.

Hij kwam in beweging, stond op. Langzaam begon hij het voorplein op te wandelen, liep er zo’n drie keer omheen... voor hij tussen de haag door liep die de moestuin van het park scheidde. Ik volgde hem van verre, om hem niet uit het oog te verliezen. En reeds had ik het gevoel dat ik op het goede spoor was.

Want in de moestuin was Henia, bij de aardappels—zou hij daarheen willen? Nee. Hij liep een zijpad in dat naar de vijver leidde, bleef bij het water staan en keek, en zijn gezicht was dat van een gast, een toerist... Dus was zijn wandeling alleen maar een wandeling—ik wilde al weggaan, en in mij groeide de zekerheid dat alles wat ik gefantaseerd had enkel een fata morgana van mezelf was (want ik voelde dat die man een neus voor dit soort zaken moest hebben en dat als hij het niet geroken had er ook niets was) —toen ik plotseling zag dat hij terugging naar de haag. Ik liep hem achterna.

Zonder haast te maken stapte hij voort en bleef staan, bekeek de struiken, nadenkend, zijn intelligente profiel boog zich over de bladeren, abstract. De tuin was stil. Opnieuw vervlogen mijn verdenkingen, maar één bleef, vergiftigend: dat hij zichzelf voor de gek hield. Op de een of andere manier liep hij te lang rond in die tuin.

Ik had me niet vergist. Nog een-, tweemaal sloeg hij verschillende richtingen in—drong dieper door in de moestuin—liep een stukje verder, bleef staan—geeuwde—keek om zich heen... en zij zat, honderd pas van hem vandaan, op het stro vóór de kelder, aardappels te sorteren! Schrijlings op een zak! Hij wierp een vluchtige blik op haar.

Hij geeuwde. Ach, dat was toch ongelooflijk! Die maskerade! Voor wie? Waartoe? Die voorzorg... alsof hij zijn persoon niet toestond volledig deel te hebben aan wat hij deed... maar het was duidelijk dat heel dit rondlopen haar tot doel had, haar! Wacht... nu verwijderde hij zich in de richting van het huis—maar nee, hij liep ver het veld in, ver, bleef staan, keek om zich heen, als op een wandeling... nu beschreef hij een grote boog in de richting van de deel, en reeds was het zeker dat hij naar de deel zou gaan. Toen ik dat zag, holde ik zo snel ik kon door de bosjes om achter de loods op de uitkijk te gaan staan, en toen ik me door de knakkende twijgjes van de vochtige struiken langs de sloot repte, waar een kattekadaver was neergegooid en kikkers sprongen, begreep ik dat ik struikgewas en sloot mede in onze aangelegenheden inwijdde. Ik verborg me snel achter de loods. Daar stond hij, achter een kar die met mest werd beladen. Plotseling trokken de paarden de kar voort, en hij stond tegenover Karol die aan de andere kant van de deel bij de wagenmaker een stuk ijzer bekeek.

Toen verried hij zich. Door het wegrijden van de kar onthuld, kon hij de open ruimte tussen zichzelf en zijn object niet verdragen—in plaats van rustig te blijven staan sprong hij snel achter de heining om te voorkomen dat de ander hem zou zien—en stond stil, buiten adem. Maar deze heftige beweging had hem ontmaskerd—dus stormde hij, geschrokken, het pad op om naar huis terug te keren. Hier kwam hij oog in oog met mij te staan. En we liepen elkaar in rechte lijn tegemoet.

Van ontkomen kon geen sprake zijn. Ik had hem op heterdaad betrapt, en hij mij. Hij had degene gezien die hem bespioneerde. We liepen op elkaar toe, en ik moet bekennen dat ik me

slap voelde worden, want nu moest er tussen ons iets radicaal veranderen. Ik weet dat hij weet — hij weet dat ik weet dat hij weet — dat gonsde door mijn hoofd. Er was nog een flink stuk tussen ons, toen hij riep: 'Ah, meneer Witold, u bent een luchtje gaan scheppen!'

Dat was theatraal gezegd — dit 'Ah, meneer Witold' klonk spottend uit zijn mond, hij sprak nooit zo. Ik antwoordde mat: 'Inderdaad...'

Hij pakte me bij de arm — wat hij tot nu toe nooit gedaan had — en zei op niet minder joviale wijze: 'Wat een avond, en zoals de bomen geuren! Misschien genieten we samen van deze aangename wandeling?'

Ik antwoordde met dezelfde menuetachtige hoffelijkheid, want zijn toon had me aangestoken: 'Welzeker, heel graag, met het grootste genoegen!'

We sloegen de richting van het huis in. Maar dit lopen was al niet gewoon meer... alsof we in een nieuwe incarnatie de tuin in liepen, bijna plechtig, bijna op de klanken van muziek... ik had het gevoel me in de klauwen van een van zijn plannen te bevinden. Wat was er met ons gebeurd? Voor het eerst ervoer ik hem als iets vijandigs, ja als iets direct bedreigends. Hij hield me nog steeds vriendschappelijk bij de arm, maar zijn nabijheid was cynisch en koud. We liepen langs het huis (waarbij hij zich voortdurend verrukt uitliet over het scala van licht en schaduw), en ik merkte dat we langs de kortste weg, dwars over de gazonen, naar haar toe liepen... naar het meisje... en het park was inderdaad, overgoten met blinkende strepen, een boeket, een stralende lamp, en zwart van woekerende, geschubde sparren en dennen. We liepen naar haar toe. Ze keek ons aan. Ze zat op een zak, met een mes! Fryderyk zei: 'Storen we niet?'

'Waarom? Ik ben al klaar met de aardappels.'

Hij maakte een buiging en zei luid en zonder omwegen: 'Mogen we de jongedame dan vragen ons op onze avondwandeling gezelschap te houden?'

Ze stond op. Ze deed haar schort af. Die volgzaamheid... die

overigens ook alleen beleefdheid kon zijn. Het was een gewone uitnodiging voor een wandeling, op een wat overdreven, ouderwets galante toon... maar... maar in die manier van aanspreken, van benaderen lag voor mij iets onfatsoenlijks dat je als volgt zou kunnen omschrijven: 'hij neemt haar mee om iets met haar te doen' en 'ze gaat met hem mee, opdat hij iets met haar zal doen'.

Langs de kortste weg, over de gazons, liepen we naar de deel, en ze vroeg: 'Gaan we naar de paarden?'... Zijn doel, zijn onbekende voornemen doorboorde de vertakte aanleg van lanen en paden, bomen en bloemperken. Hij gaf geen antwoord—en het feit dat hij geen enkele verklaring gaf terwijl hij haar ergens heen bracht, werd weer verdacht. Een kind... het was toch een kind van zestien jaar... maar daar lag de deel al voor ons, de zwarte, aflopende grond, omgeven door de stal, de schuren, met een rij esdoorns bij de heining, met de omhoogstekende dissels van de wagens bij de put... en het kind, het kind... maar daar, bij de werkplaats, een tweede kind, een jongen, die pratend met de wagenmaker een stuk ijzer in zijn hand hield, daarnaast een hoop planken, stangen en spaanders, even verderop een kar met zakken, en de geur van haksel. We kwamen naderbij. Over die gebolde, zwarte helling. Toen we bij hem waren, bleven we alle drie staan.

De zon ging langzaam onder, en het zicht werd van bijzondere aard, helder en toch donker—een boomstam, de gebroken lijn van het dak, een gat in de heining werden op onverschillige en precieze wijze zichzelf, duidelijk in elk detail. De bruinzwarte grond van de deel reikte tot aan de loods. Karol praatte wat met de wagenmaker, langzaam, op z'n boers, met dat stuk ijzer in zijn hand, leunend tegen een paal waarop het dak van de werkplaats rustte, en onderbrak het gesprek nict, behalve dat hij ons aankeek. Wij stonden daar met Henia, en plotseling werd deze ontmoeting getekend door het feit dat wij haar naar hem toe hadden gebracht—en dat te meer omdat niemand van ons iets zei. En nog meer omdat Henia niets zei... haar zwij-

gen veroorzaakte schaamte. Hij zette die ijzeren hoepel weg en liep naar ons toe, maar het was niet duidelijk naar wie hij toe liep, naar ons of naar Henia, en dat schiep in hem een zekere tweespalt, een onbeholpenheid, een ogenblik werd hij onzeker—maar hij kwam ongedwongen bij ons staan en zelfs vrolijk, jongensachtig. Toch bleef het zwijgen als gevolg van de algemene onbeholpenheid nog enkele seconden duren... en dat was genoeg om de drukkende en wurgende wanhoop, het leed en alle nostalgie van het Lot, van de Voorzienigheid zich boven hen te doen samenballen als in een zware, onrustige droom.

De weemoed, het verlangen, de schoonheid van de slanke gestalte voor ons—waar kwamen ze anders uit voort dan dat hij geen man was? Want we hadden Henia naar hem toe gebracht als een vrouw naar een man, maar hij was er geen, nog niet... hij was niet mannelijk. Hij was geen heerser. En hij kon niet bezitten. Niets kon van hem zijn, hij had nergens recht op, hij was degene die moest dienen en zich schikken—zijn slankheid en soepelheid namen plotseling toe hier op de deel, vlak bij de planken en stangen, en zij antwoordde hem op gelijke wijze: met slankheid en soepelheid. Ze verenigden zich ter plekke, echter niet als man en vrouw, maar in iets anders, in een gemeenschappelijk, aan een onbekende Moloch gebracht offer, niet in staat elkaar te bezitten, alleen in staat zichzelf te offeren, en hun geslachtelijk bij elkaar passen viel ten offer aan een ander bij elkaar passen, in iets wat verschrikkelijker en waarschijnlijk mooier was. Ik herhaal dat dit in een paar seconden gebeurde. En eigenlijk gebeurde er helemaal niets: we stonden daar gewoon. Fryderyk zei, met zijn vinger op Karols broek wijzend die iets te lang was en over de grond sleepte: 'De pijpen moeten worden omgeslagen.'

'Klopt,' zei Karol. Hij bukte zich.

Fryderyk zei: 'Wacht. Een ogenblikje.'

Het was duidelijk dat wat hij te zeggen had hem niet gemakkelijk viel. Hij ging enigszins opzij van hen staan, keek voor zich

uit en zei met hese stem, maar heel duidelijk: 'Nee, wacht even. Laat *zij* ze omslaan.'

Hij herhaalde: 'Laat *zij* ze omslaan.'

Dat was schaamteloos—dat was een binnendringen in die twee—was een bekentenis dat hij van hen opwinding verwachtte: doe dat, daar doen jullie me een plezier mee, dat verlang ik... Het was hen binnenthalen in de dimensie van onze begeerte, van onze dromen over hen. Hun stilte balde zich voor een seconde samen. En een seconde lang wachtte ik op het effect van de brutaliteit van Fryderyk, die opzij stond. Wat volgde ging vlot, volgzaam en gemakkelijk, zo 'gemakkelijk' dat het bijna duizelig maakte als een zich geluidloos openende afgrond op een vlakke weg.

Ze zei niets. Ze bukte alleen en sloeg zijn pijpen om, maar hij verroerde zich niet; de stilte van hun lichamen was absoluut.

En de naakte ruimte van de deel drong zich op met de omhoogstekende dissels van de ladderwagens, met de gebarsten trog, met de onlangs opgeknakte schuur, die als een vlek oplichtte te midden van de omringende bruinige grond en het hout.

Fryderyk zei meteen daarop: 'Laten we gaan!' We liepen in de richting van het huis—hij, Henia en ik. Dat gebeurde al brutal en openlijk. Door dit terugkeren kreeg onze gang naar de werkplaats zijn uitsluitende doel—we waren gekomen om haar zijn broekspijpen te laten omslaan, en nu keerden we terug—Fryderyk, ik, zij. Het huis doemde op met zijn ramen, twee rijen ramen, onder en boven—en met het terras. We liepen zonder te spreken.

Achter ons hoorden we iemand over het gazon hollen—Karol haalde ons in en sloot zich bij ons aan... Hij was nog in volle vaart, maar meteen paste hij zich bij ons aan—hij liep nu rustig naast ons voort. Dit hollend, verhit zich bij ons indringen was door enthousiasme gekenmerkt—aha, onze spelletjes bevielen hem, hij sloot zich bij ons aan—en de onmiddellijke overgang van het hollen naar het zwijgen van onze terugkeer be-

wees dat hij de noodzaak van discretie begreep. Om ons heen werd de aantasting van het bestaan voelbaar die gepaard gaat met de naderende avond. We liepen voort in de schemering — Fryderyk, ik, Henia, Karol — als een of andere vreemde erotische combinatie, een merkwaardig en zinnelijk quartet.

Wat is er gebeurd? dacht ik, op een plaid in het gras liggend, de vochtige, koele aarde dicht bij mijn gezicht. Wat was dat? Ze heeft dus zijn broekspijpen omgeslagen. Ze heeft dat gedaan omdat het kon, zeker, niets bijzonders, gewoon uit vriendelijkheid... maar ze wist wat ze deed. Ze wist dat het voor Fryderyk was — voor zijn plezier — dus was ze het ermee eens dat hij plezier aan haar beleefde... Aan haar, maar niet aan haar alleen... Met hem, met Karol... Ach, dus toch! Zij was er zich dus van bewust dat ze met z'n tweeën konden prikkelen, verleiden... althans Fryderyk... en Karol wist dat ook, hij had immers meegehaald aan dat spelletje... Maar in dat geval waren ze niet zo naïef als het leek! Ze kenden hun smaak! En ze wisten het ondanks hun verder onervaren jeugd — want daarvan zijn de jongeren beter op de hoogte dan de ouderen, ze waren specialisten van het element waarin ze zich bevonden, ze waren thuis op het terrein van het vroege lichaam, van het vroege bloed. Maar in dat geval, waarom gedroegen ze zich dan in hun directe verhouding tot elkaar als kinderen, onschuldig? Als ze tegenover een derde niet onschuldig waren?! Als ze tegenover een derde zelfs dermate geraffineerd waren! En wat me het meest verontrustte, was dat die derde niemand anders was dan Fryderyk, hij die zo voorzichtig, zo beheerst was! En dan opeens dat lopen dwars door het park, als een uitdaging, als het begin van een actie — dat lopen met het meisje naar de jongen! Wat was dat? Wat kon dat zijn? En had niet ik dat alles veroorzaakt — door hem te beloeren had ik zijn geheime manie aan het licht gebracht, hij was op zijn geheim betrapt — en nu zwierf dit dier van zijn heimelijke droom rond, losgelaten uit zijn kooi, samen met mijn dier! Het was nu zo dat wij met z'n vieren *de facto* medeplichtigen waren in het zwijgen, in een niet uitgesproken aangelegenheid

waarbij geen enkele verklaring door de beugel kon — waarbij de schaamte je keel dichtkneep.

Haar/zijn knieën, vier knieën, in een broek, onder een rokje, (jonge)... In de namiddag verscheen Waclaw, over wie laatst gesproken was. Een knappe man! Zonder twijfel — een rijzige en elegante heer! Met een tamelijk opvallende maar fijne neus, beweglijke neusvleugels, olijfkleurige ogen en een diepe stem — en een kortgeknipt snorretje liefkoosde hem onder die gevoelige neus, boven een volle, rode lip. Het soort mannelijke schoonheid dat vrouwen bevalt... zij bewonderen evenzeer de statige gestalte als de aristocratische verfijning van de details, bij voorbeeld de gespierde hand met de lange vingers en keurig verzorgde nagels. Wie zou zijn slanke voet met de hooggewelfde wreef in twijfel kunnen trekken, in de gele, nauwe schoen, wie zijn kleine, welgevormde oren? Waren ze niet interessant, ja fascinerend, die kalende plekken bij het voorhoofd, die hem intellectueler maakten? En die blanke teint, was dat niet de blankheid van een troubadour? Waarlijk, een indrukwekkend heerschap! Een zelfverzekerde jurist! Een gedistingeerde advocaat! Ik haatte hem fysiek vanaf het eerste moment, met een haat die met weerzin vermengd was, die door de eigen heftigheid verrast en zich van zijn onrechtvaardigheid bewust was — want hij was toch vol charme en *comme il faut*. Het was toch niet juist en rechtvaardig zich vast te bijten in zulke onvolkomenheden als, laten we zeggen, een zekere molligheid en rondheid die zich zwakjes bij de wangen en handen aftekende en in de buurt van de buik ronddwaalde — want ook dat was gedistingeerd. Maar misschien ergerde me de overmatige en enigszins wulpse verfijning van de zintuigen: de al te zeer tot proeven geëigende mond, de voor het ruiken al te fijne neus, de voor het tasten al te bedreven vingers — maar juist dit maakte hem tot minnaar! Het is niet uitgesloten dat de onmogelijkheid van zijn naaktheid me hinderde — want dit lichaam had behoefte aan een boord, manchetknopen, een zakdoek, zelfs een hoed, het was een lichaam in schoenen dat deze aanvullingen van

toilet en confectie absoluut nodig had... Maar wie weet of ik niet het meest werd afgeschrikt door de omvorming van bepaalde tekortkomingen, zoals zijn beginnende kaalheid en slapte, tot attributen van elegantie en chic. De lichamelijkheid van een gewone boer heeft het grote voordeel dat de boer er geen aandacht aan schenkt, zodat ze niet afschrikwekkend wordt, ook al zou ze op gespannen voet staan met de esthetiek — maar een man die zich goed verzorgt, haalt zijn lichamelijkheid naar voren en beklemtoont haar, boort en woelt in haar rond, en dan wordt elk manco dodelijk. Maar waar komt een dergelijke gevoelighed voor het lichaam bij mij vandaan? Vanwaar die hartsstocht om beschaamd en met tegenzin als uit een hoekje te bespieden?

Ondanks alles moest ik toegeven dat de nieuw-aangekomene zich niet kwaad gedroeg, zijn gedrag zelfs bepaald allure had. Hij was niet opgeblazen, sprak niet veel en niet te luid. Hij was uiterst beleefd. Die beleefdheid, die bescheidenheid kwamen voort uit zijn voortreffelijke opvoeding, maar hoorden ook bij zijn niet oppervlakkige aard, die zich in zijn blik weerspiegelde en leek te zeggen: ik respecteer jou, respecteer ook mij. Nee, hij was helemaal niet met zichzelf ingenomen. Hij kende zijn gebreken en zou zeker graag een ander zijn geweest dan hij was — maar hij was zichzelf op een zo beschaafd en verstandig mogelijke manier, met waardigheid, en het zag ernaar uit dat hij op het oog weliswaar meegaand en fijnzinnig was, maar in wezen onbuigzaam en zelfs hardnekkig. En heel zijn lichaamsverzorging kwam volstrekt niet uit zwakte voort, maar was de uitdrukking van het een of andere, waarschijnlijk morele principe, hij beschouwde die als een plicht tegenover de anderen, maar tevens getuigde het van ras, van stijl, heel overtuigd, heel beslist. Hij had kennelijk besloten zijn waarden te verdedigen, zoals subtiliteit, fijnzinnigheid, gevoelighed, en hij verdedigde ze des te nadrukkelijker naarmate de geschiedenis zich meer tegen hem keerde. Zijn aankomst veroorzaakte bijzondere veranderingen in ons kleine wereldje. Hippolyt hervond opeens

het juiste spoor en hield op met in zichzelf te fluisteren en zich over te geven aan bittere overpeinzingen, het was alsof hij toestemming had gekregen zijn al lang niet meer gebruikte pakken uit de kast te halen, en hij paradeerde er met genoegen in—een bulderende, vrolijk-gastvrije landjonker zonder enige terughoudendheid. ‘En, hoe gaat ’t, hoe staat ’t? Wodka verwarmt, wodka is fijn, wodka kan nooit schadelijk zijn!’ De vrouw des huizes begon eveneens in haar vlinderachtige droefheid te dansen en ontvouwde, haar vingers naar alle kanten bewegend, de sjaal van haar gastvrijheid.

Fryderyk beantwoordde Waclaws respect met het diepste respect; hij liet hem voorgaan bij de deur, en pas op diens lichte hoofdknik ging hij als eerste naar binnen, maar alsof hij zich voegde naar diens wil—het was Versailles. Daarna begon een ware wedijver in hoffelijkheid, maar—het was interessant—elk van hen bewees die vooral aan zichzelf, niet aan de ander. Waclaw merkte bij de eerste woorden dat hij met een ongewoon iemand te doen had, maar hij had te veel maatschappelijke ervaring om dit te laten blijken—wel werkte de waardigheid die hij Fryderyk toeschreef stimulerend op het gevoel van zijn eigen waardigheid, hij wilde *à la hauteur* zijn en behandelde zichzelf als met handschoenen. Fryderyk, die deze aristocratische geest met ongewone bereidwilligheid in zich opnam, begon eveneens hoogdravend te doen—als hij zich af en toe in het gesprek mengde, was dat als iemand wiens zwijgen voor iedereen een onverdiende ramp zou zijn geweest. Plotseling veranderde zijn angst voor incorrectheid in superioriteit en trots! En wat Henia betreft (die de eigenlijke reden van het bezoek was) en Karol, ze waren plotseling van elk belang ontbloot. Zij ging op een stoel bij het raam zitten en was een braaf meisje, en hij zag eruit als een broer die getuige is van het dingen naar de hand van zijn zuster, en bekeek verstolen zijn handen, of ze niet vuil waren.

Wat een maaltijd! Er stonden gebak en confituren op tafel! Daarna gingen we de tuin in, waar zonbeschenen rust heerste.

Vóór ons liep het jonge paar, Waclaw met Henia. Wij, de ouderen, iets daarachter, om hen niet te storen: Hippolyt en Maria, enigszins ontroerd en met elkaar wat gekheid makend, en daarnaast ik met Fryderyk, die over Venetië vertelde.

Waclaw vroeg haar iets, legde haar iets uit, zij draaide haar hoofdje naar hem toe, oplettend en vriendelijk, en wuifde met een grashalm.

Karol liep in zijn eentje op het gazon als een broer die verveeld wordt door de hofmakerij rond zijn zuster, en had niets te doen.

‘Een wandeling als vóór de oorlog...’ zei ik tegen Maria, en ze maakte een fladderende beweging met haar handjes. We naderden de vijver.

Maar het nonchalante geslenter van Karol begon aan kracht toe te nemen, het werd intenser, het was duidelijk dat hij geen raad wist met zichzelf, en zijn bewegingen leken ingehouden van ongeduld, verstard van verveling—en tegelijk begon, gaandeweg, alles wat Henia tegen Waclaw zei, voor Karol te zijn, hoewel de woorden ons niet bereikten—haar hele wijze van zijn verbond zich weer op ongrijpbare wijze met (de jongen), en dat dan achter haar rug, want ze draaide zich niet om, ze wist niet eens dat Karol ons vergezelde. En haar gesprek met Waclaw, bijna al een gesprek van verloofden, onderging onder invloed van (de jongen), die achter haar aan slenterde, een gewelddadige depreciatie, terwijl zij zelf in perverse zin begon te veranderen. De verliefde jurist boog een meidoorn tak naar beneden om haar die te laten afbreken, en op dat moment was zij heel dankbaar en misschien geroerd—maar het eindigde niet bij Waclaw, het ging door naar Karol, en daar werd het op een botte manier jong, zestienjarig, dom, lichtvaardig en nonchalant... het werd een omlaagtrekken van het gevoel, het ont-nam het gewicht eraan, veranderde het in een slechtere, lagere kwaliteit die zich ergens op een lager niveau verwerkelijkte, daar waar zij een zestienjarige met een zeventienjarige was, in hun gemeenschappelijke ontoereikendheid, in hun jeugd. We

maakten een boog om een bosje hazelaars bij de vijver en zagen daar een vrouw.

Deze vrouw was in de vijver ondergoed aan het wassen, en toen zij ons zag, keerde zij zich naar ons toe en staarde ons aan—een vrouw op leeftijd al, een potige slons met grote boezem, werkelijk afstotend, ranzig-vet en smerig-oud, met kleine oogjes. Ze keek ons aan, met de houten wasstamper in de hand.

Karol maakte zich van ons los en liep naar de oude vrouw alsof hij haar iets wilde zeggen. En plotseling trok hij haar rok omhoog. De witheid van haar onderlijf lichtte op, en de vlek van zwart haar! Ze begon te gillen. De kwajongen maakte nog een onfatsoenlijk gebaar en sprong weg—hij kwam bij ons terug alsof er niets gebeurd was, en het razend geworden vrouw-mens slingerde hem een scheldwoord na.

We zeiden er geen woord over. Het was een al te onverwachte en stuitende smeerlapperij, die ons grof, wijdbeens had overvalen... en Karol liep weer met ons mee in volstrekt rustige nonchalance. Het paar Waclaw-Henia, in gesprek verdiept, verdween om een bocht — misschien hadden ze niets gemerkt—en wij achter hen, Hippolyt, Maria, een beetje geschrokken, Fryderyk... Wat was dat? Wat was dat? Wat was er gebeurd? Mijn verdoving kwam niet door het feit dat hij zich een brutaliteit had gepermitteerd, maar doordat die brutaliteit, hoewel zo stuitend, meteen, in een andere toonaard, in een andere dimensie, de natuurlijkste zaak van de wereld werd... en Karol liep nu met ons mee, zelfs vol charme, met de vreemde charme van een zich op oude vrouwen stortende vleugel, met een charme die onder mijn ogen groeide en waarvan ik de aard niet begreep. Hoe kon die smeerlapperij met de oude vrouw hem het aureool van zo'n stralende charme verlenen? Er ging een onbegrijpelijke betovering van hem uit, en Fryderyk legde zijn hand op mijn schouder en mompelde: 'Nou, nou!'

Maar meteen rondde hij die willekeurige uitroep af tot een zin die hij luid en niet zonder gekunsteldheid uitsprak: '...nou, nog iets nieuws, beste Witold?'

Ik antwoordde: 'Niets, niets, Fryderyk.'

Maria wendde zich tot ons: 'Ik zal u een mooi exemplaar van een Amerikaanse thuja laten zien. Ik heb hem zelf geplant.'

Het ging erom Henia en Waclaw niet te storen. We bekeken de thuja, toen er van de deel een stalknecht aan kwam rennen die van verre gebaren maakte. Hippolyt draaide zich snel om: 'Wat is er aan de hand?' — 'Er zijn Duitsers uit Opatów gekomen.' Inderdaad waren er mensen voor de stal te zien — en reeds rende Hippolyt er op af alsof hij een beroerte kreeg, zijn vrouw hem achterna, en achter hen weer Fryderyk, die misschien dacht behulpzaam te kunnen zijn omdat hij goed Duits kende. Wat mij betreft, ik wilde er liever niet bij zijn, ik werd door uitputting overvalLEN bij de gedachte aan die onvermijdelijke, deprimerende Duitsers. Wat een nachtmerrie... Ik ging naar huis.

Het huis was leeg, de kamerdeuren stonden open, de meubels gaven in de leegte sterker van hun aanwezigheid blijk, ik wachtte... op het resultaat van het Duitse bezoek dat zich in stilte voor de stal afspeelde... maar mijn wachten werd langzamerhand een wachten op Henia en Waclaw die om de bocht verdwenen waren... en plotseling kwam de gedachte aan Fryderyk tot explosie in dit lege huis. Waar was Fryderyk? Wat deed hij? Hij was bij de Duitsers. Was hij werkelijk bij de Duitsers? En als we hem eens ergens anders moesten zoeken, bij de vijver, daar waar wij ons meisje hadden achtergelaten... Daar was hij! Daar moest hij zijn! Daarheen was hij teruggekeerd, om heimelijk te observeren. Maar in dat geval, wat zag hij? Ik werd gegrepen door jaloezie om alles wat hij zou kunnen zien. De leegte van het huis verdreef me, en ik rende naar buiten alsof ik naar de stal rende, waar de Duitsers waren, maar ik holde door de bosjes naar de vijver, langs de sloot waar de kikkers met een vette, weerzinwekkende plons in sprongen, en terwijl ik om de vijver heen liep, zag ik ze — Waclaw en Henia — op een bankje, helemaal aan de rand van de tuin, tegenover de weiden. De avond viel, het was al bijna donker. En vochtig. Waar was Fryderyk? Het was onmogelijk dat hij hier niet was — en ik vergiste me niet —

daar, tussen de wilgen, als in een hol, onduidelijk, had hij postgevat onder de struiken en stond op de uitkijk. Ik aarzelde geen moment. Zachtjes sloop ik naar hem toe en ging naast hem staan, hij verroerde zich niet, ik hield me onbeweeglijk — en dat ik me meldde als toeschouwer betekende dat hij een metgezel aan me had! Op de bank tekenden zich vaag hun silhouetten af, en stellig fluisterden ze iets — maar het was niet te horen.

Dat was verraad — gemeen verraad van haar — nu vlijde ze zich tegen de advocaat aan, terwijl (de jongen), aan wie ze trouw had moeten zijn, buiten haar kring was geworpen... en dat kwelde me, alsof de laatste kans op schoonheid in rook was opgegaan in mijn wereld die beheerst werd door ontbinding, sterren, marteling en afgrijzen. Wat een laagheid! Omarmde hij haar? Of hield hij haar handen vast? Wat een afschuwelijke en stuitende plaats voor haar handen: in zijn handen! Opeens voelde ik, zoals dat bij dromen voorkomt, dat ik me vlak bij een onthulling bevond, en toen ik omkeek zag ik iets... iets verbazingwekkends.

Fryderyk was niet alleen, want naast hem, een paar stappen van hem vandaan, bijna schuilgaand achter het struikgewas, tekenden zich de contouren van Karol af.

Karol hier? Bij Fryderyk? Maar door welk wonder had Fryderyk hem hierheen gebracht? Onder welk voorwendsel? Niettemin bevond hij zich hier, en ik wist dat het voor Fryderyk was, niet voor haar — hij was niet gekomen omdat hij geïnteresseerd was in wat er op de bank gebeurde, hij was gekomen omdat de aanwezigheid van Fryderyk hem had aangelokt. Werkelijk, dat was even ondoorzichtig als subtiel, en ik weet niet of ik in staat ben het in woorden uit te drukken... Ik had de indruk dat (de jongen) alleen hierom ongevraagd was verschenen, om het vuur aan te wakkeren... om het spel aan kracht te doen toenemen... om onze pijn te vergroten. Waarschijnlijk was het joch, terwijl de oudere man, getroffen door het verraad van het jonge ding, daar stond te kijken, geruisloos uit het struikgewas opgedoken en naast hem gaan staan, zonder iets te zeggen. Dat

was wild en gewaagd! Maar de schemering verhulde het, we waren bijna onzichtbaar, en ook de stilte—want niemand van ons kon iets zeggen. Dus verzonk de schrilheid van het feit in de wezenloosheid van de nacht en het zwijgen. Ook moet eraan worden toegevoegd dat de activiteit van (de jongen) een uitwissend, bijna verontschuldigend effect had, zijn lichtheid, zijn slankheid spraken hem vrij, en daar hij (jong) sympathiek was, kon hij zich eigenlijk bij iedereen aansluiten... (op een keer zal ik de betekenis van die haakjes verklaren)... En plotseling verwijderde hij zich even gemakkelijk als hij verschenen was.

Maar zijn moeiteloos zich aansluiten bij ons maakte dat de bank ons trof als een dolkstoot. Dit wilde, ongehoorde naar ons toe komen van (de jongen), terwijl (het meisje) hem verried! De situaties in de wereld zijn een geheimschrift. Onbegrijpelijk blijft de constellatie van de mensen en van de verschijnselen in het algemeen. Dit hier... was verbijsterend veelzeggend—maar het was niet volledig te begrijpen, te ontcijferen. In elk geval had de wereld zich op een allerwonderlijkste manier samengebald. Op dat moment klonk er van de kant van de stal een donderend schot. We holden er allemaal kris-kras op af, het maakte niet uit wie met wie. Waclaw rende naast mij, Henia met Fryderyk. Fryderyk, die op kritische momenten ondernemend en alert werd, liep naar de achterkant van deloods, wij achter hem aan. Wat we zagen had niets schrikwekkends. Een dronken Duitser had er plezier in met zijn geweer duiven neer te knallen—en reeds stapten ze in een auto, zwaaiden ten afscheid en reden weg. Hippolyt keek ons woedend aan: 'Laat me met rust!'

Die blik werd uit hem geworpen als uit een raam, maar meteen sloeg hij alle ramen en deuren in zich dicht. Hij liep naar het huis.

's Avonds bij het eten schonk hij, rood en ontroerd, wodka in.

'En? Drinken we op de gezondheid van Wacek en Henia. Ze zijn het eens geworden.'

Fryderyk en ik spraken onze gelukwensen uit.

Alcohol. Wodka. Een dronken makend avontuur. Een avontuur als een glasje sterke drank—en nog een glasje—maar die dronkenschap was glibberig, elk moment dreigde een val in de vuilheid, in de verdorvenheid, in het moeras van de zinnelijkheid. Maar hoe niet te drinken? Het drinken was immers onze hygiëne geworden, ieder bedwelmd zich zo goed hij kon—dus ook ik—en ik probeerde alleen iets van mijn waardigheid te redden door onder het drinken het gezicht van een onderzoeker te bewaren die ondanks alles observeert—die zich bedrinkt om te observeren. En dus observeerde ik.

De verloofde had ons na het ontbijt verlaten. Maar er was afgesproken dat wij overmorgen met z'n allen naar Ruda zouden gaan.

Daarna kwam Karol met een wagen voor het terras gereden. Hij zou naar Ostrowiec gaan om petroleum te halen. Ik bood aan met hem mee te rijden.

En ook Fryderyk opende al zijn mond om zich als derde te melden, toen hij ten prooi viel aan een van zijn plotselinge remmingen... je wist nooit wanneer dat zou gebeuren. Reeds had hij zijn mond geopend, maar sloot hem weer, en deed hem weer open—zat in de tang van dit kwellende spel, bleek weggetrokken, en de wagen reed weg met Karol en mij.

Dravende paardekonten, de zandweg, de weidsheid van het uitzicht, het langzame wegdraaien van de heuvels die de een na de ander verdwenen. In de ochtend, in de ruimte, ik met hem, ik naast hem—beiden uit het dal van Powórna gekomen, zichtbaar, en mijn onbetrouwbaarheid naast hem blootgesteld aan de verre blik.

Ik begon als volgt: ‘Zeg Karol, wat haalde je gisteren toch uit met die oude vrouw, bij de vijver?’

Hij vroeg een beetje wantrouwig, om een beter idee te krijgen van het karakter van mijn vraag: 'Hoezo?'

'Iedereen heeft het toch gezien.'

Deze inleiding was niet bijzonder duidelijk omlijnd—alleen om een gesprek aan te knopen. Hij lachte voor alle zekerheid, ook om het gesprek wat lichter te maken. 'Niets bijzonders,' zei hij en zwaaidt nonchalant met de zweep... Toen uitte ik mijn verbazing: 'Als het nu een leuke vrouw was geweest! Maar het was een vies oud wijf!' En omdat hij geen antwoord gaf, hield ik aan: 'Geef jij je met oude vrouwen af?'

Verveeld sloeg hij met de zweep over een struik. En alsof dat hem het juiste antwoord gewezen had, sloeg hij los op de paarden, die de wagen een ruk gaven. Dit antwoord was voor mij begrijpelijk, hoewel niet in woorden te vertalen. Een tijdje reden we harder. Daarna vertraagden de paarden, en toen ze langzamer liepen, glimlachte hij met een vriendschappelijk blinken van zijn tanden en zei: 'Wat maakt 't uit, oud of jong?'

Nu lachte hij uit volle borst.

Dat verontrustte me. Het was alsof me een lichte huivering doorvoer. Ik zat naast hem. Wat betekende dat? Vooral één ding sprong in het oog: de enorme betekenis van zijn tanden die in hem blonken, die zijn innerlijke, reinigende witheid waren—die tanden waren namelijk belangrijker dan wat hij zei—het leek alsof hij voor zijn tanden sprak en vanwege zijn tanden—en het was om het even wat hij zei, want hij sprak voor zijn genoegen, hij was puur plezier en zichzelf een vreugde, hij wist dat de meest afstotende weerzinwekkendheid zijn stralende tanden vergeven zou worden. Wie zat dus naast mij? Iemand als ik? Maar welnee, dit was een essentieel andersoortig en bekoorlijk wezen, stammend uit een bloeiend rijk, hij was vol van genade die in schoonheid verandert. Een prins en een gedicht. Maar waarom wierp die prins zich op oude vrouwen? Dat was de vraag. En waarom deed hem dat plezier? Deed zijn eigen begeerde hem plezier? Deed het hem plezier dat hij ook als prins in de macht van de honger verkeerde die hem zelfs de lelijkste vrouw

deed begeren—deed dat hem plezier? Had deze schoonheid (verbonden met Henia) zo weinig achting voor zichzelf dat het haar bijna onverschillig was waarmee zij zich bevredigde, met wie zij zich inliet? Hier lag dus de oorsprong van iets duisters. We reden de heuvel af, de holle weg van Grocholice in. Ik had in hem een met voldoening bedreven ontheilige ontdekt en wist dat dit de ziel niet onverschillig liet, ja, iets in wezen wanhopigs was.

(Mogelijk dat ik me alleen aan deze speculaties overgaf om de schijn van onderzoeker bij dat drinkgelag te bewaren.)

Maar misschien had hij de rok van die vrouw omhooggetrokken om soldaat te zijn? Was dat niet iets soldatenachtigs?

Ik vroeg (fatsoenshalve van onderwerp veranderend—ik moest mezelf in de gaten houden): 'En wat voor ruzie heb je met je vader?'

Hij aarzelde, verrast, maar meteen begreep hij dat ik het van Hippolyt gehoord moest hebben. Hij antwoordde: 'Omdat hij achter mijn moeder aan zit. Hij laat haar niet met rust, de schoft. Als hij mijn vader niet was, zou ik hem...'

Een bijzonder uitgekiend antwoord—hij kon toegeven dat hij van zijn moeder hield, daar hij tegelijk bekende dat hij zijn vader haatte, dit behoedde hem voor sentimentaliteit—maar om hem voor het blok te zetten vroeg ik rechtuit: 'Hou je veel van je moeder?'

'Natuurlijk! Het is toch mijn moeder...'

Wat betekende dat er niets bijzonders mee was, want het is gebruikelijk dat een zoon van zijn moeder houdt. Toch was het vreemd. Als je het nader bekeek was het vreemd, want zojuist nog was hij de pure anarchie geweest die zich op een oude vrouw stort, en nu was hij conventioneel geworden en onderworpen aan de wet van de ouderliefde. Aan welke kant stond hij? Aan die van de anarchie of van de wet? Maar als hij zich zo gehoorzaam aan de zeden onderwierp, dan was dat niet om aan waarde te winnen, maar juist om aan betekenis te verliezen, om van de liefde voor zijn moeder iets gewoont en onbelangrijks te

maken. Waarom maakte hij zijn betekenis steeds kleiner? Deze gedachte was zeldzaam verlokend—waarom verkleinde hij zijn eigen betekenis? Deze gedachte was pure alcohol—waarom moest, met betrekking tot hem, elke gedachte steeds weer aantrekend of afstotend zijn, steeds hartstochtelijk en vol spanning? We reden nu een heuvel op, links achter Grocholice bevonden zich gele aardwanden waarin aardappelkelders waren uitgegraven. De paarden liepen stapvoets—het was stil.

Karol werd plotseling spraakzaam: 'Zou u me niet een of ander baantje in Warschau kunnen bezorgen? Misschien bij de zwarte handel? Ik zou mama een beetje kunnen helpen als ik wat verdiende, want ze heeft geld nodig voor een kuur, en mijn vader zeurt maar dat ik geen werk heb. Daar heb ik genoeg van!' Hij werd spraakzaam omdat het om praktische en materiële zaken ging, hier kon hij spreken en veel, het was ook natuurlijk dat hij zich daarmee tot mij wendde—en toch, was het wel zo natuurlijk? Was het niet slechts een voorwendsel om 'zich te verstaan' met mij, oudere, om mij nader te komen? Waarlijk, in zulke moeilijke tijden moet een jongen de hulp zien te winnen van ouderen die meer macht hebben dan hij, en dat kan hij alleen door persoonlijke charme bereiken... maar de koketterie van een jongen is veel gecompliceerder dan de koketterie van een meisje, wie het geslacht te hulp komt... dus was hier zeker sprake van berekening, ach, onbewust, onschuldig: hij wendde zich gewoon tot mij om hulp, maar in werkelijkheid ging het hem helemaal niet om een baantje in Warschau, hij wilde zich alleen vastleggen op de rol van iemand over wie men zich ontfermt—alleen om het ijs te breken... en de rest zou vanzelf komen... Het ijs te breken? Maar in welke zin? En wat voor 'rest'? Ik wist alleen, of liever ik vermoedde, dat dit een poging was van zijn jongensachtingheid om in contact te treden met mijn volwassenheid, en verder wist ik dat hij geen afkeer voelde en dat zijn honger, zijn begeren hem toegankelijk maakte... Ik trok me in mezelf terug toen ik zijn heimelijke poging tot toenadering bespeurde... alsof zijn hele rijk over me heen wilde

vallen. Ik weet niet of ik duidelijk genoeg ben. De omgang van een man met een jongen speelt zich in het algemeen af op het gebied van technische zaken, ondersteuning, samenwerking, maar wanneer deze omgang direct wordt, neemt hij ongehoord drastische vormen aan. Ik voelde dat dit wezen mij door zijn jeugd wilde veroveren, en het was alsof ik, volwassene, onderworpen was aan een onherroepelijke compromittering.

Maar het woord 'jeugd' was hem niet toegestaan — het paste hem niet het te gebruiken.

We waren nu boven op de hoogte aangekomen, waar zich het onveranderlijke uitzicht ontvouwde van de door heuvels gebolde aarde, door haar onbeweeglijk golven opgeblazen in het schuine licht dat zich hier en daar onder de wolken samenbalde.

'Blijf liever hier, bij je ouders...' Dat klonk categorisch, want ik zei het als oudere — en juist dat veroorloofde mij om op de allergewoonste manier, als bij de voortzetting van een gesprek, te vragen: 'Je mag Henia graag?'

De moeilijkste vraag kwam er zeldzaam gemakkelijk uit, en hij antwoordde eveneens zonder moeite: 'Natuurlijk mag ik haar graag.'

Hij zei, met zijn zweep wijzend: 'Ziet u die struiken daar? Dat zijn geen struiken, maar boomtoppen langs de holle weg van Lisiny, die tot in het bos van Bodzechów voert. Daar verbergen zich soms benden...' Hij grijnsde veelbetekenend, we reden verder, langs een Christusbeeld, en ik keerde naar het onderwerp terug alsof ik het niet verlaten had... een plotselinge kalmte, waarvan ik de oorzaak niet kende, stelde me in staat de tijd die verstrekken was te veronachtzamen.

'Maar je bent niet verliefd op haar?'

Deze vraag was veel riskanter — ze drong al door tot de kern — ze kon, in haar hardnekkigheid, mijn duistere verrukkingen verraden, die van mij en van Fryderyk, die aan hun voeten begonnen waren, aan hun voeten, aan hun voeten... ik voelde me alsof ik een slapende tijger aanraakte. Een ongegronde vrees.

‘Neee... we kennen elkaar toch al van kind af aan!...’

En dit werd uitgesproken zonder een spoor van *arrière-pensée*... hoewel je had mogen verwachten dat het voorval kort geleden vóór de wagenmakerij, waar wij allen heimelijk deelgenoot van waren, hem het antwoord wat zou bemoeilijken.

Niets daarvan! Dat lag voor hem kennelijk op een ander vlak—en nu, bij mij, had hij daar geen enkele verbinding mee—en dat langgerekte ‘Neee’ van hem had een bijsmaak van grilligheid en lichtzinnigheid, zelfs iets van een straatjongen. Hij spuugde. Door dat spugen karakteriseerde hij zich nog meer als straatjongen, en meteen lachte hij, en dat lachen was ontwapenend, alsof het hem de mogelijkheid van een andere reactie ontnam; hij keek me schuin van opzij aan, ondeugend: ‘Ik zou liever met vrouw Maria willen.’

Nee! Dat kon niet waar zijn! Maria met haar larmoyante magerte! Waarom zei hij dat? Misschien omdat hij de rok van die oude vrouw had opgetild? Maar waarom had hij die rok opgetild? Wat een absurditeit, wat een kwellend raadsel! Toch wist ik (en dit was een van de canons van mijn literaire kennis van de mens) dat er menselijke daden bestaan die schijnbaar volkomen zinloos, maar toch voor de mens noodzakelijk zijn, omdat ze hem op een bepaalde manier definiëren—zo is, om een heel eenvoudig voorbeeld te noemen, iemand bereid een volstrekt onnodige, krankzinnige daad te begaan, alleen om zich geen lafaard te voelen. En wie heeft er meer behoefte zich op die manier te vormen dan de jeugd?... Het stond dus wel vast dat het merendeel van de daden en uitspraken van de halfvolwassene die met teugels en zweep naast me zat, daden waren die ‘aan zichzelf begaan’ werden—en men kon zelfs aannemen dat onze, mijn en Fryderyks, heimelijke en verrukte blik hem te meer tot dit spel met zichzelf aanzette, daar hem dit bekend was. Goed dan: hij maakte gisteren met ons die wandeling, verveelde zich, had niets te doen en tilde de rok van die oude vrouw op om in een wat losbandige stemming te komen, waar hij misschien behoefte aan had om van een begeerde een begerende

te worden. De evenwichtskunst van een jongen. Goed. Maar nu, waarom kwam hij opnieuw op dit thema terug door te bekennen dat hij 'liever met Maria wilde' — zat daar niet al een agressieve bedoeling achter?

'Denk je dat ik je geloof?' zei ik. 'Dat je aan mevrouw Maria de voorkeur geeft boven Henia? Wat praat je voor onzin!' voegde ik eraan toe. Waarop hij koppig in de heldere zonneschijn antwoordde: 'En toch is het zo.'

Nonsense en leugen! Maar waartoe, met welk doel? We naderden Bodzechów al, in de verte waren van hier af de grote hoogovens van Ostrowiec te zien. Waarom, waarom verzette hij zich tegen Henia, wilde hij Henia niet? Ik wist, maar ik wist niet; ik begreep en ik begreep niet. Zou zijn jeugd inderdaad de voorkeur geven aan ouderen? Wilde hij 'met ouderen' samenzijn? Wat was dat voor een gedachte, waar wees dat op — het onheilspellende van deze gedachte, haar brandende scherpte, het dramatische ervan brachten me direct op het spoor, want in dit rijk van hem liet ik me door opwinding leiden. Wilde die snotneus in onze rijpheid wroeten? Zeker — niets is zo gewoon als wanneer een jongen verliefd wordt op een mooi meisje en alles zich langs de lijn van de natuurlijke aantrekkingskracht ontwikkelt, maar misschien had hij behoefte aan iets... iets wijders, gewaagders... wilde hij niet slechts 'een jongen met een meisje' zijn, maar 'een jongen met volwassenen', een jongen die binnendringt in de volwassenheid... Wat een duister, pervers idee! Maar hij had immers ervaringen op het gebied van de oorlog en de anarchie, ik kende hem niet, kon hem niet kennen, ik wist niet wat hem gevormd had en hoe, hij was even raadselachtig als dit landschap — bekend en toch onbekend — en slechts van één ding kon ik zeker zijn, namelijk dat die schurk al lang uit de luiers was. Om ze te verruilen voor wat? Dat was nu juist onbekend — het was niet duidelijk wat en wie hem aanstond, misschien wilde hij zich met ons amuseren, niet met Henia, en gaf hij daarom steeds maar te verstaan dat de leeftijd geen obstakel mocht zijn... Hoe zat het? Hoe zat het?! Nu ja, hij verveelde zich,

hij wilde zich amuseren, misschien met iets wat hij niet kende, waaraan hij eigenlijk niet eens dacht— uit verveling, terloops en zonder inspanning... met ons, en niet met Henia, want wij, in onze lelijkheid, konden hem verder brengen, wij waren onbegrensder. Daarom (denkend aan dat voorval bij de werkplaats) liet hij mij merken dat hij geen afkeer voelde... Genoeg. Ik huierde al bij de gedachte dat zijn schoonheid mijn lelijkheid zocht. Ik veranderde van onderwerp.

‘Ga je naar de kerk? Geloof je in God?’

Een vraag die tot ernst maande, een vraag die tegen zijn veraderlijke lichtheid beschermde.

‘In God? Wat de priesters allemaal zeggen, nou...’

‘Maar in God geloof je?’

‘Zeker. Alleen...’

‘Alleen wat?’

Hij zweeg.

Ik wilde vragen: ‘Ga je naar de kerk?’ In plaats daarvan vroeg ik: ‘Ga je naar de vrouwen?’

‘Zoals het uitkomt.’

‘Heb je succes bij de vrouwen?’

Hij begon meteen te lachen.

‘Nee. Hoe zou ik! Ik ben nog te jong.’

Te jong. Dit had een vernederende betekenis—daarom kon hij ditmaal in alle vrijheid het woord ‘jong’ gebruiken. Maar mij, voor wie God zich met deze jongen en de vrouwen vermengde in een grotesk en bijna dronken *quid pro quo*, mij klonk dit ‘te jong’ vreemd en waarschuwend in de oren. Ja, te jong, evenzeer tegenover de vrouwen als tegenover God, te jong tegenover alles—en het was onbelangrijk of hij geloofde of niet geloofde, of hij succes had bij de vrouwen of niet, want hij was gewoon ‘te jong’, en geen van zijn gevoelens, noch zijn waarheid, noch zijn woord kon betekenis hebben—hij was onvoltooid, hij was ‘te jong’. En ‘te jong’ was hij tegenover Henia en tegenover alles wat zich tussen hen vormde, en eveneens ‘te jong’ tegenover Fryderyk en mij... Wat betekende dus die slan-

ke onvolwassenheid? Die betekende immers niets! Hoe kon ik, volwassene, dan al mijn ernst in zijn onernst leggen, sidderend naar een onbelangrijk iemand luisteren? Ik keek om me heen naar de omgeving. Vanaf deze hoogte was de Kamienna al te zien, en zelfs was het nauwelijks hoorbare geraas van de trein te horen die Bodzechów naderde, het hele rivierdal lag voor ons, samen met de straatweg—en rechts en links de geel-groene lappendeken van de velden, zover het oog reikte, slaperige eeuwigheid, maar gekneveld, verstikt, bij de keel gegrepen. Een vreemde geur van rechteloosheid doordrong alles, en in die rechteloosheid ik met de jongen, die 'te jong', te licht, te licht-zinnig was, wiens ontoereikendheid, onvoltooidheid onder deze omstandigheden tot een elementaire macht werd. Hoe kon ik me tegen hem verweren, als er nergens een houvast te vinden was?

We reden de straatweg op en de wagen begon met zijn ijzeren velgen over de gaten te bonken, het werd steeds drukker, we reden langs de opduikende mensen, ze liepen over het voet-pad, de een met een pet op, de ander met een hoed, en verder zagen we een volbeladen kar, met iemands hele hebben en houden—hij ging langzaam voorwaarts, stap voor stap—, nog weer verder stuitten we op een vrouw die midden op de weg was blijven staan en op ons toe liep, ik zag een tamelijk fijn gezicht in een hoofddoek zoals vrouwen die dragen, haar reusachtige voeten in mannenlaarzen staken te voorschijn onder een ingenomen rok van zwarte zijde, en haar decolleté was diep als bij een bal- of avondjurk, elegant, in haar hand had zij iets wat in een krant was gewikkeld—en daarmee zwaaidde ze—ze wilde iets zeggen, maar ze kneep haar mond weer dicht, weer wilde ze spreken, maar ze maakte een wegwerpend gebaar, sprong opzij—en stond op de straatweg toen we wegreden. Karol lachte.

Eindelijk kwamen we in Ostrowiec aan, met luid geratel, hot-send op de kinderhoofdjes, waarvan zelfs onze wangen trilden, we reden langs de Duitse schildwachten voor de fabriek, het stadje was net als vroeger, precies hetzelfde, de afvalbergen en

pijpen van de hoogovens, de muur eromheen, verder de brug over de Kamienna en de rails en de hoofdstraat die naar het marktplein liep, en op de hoek het café van Malinowski. Er was alleen een afwezigheid voelbaar — er waren namelijk geen joden. Niettemin tamelijk veel mensen op straat, op sommige plaatsen zelfs druk verkeer, hier keerde een vrouw bij de voordeur haar stofblik om, daar liep iemand met een dik touw onder zijn arm, voor een levensmiddelenzaak een groepje mensen, en een jongetje probeerde met een steen een mus te raken die op een schoorsteen was neergestreken. We haalden petroleum, deden nog een paar boodschappen, verlieten dit vreemde Ostrowiec zo snel mogelijk en haalden opgelucht adem toen de aarde van de gewone landweg de wagen weer in haar zachte schoot opnam. — Maar wat deed Fryderyk? Wat voerde hij ginds uit, nu hij aan zichzelf was overgelaten? Sliep hij? Zat hij? Liep hij rond? Ik kende immers zijn scrupuleuze correctheid, ik wist dat als hij zat, dat het dan onder inachtneming van alle voorzichtigheid was, en toch begon het mij te kwellen dat ik niet wist waar hij zich eigenlijk mee bezighield. Hij was er niet toen ik me, in Powórna aangekomen, met Karol aan een verlate middagdis zette; Maria zei me dat hij aan het harken was... Wat? Hij harkte een pad in de tuin. 'Ik ben bang dat hij zich een beetje verveelt bij ons...' voegde ze er niet zonder spijt aan toe, alsof het om een gast ging uit vooroorlogse tijden, en ook Hippolyt kwam me vertellen: 'Je makker is in de tuin, weet je... Hij harkt.'

En iets in zijn stem maakte duidelijk dat die man hem begon te benauwen — hij was beschaamd, ongelukkig en hulpeloos. Ik ging naar Fryderyk. Toen hij mij zag, zette hij de hark neer en vroeg met zijn gebruikelijke beleefdheid hoe de tocht verlopen was... en daarna, met afgewende blik, opperde hij in voorzichtige bewoordingen of we niet naar Warschau zouden terugkeren, want tenslotte konden we hier niet veel nuttigs doen, en een al te lange verwaarlozing van onze zaken daar zou slechte gevolgen kunnen hebben, ja, eigenlijk was onze komst hier onvoldoende doordacht geweest, misschien was het toch beter

onze spullen te pakken... Hij baande in zichzelf een weg naar dit besluit, maakte het onmerkbaar steeds zekerder, maakte zich ermee vertrouwd... mij, zichzelf, de bomen om hem heen. Wat vond ik ervan? Want aan de andere kant, op het land was het ondanks alles beter... maar... nou ja, morgen zouden we kunnen vertrekken, nietwaar? Opeens klonk zijn vragen dringend, en ik begreep: uit mijn antwoord wilde hij opmaken of het mij gelukt was contact te krijgen met Karol; hij voelde dat ik hem moest hebben gepeild; nu wilde hij weten of we nog een sprankje hoop konden hebben dat Karols jongensarmen ooit Waclaws verloofde zouden omvatten! En tegelijk gaf hij me heimelijk te verstaan dat niets van wat hij wist, van waar hij achter was gekomen, zulke illusies rechtvaardigde.

Het afschuwelijke van deze scène is moeilijk te beschrijven. Het gezicht van een ouder iemand wordt bijeengehouden door een verborgen wilsinspanning die tracht de ontbinding ervan te maskeren, of het minstens tot een sympathiek geheel te maken—bij hem echter sprak het van teleurstelling, het opgeven van betovering, hoop en hartstocht, en alle rimpels verbreedden zich en vraten aan hem als aan een lijk. Hij was op een gedweeë en deemoedige wijze laag in deze overgave aan de eigen weerzinwekkendheid—en hij stak mij met die smeerlapperij zozeer aan dat mijn ongedierte in me begon te krioelen, naar buiten kwam en over me heen kroop. Maar dat was nog niet het toppunt van afschuwelijkheid. De groteske verschrikking ervan werd vooral veroorzaakt door het feit dat wij een liefdespaar waren dat zich in zijn gevoelens bedrogen en door dat andere liefdespaar afgewezen voelde; onze vurigheid, onze opwinding had niets om zich op te ontladen, en nu woedde zij tussen ons... er was ons niets overgebleven dan onszelf... en terwijl wij van elkaar walgden, waren we toch samen in onze ontwaakte zinnelijkheid. Daarom probeerden we elkaar niet aan te kijken. De zon brandde, en uit de struiken waaide een geur van Spaanse vliegen.

Bij deze geheime besprekking tussen ons begreep ik eindelijk

wat een slag voor hem en voor mij de al aan geen twijfel meer onderhevige onverschilligheid van die twee jeugdigen was. Het meisje—de verloofde van Waclaw. De jongen—volkomen onberoerd daardoor. En alles verzonken in hun jeugdige blindheid. De ruïne van onze dromen!

Ik antwoordde Fryderyk dat ons weg-zijn uit Warschau misschien inderdaad niet wenselijk was. Hij klampte zich daar onmiddellijk aan vast. We stonden nu in het teken van de vlucht, en terwijl we langzaam over het tuinpad liepen, maakten we ons met dit besluit vertrouwd.

Maar om de hoek van het huis, op het pad dat naar het kantoor leidde, stuitten wij op hen. Zij met een fles in de hand. Hij vóór haar—ze praatten met elkaar. Hun kind-zijn, hun volstrekte kind-zijn sprong in het oog, moordend: zij—een kostschoolmeisje, hij—een scholier en snotneus.

Fryderyk vroeg hun: 'Wat doen jullie?'

Zij: 'De kurk is in de fles gevallen.'

Karol, de fles tegen het licht houdend: 'Ik zal hem er met een ijzerdraad uithalen.'

Fryderyk: 'Dat is niet zo makkelijk!'

Zij: 'Misschien kan ik beter een andere kurk zoeken.'

Karol: 'Wees maar niet bang... ik haal hem eruit...'

Fryderyk: 'De hals is te nauw.'

Karol: 'Als hij erin is gekomen, kan hij er ook weer uit.'

Zij: 'Of hij gaat kapot en maakt het sap nog vuiler.'

Fryderyk reageerde niet. Karol stond dom op zijn benen te wiebelen. Zij stond daar met de fles en zei: 'Ik zal boven een kurk gaan zoeken. In het buffet zijn er geen.'

Karol: 'Ik zeg je dat ik hem eruit haal.'

Fryderyk: 'Door die hals kom je moeilijk naar binnen.'

Zij: 'Zoekt en gj zult vinden!'

Karol: 'Weet je wat? Van die flesjes die in de kast staan...'

Zij: 'Nee, dat zijn medicijnen.'

Fryderyk: 'Je kunt ze omspoelen.'

Een vogel vloog over.

Fryderyk: 'Wat is dat voor vogel?'

Karol: 'Een wielewaal.'

Fryderyk: 'Zijn er hier veel?'

Zij: 'Kijk, wat een lange regenworm!'

Karol wiebelde nog steeds met gespreide benen, zij tilde een voet op om aan haar kuit te krabben—maar zijn laars ging omhoog, steunend op de hak, maakte een halve draai en vertraptte de regenworm... slechts aan één uiteinde, zo ver als zijn voet reikte, want hij had geen zin de hak van de aarde los te maken; de rest van de regenworm begon zich te strekken en te kronkelen, waarbij hij geïnteresseerd toekeek. Dit zou niet belangrijker zijn geweest dan het sterven van een vlieg aan de lijm, of van een mot achter het lampeglas—als Fryderyks blik zich niet glazig aan die regenworm had vastgezogen, zijn kwellingen tot de bodem uitputtend. Het had kunnen lijken alsof hij verontwaardigd was, maar in werkelijkheid was er niets anders in hem dan het doordringen in de tortuur, het ledigen van de kelk tot de laatste druppel. Hij ging erin op, zoog zich eraan vast, pakte het beet, nam het op zich—en verstard, sprakeloos, gevangen in de tang van de pijn, kon hij zich niet bewegen. Karol keek hem schuins aan, maar hij maakte de regenworm niet dood, Fryderyks ontzetting was voor hem hysterie...

Henia's schoentje kwam naar voren en zij vertraptte de regenworm.

Maar dit alleen aan het andere einde, het middendeel spaarde ze heel precies, opdat het verder zou draaien en kronkelen. Dit alles was—onbetekenend... zoals alleen het vertrappen van een regenworm onbetekenend en futiel kan zijn.

Karol: 'Bij Lwow zijn meer vogels dan hier.'

Henia: 'Ik moet aardappels schillen.'

Fryderyk: 'Dan benijd ik je niet... Een vervelend werkje.'

We praatten nog een poosje op weg naar huis, waarna Fryderyk verdween—ik wist niet waar hij was, maar ik wist waarmee hij zich bezighield. Hij liet zijn gedachten gaan over wat er was voorgevallen, over de lichtzinnige voeten die zich in gemeen-

schappelijk begane wreedheid op het krimpende lichaam verenigd hadden. Wreedheid? Was dat wreedheid? Eerder iets futiels, het futiele doden van een worm, zo maar, omdat hij onder de laars was gekropen — hoeveel wormen doden we niet! Nee, geen wreedheid, eerder onnadenkendheid die met kinderlijke ogen de amusante stuip trekkingen van het sterven gadeslaat, zonder pijn te voelen. Het was een kleinigheid. Maar voor Fryderyk? Voor het bewustzijn dat in staat is door te dringen? Voor de ontvankelijkheid die in staat is in te voelen? Was voor hem deze daad geen monsterlijkheid die het bloed in de aderen doet stollen — de pijn, het lijden is immers even verschrikkelijk in het lichaam van een worm als in het lichaam van een reus, er is 'één' pijn, net zoals er 'één' ruimte is — zij is ondeelbaar, overal waar zij optreedt is zij van dezelfde, volledige verschrikkelijkheid. Voor hem moest deze daad dus regelrecht afschuwelijk zijn, zij hadden lijden opgeroepen, pijn veroorzaakt, met hun schoenzolen hadden ze het vredige bestaan van de regenworm in een hels bestaan veranderd — men kan zich geen enormere misdaad, geen grotere zonde voorstellen. Zonde... zonde... Ja, het was een zonde — maar als het een zonde was, dan hun gemeenschappelijke zonde — en deze voeten hadden zich op het krimpende lichaam van de worm met elkaar verenigd...

Ik wist waaraan hij dacht, de waanzinnige! De waanzinnige! Hij dacht aan hen — hij dacht dat ze de regenworm 'voor hem' vertrapt hadden. 'Laat je niet voor de gek houden. Denk niet dat we niets gemeen hebben... je hebt toch gezien: een van ons vertrapt hem... en de ander vertrapt hem... de worm. We hebben dat voor jou gedaan. Om ons te verenigen — bij jou en voor jou — in zonde.'

Dat moesten op dit moment Fryderyks gedachten zijn. Het kan ook zijn dat ik hem mijn eigen gedachten toedichtte. Maar wie weet — misschien dichtte hij mij op dit moment net zo zijn gedachten toe... en dacht over mij niet anders dan ik over hem... Dus was het mogelijk dat ieder van ons zijn eigen gedachten koesterde en die bij de ander onderbracht. Dat amuseerde me,

ik moest lachen—en ik dacht dat hij misschien ook moest lachen...

‘We hebben dat voor jou gedaan, om ons onder jouw ogen in zonde te verenigen...’

Als zij ons inderdaad een dergelijke geheime boodschap met lichtzinnig vertrappende voeten wilden overbrengen... als het daarom ging... Maar dat hoeftde je niet tweemaal te herhalen! *Sapienti sat!* Opnieuw glimlachte ik bij de gedachte dat Fryderyk misschien op ditzelfde moment glimlachte omdat hij dacht dat ik het volgende over hem dacht: dat zijn naarstig genomen besluit te vertrekken vervlogen was; en dat hij weer als een jachthond op het spoor zat, fel, vol plotseling gewekte verwachtingen.

En er openden zich duizelingwekkende perspectieven, vervat in het woordje ‘zonde’. Als die jongen en dat meisje zin hadden in zonde... met elkaar... maar ook met ons... Ach, bijna zag ik Fryderyk voor me, hoe hij daar ergens zat te peinzen, het hoofd steunend op zijn handen: dat de zonde tot de diepste intimiteit doordringt, niet minder versmelt dan de vurigste tederheid, dat de persoonlijke, heimelijke, beschamende zonde een gemeenschappelijk geheim is dat evenzeer in het bestaan van een ander binnenvoert als fysieke liefde in het lichaam. Als dat zo was... wel, dan volgde daaruit dat hij, Fryderyk (‘dat hij, Witold’—dacht Fryderyk)... wel, dat wij beiden... voor hen niet te oud waren—of, dat hun jeugd voor ons niet zo ontoegankelijk was. Waartoe dient de gemeenschappelijk begane zonde? Ze lijkt ervoor gemaakt om de bloei van de jongen en het meisje illegaal te verbinden met iemand... die niet zo aantrekkelijk is... met een ouder en ernstiger iemand. Opnieuw moest ik glimlachen. In de deugd waren ze voor ons gesloten, hermetisch. Maar aan de zonde konden ze zich met ons overgeven... Dat was het wat Fryderyk dacht! En bijna zag ik hoe hij, de vinger aan de mond, de zonde zocht die hem met hen vertrouwd zou maken—hoe hij naar zo’n zonde uitkeek—of misschien eerder dacht, vermoedde dat ik naar zo’n zonde uitkeek. Wat

een systeem van spiegels — hij keek zichzelf in mij aan, ik mij in hem — en zo, voor andermans rekening dromen spinnend, kwamen we op gedachten die geen van ons tot de zijne had durven rekenen.

De volgende dag 's morgens zouden we naar Ruda rijden. De tocht was onderwerp van gedetailleerde besprekingen — welke paarden, welke weg, welke voertuigen — en zo kwam het dat ik in een wagen met Henia reed. Aangezien Fryderyk niet zelf wilde beslissen, gooiden we een munt, en het lot wees mij als haar begeleider aan. Een weidse, verloren morgen, de verre tocht over de heuvels van de golvende aarde waarin zich diepe wegen hadden uitgehouden met gelige wanden die bescheiden getooid waren niet een bosje, een boom, een koe; en vóór ons verscheen en verdween het rijtuig met Karol op de bok. Zij — in een zondagse jurk, met een mantel, wit van het stof, die ze om haar schouders had geslagen — een verloofde die naar haar verloofde reed... Innerlijk woedend zei ik na een paar inleidende zinnen: 'Mijn gelukwensen! U gaat trouwen en een gezin stichten. U zult kinderen krijgen!'

Zij antwoordde: 'Ik zal kinderen krijgen!'

Zij antwoordde, maar hoe! Gehoorzaam — braaf — als een schoolmeisje. Alsof iemand haar een lesje had bijgebracht. Als of ze bij de gedachte aan haar eigen kinderen zelf een gehoorzaam kind was geworden. We reden. Paardestaarten voor ons en paardekonten. Ja! Ze wilde trouwen met die advocaat! Ze wilde kinderen met hem hebben! En dat zei ze, terwijl zich daar, voor ons, het silhouet van de onvolwassen minnaar aftekende!

We reden langs een hoop afval dat aan de kant van de weg was neergegooid; en meteen daarna twee acacia's.

'Mag u Karol graag?'

'Natuurlijk... we kennen elkaar toch...'

'Dat weet ik. Van kind af aan. Maar ik bedoel of u niets voor hem voelt?'

'Ik? Ik mag hem heel graag.'

'Graag? Meer niet. Waarom hebt u dan die regenworm met hem vertrapt?'

‘Welke regenworm?’

‘En die broekspijp? De broekspijp die u bij de werkplaats voor hem hebt opgerold?’

‘Welke broekspijp? O ja, die was toch veel te lang. Nou en?’

De verblindend gladde muur van een leugen die te goeder trouw was uitgesproken, van een leugen die door haar niet als leugen werd gevoeld. Maar hoe kon ik de waarheid van haar verlangen? Dit naast mij zittende schepsel, zoveel kleiner, onaanzienlijker, onduidelijker, dat niet eens een vrouw was, maar pas het begin van een vrouw, dit voorlopige, dat bestond om niet langer te zijn wat het was — dat zichzelf doodde.

‘Karol houdt van u!’

‘Hij? Hij houdt noch van mij noch van een ander... Hem gaat het er alleen om... nou ja, om met iemand te slapen...’ En toen zei ze iets wat haar plezier deed, ze drukte zich als volgt uit: ‘Het is toch een snotneus, en bovendien, weet u... nou ja, daar kun je beter niet over praten!’ Dat was kennelijk een toespeling op Karols niet al te heldere verleden, maar ondanks alles leek me daarin ook een welwillende toon mee te klinken — alsof daarin de nuance van een ‘organische’, enigszins kameraadschappelijke sympathie schuilging — nee, ze had dat niet met afschuw gezegd, maar eerder alsof het haar tot op zekere hoogte aangenaam was... en zelfs een beetje vertrouwelijk... Het zag ernaar uit alsof ze Karol als Waclaws verloofde streng beoordeelde, maar tegelijk ook solidair met hem was in dit stormachtige lot dat zij allen gemeen hadden en dat in het teken van de oorlog stond. Meteen klampte ik me daaraan vast en sloeg dezelfde toon van vertrouwelijkheid aan, ik zei nonchalant en kameraadschappelijk dat ook zij wel jongens had leren kennen en beslist geen heilige was, wel, dan kon ze toch ook met hem slapen, waarom niet? Ze nam dat sportief op, veel sportiever dan ik verwacht had, en zelfs met een zekere ijver, met een vreemde gehoorzaamheid. Ze was het dadelijk met me eens dat dat ‘natuurlijk zou kunnen’, en dat te meer omdat het al met iemand van het verzetssleger was gebeurd die vorig jaar in hun huis had

overnacht. 'Natuurlijk moet u daar niets van aan mijn ouders zeggen.' Waarom had het meisje toch zo weinig geheimen voor me? En dat onmiddellijk na haar verloving met Waclaw? Ik vroeg of haar ouders niets vermoedden (in verband met die man van het verzetssleger), waarop ze antwoordde: 'Vermoeeden wel, want ze hebben ons zelfs betrapt. Maar *eigenlijk* vermoeden ze niets...'

'Eigenlijk'—een geniaal woord. Met behulp daarvan kun je alles zeggen. Een geniaal, versluierend woord. We reden nu de weg naar Brzustowa af, tussen de linden—zondoorschoten schaduw, de paarden houden in, het tuig schuift over hun nek, het zand knerst onder de wielen.

'Goed! Zeg 'ns! Waarom dan? Waarom wel met die verzetsman en niet met hem?'

'Nee.'

Het gemak waarmee vrouwen 'nee' zeggen. Dat vermogen te weigeren. Dat 'nee' dat bij hen steeds klaar ligt—en als ze het in zich aantreffen, zijn ze zonder medelijden. Maar... zou ze verliefd zijn op Waclaw? Kwam daar die terughoudendheid vandaan? Ik zei iets in die trant: dat het voor Waclaw een slag zou zijn als hij van haar 'verleden' zou horen—hij die haar hoogachtte en zo godsdienstig was, met zijn principes. Ik sprak de hoop uit dat hij het nooit te horen zou krijgen, ja, het was beter hem dat te besparen... hem die in hun volledige geestelijke overeenstemming geloofde... Ze onderbrak me beleidigd: 'Maar wat denkt u dan? Dat ik geen moraal heb?'

'Hij heeft een katholieke moraal.'

'Ik ook. Ik ben toch katholiek.'

'Hoezo? Gaat u ter communie?'

'Natuurlijk!'

'Gelooft u in God? Letterlijk dan, op katholieke wijze?'

'Als ik niet zou geloven, zou ik niet biechten en ter communie gaan. Denkt u dat maar niet! De principes van mijn toekomstige man bevallen me uitstekend. En zijn moeder is als een moeder voor me. U zult zien wat dat voor een vrouw is! Voor mij is het

een eer in zo'n familie te worden opgenomen.' En na even zwijgen voegde ze eraan toe, terwijl ze met de teugels op de paarden sloeg: 'In elk geval, als ik met hem trouw, zal ik me niet met anderen afgeven.'

Zand. De weg. Bergop.

Het ordinaire van haar laatste woorden — waarom? 'Ik zal me niet met anderen afgeven.' Ze had zich fijner kunnen uitdrukken. Maar het effect van die zin was tweeledig... Er zat het verlangen in naar zuiverheid, naar waardigheid — en tegelijk was het onwaardig, verlagend in de formulering zelf... en opnieuw opwindend... mij opwindend... want het bracht haar weer nader tot Karol. En opnieuw, net als eerder met Karol, viel ik ten prooi aan een vluchtlige mismoedigheid — dat je niets van hen te weten kon komen, omdat alles wat ze zeggen, denken en voelen slechts een prikkelend spel is, een voortdurende plage-rij, een aanwakkeren van narcistisch zelfbehagen — en dat zij zelf als eersten aan hun verleiding ten offer vallen. Dit meisje? Dit meisje was niets anders dan uitdagend, aantrekkelijk, één groot met zichzelf ingenomen zijn, een niet aflatende, lenige, zachte, gulzige koketterie — zoals ze naast me zat in haar manteltje, met haar kleine, te kleine handjes. 'Als ik met hem trouw, zal ik me niet met anderen afgeven.' Dat klonk streng, ze wilde zichzelf strak houden — voor Waclaw, door Waclaw — maar het was ook een vertrouwelijke en erg verleidelijke bekentenis van de eigen zwakte. Ze was dus zelfs in de deugd opwindend... Maar in de verte, vóór ons, de wagen die tegen de heuvel op reed, en op de bok, naast de koetsier, Karol... Karol... Karol... Op de bok. Op de heuvel. In de verte. Ik weet niet of het kwam doordat hij zich 'in de verte' toonde of doordat hij zich 'op de heuvel' toonde... in die positie, in die 'presentatie' van Karol, in dat verschijnen van hem zat iets wat me razend maakte, en terwijl ik met mijn vinger op hem wees, zei ik woedend: 'Maar regenwormen vertrapt u graag met hem!'

'Wat zit u toch alsmaar met die regenworm? Hij heeft erop getrapt, en toen heb ik erop getrapt.'

‘Jullie wisten heel goed dat die worm pijn leed!’

‘Wat wilt u toch?’

Weer kwam ik niets te weten. Ze zat naast me. Na een poosje kwam de gedachte bij me op dat ik het moest laten zitten, me terugtrekken... Mijn situatie, dat baden in hun erotiek — dat was toch onmogelijk! Ik moest me als een haas met iets anders gaan bezighouden, met iets passenders — met ernstiger zaken! Was het dan zo moeilijk naar de normale, mij toch welbekende toestand terug te keren waarin heel andere dingen interessant en belangrijk zijn en zulk gedoe met de jeugd iets verachtelijks wordt? Maar als de mens opgewonden is, houdt hij van zijn eigen opwinding, windt zich ermee op, en alles daarbuiten hoort voor hem niet meer tot het leven! Terwijl ik nogmaals met mijn vinger, die compromitterend was, op Karol wees, verklaarde ik met nadruk, om haar in het nauw te brengen en een bekentenis te ontfutselen: ‘U bent er niet voor uzelf. U bent er voor iemand. En in dit geval bent u er voor hem. U behoort aan hem toe!’

‘Ik? Aan hem? Wat denkt u wel?’

Ze begon te lachen. Dat voortdurende, onophoudelijke lachen van die twee — van haar en van hem — versluierend! Wanhoop.

Ze duwde hem van zich weg... lachend... Duwde hem weg met een lach. Die lach was kort, hield meteen weer op, was nauwelijks het begin van een lach — maar in dat korte ogenblik zag ik door haar lach heen zijn lach. Dezelfde lachende monden en daarin de tanden. Dat was ‘leuk’... helaas, helaas, dat was ‘leuk’. Allebei waren ze ‘leuk’. Daarom wilde ze niet!

Ruda. We stapten voor het bordes uit beide rijtuigen, Waclaw verscheen en snelde op zijn toekomstige vrouw toe om haar op de drempel van zijn huis te begroeten — en ons ontving hij met een innemende, zeer kalme hoffelijkheid. In de voorkamer kusten wij de oudere dame de hand — ze was uitgedroogd en tenger, rook naar kruiden en medicijnen en pakte ons nadrukkelijk, met overgave bij de vingers. Het huis was vol — gisteren was onverwachts een gezin uit de omgeving van Lwow binnen komen vallen dat op de bovenverdieping was ondergebracht, in de salon stonden bedden, het kamermeisje rende rond, kinderen speelden op de grond te midden van bundels en koffers. Toen we dat zagen, zeiden we dat we 's avonds naar Powórna zouden terugkeren — maar Amelia wilde daar niet van horen en smeekte: 'Doe me dat niet aan', iedereen zou wel ergens een plaatsje vinden. Ook andere overwegingen pleitten voor een spoedige terugkeer naar huis, Waclaw vertrouwde ons mannen namelijk toe dat ook twee leden van het verzetssleger waren aangekomen die om een nachtverblijf hadden gevraagd, en dat, zoals uit hun karige zinspelingen viel op te maken, hier op het terrein een of andere actie werd voorbereid. Dit alles schiep een tamelijk nerveuze stemming — maar we namen plaats in de fauteuils van de half donkere salon met zijn vele ramen, en er begon een gesprek: Amelia wendde zich hoffelijk tot Frydryk en mij en vroeg ons naar onze wederwaardigheden. Haar zeer oude en uitgedroogde hoofd verhief zich boven haar hals als een ster, en zij was beslist een buitengewoon iemand; trouwens, de lucht die men hier inademde was bijzonder krachtig, nee, de lofliederen te harer ere waren niet overdreven geweest, we hadden niet te maken met een brave, landelijke kwezel van provinciaal formaat, maar met iemand wier atmosfeer zich met

buitensporige kracht opdrong. Het is moeilijk te zeggen waarop dat berustte. Een zelfde respect voor de menselijke persoon als bij Waclaw, maar dieper waarschijnlijk. Een hoffelijkheid die ontsprong aan een subtiel gevoel voor waarde. Een fijnheid die bijna vergeestelijkt was, bezielt, maar van een oneindige eenvoud. En een zeldzame rechtschapenheid. Maar dat alles was in de kern ongehoord categorisch, hier heerste een hogere, absolute rede die elke twijfel afkapte, en voor ons, zowel voor mij als voor Fryderyk, werd dit huis met een zo uitgesproken moraal plotseling tot een wonderbaarlijk rustoord, een oase. Want hier regeerde een metafysich of buitenlichamelijk principe, hier regeerde, kort gezegd, de katholieke God, bevrijd van het lichaam en te waardig om achter Henia en Karol aan te jagen. Het was dus alsof de hand van een verstandige moeder ons een klap had gegeven en ons tot de orde had geroepen, en alles keerde terug tot de juiste proporties. Henia-en-Karol, Henia plus Karol werden weer wat ze waren, gewone jonge mensen — en Henia-en-Waclaw wonnen aan betekenis, maar alleen in verband met liefde en huwelijk. En wij, ouderen, herkregen het gelijk van ons ouder-zijn, en onverwachts werden wij daarin zo stevig verankerd dat er geen sprake kon zijn van enige bedreiging van hen daar beneden. In één woord, die 'ontnuchtering' die Waclaw al had meegebracht naar Powórna, herhaalde zich, maar in nog sterker mate. De beklemmende druk van jonge knieën op onze borst verdween.

Fryderyk leefde op. Onder hun vervloekte, vertrappende voeten vandaan gehaald, geloofde hij als het ware in zichzelf — en herademde — meteen straalde hij ook in al zijn heerlijkheid. Wat hij zei was niets bijzonders, maar gewoon, en hij zei het alleen om het gesprek gaande te houden — toch kreeg elke kleinigheid gewicht, geladen met zijn persoonlijkheid, zijn beleven, zijn bewustzijn. Het gewoonste woord, bij voorbeeld 'raam' of 'brood' of 'dank u', kreeg een volkomen andere smaak op deze lippen die zo goed 'wisten wat ze zeiden'. Hij sprak over 'het waarderen van kleine genoegens', wat eveneens belang

kreeg, zij het ook als een discrete verhulling van het belang. Zijn specifieke 'modus', die zijnwijze die de vrucht was van zijn ontwikkeling en ervaringen, werd in de hoogste mate voelbaar— was plotseling allerconcreetst aanwezig— en overigens, als een mens zoveel betekent als hij zichzelf aan betekenis toekent, dan had men in dit geval met een reus te maken, met een kolos, want het viel moeilijk over het hoofd te zien wat een ongehoord verschijnsel hij naar eigen gevoelen was— ongehoord niet gemeten naar maatschappelijke waarden, maar als bestaan, als existentie. En die eenzame grootheid van hem werd door Waclaw en zijn moeder met open armen ontvangen, alsof hoogachting het grootste genoegen voor hen was. Zelfs Henia, toch de hoofdpersoon in dit huis, raakte op de achtergrond, en alles begon om Fryderyk te draaien.

'Kom,' zei Amelia, 'ik zal u vanaf de veranda het uitzicht op de rivier laten zien voordat het middageten wordt opgediend.'

Ze was zo door hem in beslag genomen dat ze zich alleen tot hem wendde, Henia en ons vergetend... We gingen met haar de veranda op vanwaar het terrein inderdaad sprongsgewijze afliop naar de gladheid van een nauwelijks zichtbaar lint van dood lijkend water. Dat was niet lelijk. Maar Fryderyk zei onwillekeurig: 'Een ton.'

En hij raakte in de war... Want in plaats van het landschap te bewonderen merkte hij zo iets onbelangrijks op als die ton, die zich door niets onderscheidde en ergens onder een boom was gegooid. Hij wist niet hoe hij erop gekomen was en hij wist niet hoe hij er vanaf moest komen. Maar Amelia herhaalde: 'Een ton.'

Ze zei het hem zachtjes, maar zeer indringend na, als bevestigend en instemmend, in een bereidwillige en plotselinge verstandhouding met hem— alsof zulke toevallige initiaties in een toevallige zaak haar niet vreemd waren, zo'n onverwacht gekluisterd worden aan een willekeurig voorwerp, dat van het grootste belang wordt juist door de kracht van dat gekluisterd worden... o, die twee hadden veel gemeen! Aan het middageten

nam, behalve wij, ook dat vluchtingengezin met de kinderen deel — maar het grote aantal personen aan tafel, het gedrang, de rondhollende kinderen en de geïmproviseerde maaltijd waren onaangenaam... inspannend was dit middageten. En voortdurend werd er over 'de situatie' doorgezaagd, zowel de algemene, in verband met de Duitse terugtocht, als de plaatselijke, maar ik kon de taal van het platteland niet volgen, die gesprekken die hier anders waren dan in Warschau, ik verstand ze maar zo'n beetje, maar ik vroeg niets, ik wilde nergens naar vragen, ik wist dat het niet de moeite waard was, en trouwens, het was niet het juiste moment, wat gaf het ook, op een bepaald moment zou ik er toch wel achter komen; midden in dit rumoer dronk ik en ik zag alleen dat Amelia, die onvermoeibaar vanuit de hoogte van haar uitgedroogde hoofdje op allen toezag, zich voortdurend met bijzondere oplettendheid op Fryderyk richtte, met buitengewone concentratie, ja, met spanning — ze leek verliefd op hem... Liefde? Het was eerder diezelfde magie van zijn schijnbaar onuitputtelijk bewustzijn die ook ik meermaals ervaren had. Zo doordringend, zo onherroepelijk was hij bewust! En Amelia, stellig gescherpt door menige meditatie en menige geestelijke oefening, had meteen geroken met wie ze van doen had: een verschrikkelijk geconcentreerd iemand die zich door niets liet misleiden of van de uiterste consequentie afhouden — van welke aard die ook mocht zijn —, iemand van de uiterste ernst, naast wie alle anderen gewoonweg kinderlijk waren. Nu zij Fryderyk ontdekt had, wilde zij met alle hartstocht weten hoe deze gast tegenover haar stond — of hij haar, met de waarheid die zij in zichzelf koesterde, accepteerde of afwees.

Ze vermoedde dat hij ongelovig was — dat was te merken aan een zekere voorzichtigheid, aan de afstand die ze bewaarde. Ze wist dat tussen hen deze afgrond bestond, en toch verwachtte ze juist van hem erkenning en bevestiging. Al die anderen die ze tot nu toe ontmoet had waren gelovig, maar ze hadden geen diepgang genoeg — hij echter, ongelovig, was niettemin bo-

demloos diep, en daarom was het onmogelijk dat hij haar diepte niet zou erkennen, hij was 'extreem', dus moest hij ook haar extreemheid begrijpen — hij 'wist' immers, hij 'begreep' en 'voelde'. Het ging Amelia erom haar extreemheid aan de zijne te toetsen, ze was als een provinciale kunstenaar die haar werk voor het eerst aan een kenner wil tonen — maar dit werk was zijzelf, het was haar leven waarvoor zij erkenning verlangde. Ze was echter, zoals gezegd, niet in staat dit te uiten, waarschijnlijk was ze daar zelfs niet toe in staat geweest als zijn atheïsme geen beletsel had gevormd. Niettemin werd ze door deze aanwezigheid van andermans diepte in al haar diepten gewekt, en ze probeerde althans door haar intensiteit en bereidheid duidelijk te maken hoe belangrijk hij voor haar was en wat ze van hem verwachtte.

Wat Fryderyk betreft, hij gedroeg zich zoals altijd onberispelijk en met de grootste tact. Toch begon de laagheid, dezelfde als die bij het harken toen hij zijn nederlaag moest bekennen, zich onder Amelia's invloed langzaam in hem af te tekenen. Het was de laagheid van de machtelosheid. Dit alles deed sterk aan een copulatie denken, een geestelijke, uiteraard. Amelia verlangde dat hij, zo niet haar God, dan toch haar geloof erkende, maar deze man was tot zo'n daad niet in staat, hij was verdoemd tot de eeuwige terreur van wat is, in zijn kilte door niets verwarmd — hij was zoals hij was — en hij deed niets anders dan Amelia observeren, waarbij hij vaststelde dat zij was zoals zij was. Dit maakte hem, juist in de stralen van haar warmte, krachteloos als een lijk. En zijn atheïsme groeide onder de invloed van haar theïsme, ze waren al in die fatale tegenstelling verstrikt geraakt. Maar ook zijn lichamelijkheid groeide onder de inwerking van haar vergeestelijking, en zijn hand bij voorbeeld werd heel, heel, heel erg hand (wat me, ik weet niet waarom, aan die regenworm herinnerde). Ik ving ook de blik op waarmee hij Amelia ontkleedde, zoals een Don Juan een klein meisje, en hij vroeg zich kennelijk af hoe zij er naakt zou uitzien — niet uit bepaalde erotische neigingen vanzelfsprekend,

maar gewoon om beter te weten met wie hij sprak. Onder deze blik kromp zij ineen en verstomde plotseling — ze had begrepen dat ze voor hem slechts was wat ze voor hem was, verder niets.

Dat speelde zich af op de veranda, al na het middageten. Ze verhief zich uit haar fauteuil en wendde zich tot hem: 'Geeft u mij een arm. Dan gaan we wat wandelen.'

Ze steunde op zijn arm. Misschien wilde ze hem op die manier, door fysiek contact, aan haar doen wennen en die lichameelijkheid van hem overwinnen! Ze liepen met z'n tweeën, dicht bij elkaar, als een liefdespaar, terwijl wij er met z'n zessen achter liepen als in een bruidsstoet — en het leek inderdaad op een romance, hadden we niet kort geleden Henia en Waclaw op dezelfde wijze begeleid?

Een romance, maar een tragische. Ik veronderstel dat Amelia een onaangename, lichte huivering ervoer toen ze zijn ontkleedende blik opving — want nooit had iemand haar zo benaderd, want achtung en liefde van haar omgeving waren vanaf de vroegste jaren haar deel geweest. Wat wist hij dus — en van welke aard was dit weten — om haar zo te kunnen behandelen? Ze was er absoluut zeker van dat de oprechttheid van haar geestelijk streven, dat haar de sympathie van de mensen had bezorgd, niet in twijfel kon worden getrokken, dus vreesde zij eigenlijk niet voor zichzelf, zij vreesde voor de wereld — want hier stelde zich tegenover haar wereldbeschouwing een andere, niet minder ernstige, die eveneens gedicteerd werd door een zich terugtrekken op uiterste posities...

Deze twee vormen van ernst liepen naast elkaar, arm in arm, over een uitgestrekte weide, en de zon ging al onder en werd reusachtig, rood, wij wierpen lange schaduwen. Henia liep met Waclaw. Hippolyt met Maria. Ik terzijde. En Karol. Dat paar voor ons, opgaand in hun dialoog. Maar de dialoog drukte niets uit. Ze spraken over... Venetië.

Op een bepaald moment bleef zij staan.

'Kijkt u eens om u heen. Wat mooi!'

Hij antwoordde: 'Ja, zonder twijfel. Heel mooi.'

Hij had dat gezegd om haar bij te vallen.

Plotseling ongeduld doorvoer haar. Het antwoord was onwesenlijk—diende om een echt antwoord te vermijden—hoewel het zorgvuldig en zelfs met gevoel was uitgesproken—maar met het gevoel van een acteur. Zij echter verlangde ongeveinsde geestdrift voor de avond, die een schepping van God was, en wilde dat hij de Schepper minstens in zijn werk zou eren. Haar zuiverheid drukte zich uit in dit verlangen.

'Maar kijkt u eens echt, zegt u eens echt. Is het niet prachtig?'

Ditmaal, tot de orde geroepen, concentreerde hij zich, spande zich duidelijk in en zei zo oprecht mogelijk, zelfs met een zekere ontroering: 'Heel mooi, ongetwijfeld, ja, prachtig!'

Meer kon ze niet eisen. Het was duidelijk dat hij zijn best deed haar tevreden te stellen. Maar er was deze fatale eigenaardigheid: als hij iets zei, leek het alsof hij dat zei om iets anders niet te zeggen... Wat? Amelia besloot open kaart te spelen, en zonder van haar plaats te veranderen, stelde ze vast: 'U bent atheist.'

Voordat hij zich in een zo delicate zaak uitsprak, wierp hij een blik naar rechts en naar links, alsof hij de wereld onderzocht. Hij zei... omdat hij moest, omdat hij niets anders te zeggen had, omdat dit antwoord al door de vraag was gedicteerd: 'Ik ben atheist.'

Maar weer zei hij dat om niet *iets anders* te zeggen! Dat kon je voelen! Zij verstomde, alsof de mogelijkheid tot een polemiek voor haar was afgesneden. Als hij werkelijk ongelovig was geweest, had ze met hem kunnen strijden, en dan had ze de diepste, laatste grond van haar eigen overtuiging blootgelegd, ja, ze had met hem als een gelijke gestreden. Maar bij hem dienden de woorden alleen ter verheimelijking... van iets anders. Van wat? Van wat? Als hij gelovig noch ongelovig was, wat was hij dan? Er opende zich een terrein van onbestemde, vreemde 'andersoortigheid' waarin zij zich verloor, verdoofd en buiten spel gezet.

Ze keerde naar huis terug, en wij allen achter haar aan, kilometerslange schaduwen werpend, die zich neerlegden op de

weide en reikten tot ons onbekende, verre plekken, ergens aan de rand van een stoppelveld. Een prachtige avond. Ze verkeerde—ik had het durven zweren—in grote angst. Ze liep nu zonder nog op Fryderyk te letten, die haar niettemin keurig vergezelde—als een hondje. Ze was buiten spel gezet... als iemand wie het wapen uit handen was geslagen. Haar geloof was niet aangevallen—ze hoefde het niet te verdedigen—God werd overbodig ten overstaan van een atheïsme dat alleen als scherm diende—en ze voelde zich alleen, zonder God, slechts op zichzelf aangewezen tegenover dat bestaan dat op een principe steunde dat haar ontging. En juist dat—that het haar ontging—was voor haar compromitterend. Dat bewees dat de katholieke geest onverhoeds op iets kon stuiten wat hij niet kende, wat hij niet voorzag, wat hij niet beheerste. Plotseling was zij door iemand op een haar onbekende wijze geraakt—en zij werd voor zichzelf iets onbegrijpelijks in Fryderyk!

Op deze weide, in die avond, slingerde onze wandeling zich voort als een slang. Een beetje achter ons, schuin links, liep Henia met Waclaw, beiden heel keurig, beschaafd, verankerd in hun families — hij, de zoon van zijn moeder—zij, de dochter van haar ouders; en het lichaam van de advocaat voelde zich niet slecht naast de zestienjarige, terwijl hij in totaal twee moeders en een vader bij zich had. En Karol liep alleen, opzij, de handen in de zakken, hij verveelde zich, of misschien verveelde hij zich niet eens, maar zette hij alleen zijn voeten op dat gras, de linker, dan de rechter, dan de linker, dan de rechter, dan de linker, dan de rechter, dan de linker, in de uitgestrekte weide-groene ledigheid bij een dalende, ondergaande zon die warmde terwijl een windje afkoelde—en zo zette hij steeds maar zijn voeten neer, nu eens hier, dan weer daar, en soms vertraagde hij zijn stappen, soms versnelde hij ze, tot hij ten slotte Fryderyk had ingehaald (die bij Amelia liep). En een tijdje liepen ze naast elkaar. Karol zei: 'Geeft u mij een oud jasje.'

‘Waarvoor dan?’

‘Ik moet er een hebben.’

‘Hoezo moet je er een hebben?’

‘Ik moet er een hebben!’ herhaalde Karol drammerig en lachte.

‘Koop er dan een!’ antwoordde Fryderyk.

‘Ik heb geen poen.’

‘Ik ook niet.’

‘Geeft u mij een jasje?’

Amelia versnelde haar pas — Fryderyk ook — en Karol ook.

‘Geeft u mij een jasje?’

‘Geeft u hem een jasje?’ Dat was Henia. Ze had zich bij hem aangesloten. De verloofde bleef wat achter. Zij liep met Karol, haar stem, haar bewegingen waren als de zijne.

‘Geeft u hem een jasje?’

‘Geeft u mij een jasje?’

Fryderyk bleef staan en hief komisch zijn handen omhoog: ‘Laat me met rust, kinderen!’ Amelia liep steeds sneller weg, zonder naar hen om te zien, waardoor zij er als een achtervolgde uitzag. Inderdaad — waarom keek ze niet minstens eenmaal om, die fout maakte dat ze nu op de vlucht leek voor minderjarige deugnieten (terwijl haar zoon op de achtergrond bleef). Maar het was de vraag voor wie ze vluchtte: voor hen, of voor hem, voor Fryderyk? Of voor hem én voor hen? Het leek onwaarschijnlijk dat ze iets had opgesnoven van wat er tussen die minderjarigen speelde, nee, daar had ze geen neus voor, en ze telden niet voor haar — want Henia had voor haar alleen betrekkenis met Waclaw, als diens toekomstige vrouw, maar Henia met Karol, dat waren kinderen, dat was jeugd. Als ze dus vluchtte, dan voor Fryderyk, voor de vertrouwelijkheid die Karol zich met hem veroorloofde — onbegrijpelijk voor haar —, en die hier plotseling ontstond, naast haar, en haar trof... want deze door een jongen belaagde man vernietigde en verloor daarmee de ernst die hij in zichzelf tegenover haar had opgebouwd... Die vertrouwelijkheid werd door de stem van de verloofde van haar zoon nog versterkt! En Amelia’s vlucht was een bekentenis dat ze dit had opgemerkt, er nota van had genomen!

Toen zij zich verwijderd had, hielden die twee op Fryderyk om het jasje lastig te vallen. Omdat zij verdwenen was? Of omdat hun grappenmakerij was uitgeput? Ik hoef hier niet aan toe te voegen dat Fryderyk, hoewel hij geschockt was door deze jeugdige overval en eruitzag als iemand die in het nachtelijk uur ternauwernood aan een bende in de voorstad is ontsnapt, de grootste voorzorgsmaatregelen trof opdat niet toevallig de ‘wolf uit het bos’, die wolf die hij niet kende en die hij altijd zo vreesde, te voorschijn werd geroepen. Meteen nadat hij zich bij Hippolyt en Maria had gevoegd, begon hij die ongepastheid ‘weg te praten’ en wendde zich zelfs tot Waclaw om zich ook met hem aan een gewoon, ontspannend gesprek over te geven. En de rest van de avond was hij stil als een muis, keek hen niet eens aan, Henia en Karol, Karol en Henia, en deed zijn best zich te ontspannen en te kalmeren. Hij was waarschijnlijk bang voor het wakker roepen van de diepte door toedoen van Amelia. Hij was daar bang voor, juist in combinatie met de ondiepe en jeugdige lichtheid, lichtzinnigheid, hij voelde dat die twee dimensies niet naast elkaar konden bestaan, dus vreesde hij een uitbarsting en een binnendringen... van wat? Van wat? Ja, ja, hij vreesde dit explosieve mengsel, hij vreesde dit A (d.w.z. ‘Amelia’) vermenigvuldigd met (H + K). Dus de oren plat, de staart ingetrokken, stil, koest! En hij ging zelfs zo ver dat hij bij het avondeten (dat in familiekring plaatsvond, daar de vluchtelingen uit Lwow het eten boven kregen opgediend) een toost uitbracht ter ere van de verloofden, waarbij hij hun van ganser harte alle goeds toewenste. Hij had nauwelijks correcter kunnen zijn. Helaas deed zich ook nu het mechanisme gelden waardoor Fryderyk des te dieper wegzonk naarmate hij zich meer terugtrok — maar in dit geval gebeurde dat op een bijzonder drastische, zelfs dramatische wijze. Alleen al het feit dat hij opstond, het plotselinge oprijzen van zijn persoon te midden van ons die zaten, veroorzaakte een ongewenste paniek, en Maria kon een nerveus ‘ach’ niet onderdrukken — want men wist niet wat hij zou zeggen, wat hij kon zeggen. De eerste zinnen echter vielen

geruststellend uit, waren conventioneel, met humor gekruid — zwaaiend met zijn servet sprak hij zijn dank uit dat zijn bestaan als oude vrijgezel door een zo ontroerende verloving werd veraangenaamd, en met enkele elegante wendingen karakteriseerde hij op sympathieke wijze de verloofden... pas in het verdere verloop van zijn toespraak begon achter hetgeen hij zei aan te zwollen wat hij niet zei, ach, altijd hetzelfde liedje!... En ten slotte, tot ontzetting van de spreker zelf, bleek dat de toespraak er alleen toe diende om onze aandacht af te leiden van de werkelijke toespraak die zwijgend plaatsvond, achter de woorden, en die uitdrukte wat de woorden niet omvatten. Door de welgekozen frasen heen kwam zijn eigenlijke wezen aan het woord, niets kon dit gezicht, die ogen uitwissen die iets onverbiddelijks uitdrukten — en hij, voelend dat hij angstaanjagend werd, dus gevvaarlijk voor zichzelf, ging op zijn kop staan om aardig te zijn en bracht een verzoenende retoriek ten gehore in aartsmoralistische, aartskatholieke geest, over 'het gezin als hoeksteen van de maatschappij' en over 'eerbiedwaardige tradities'. Maar tegelijk sloeg hij Amelia en iedereen in het gezicht met zijn gezicht dat van alle illusies beroofd en onontkoombaar aanwezig was. De kracht van zijn 'taal' was inderdaad ongehoord. Het was de verpletterendste toespraak die ik ooit had beluisterd. En je kon zien hoe die kracht, die kracht tussen haakjes, die kracht in de kantlijn, de spreker meesleurde als een paard.

Hij besloot met gelukwensen. Hij zei iets in de trant van: 'Beste mensen, ze verdienen het geluk, dus zullen ze gelukkig zijn.'

Wat betekende: 'Ik spreek om te spreken.'

Amelia zei haastig: 'We zijn u zeer, zeer dankbaar!'

Het klinken met de glazen verdreef het afgrijzen. Amelia, uiterst hoffelijk, concentreerde zich op haar plichten als gastvrouw: misschien wil iemand nog vlees, nog wat wodka misschien... Iedereen begon te praten, gewoon om zijn eigen stem te horen, en in dat rumoer voelde men zich prettiger. Er werd

kwarktaart geserveerd. Tegen het eind van de maaltijd stond Amelia op en liep naar de provisiekamer, terwijl wij, al warm geworden door de wodka, grapjes maakten en de jongedame vertelden wat men zoal bij dergelijke gelegenheden vóór de oorlog at en welke lekkere hapjes zij was misgelopen. Karol lachte goedmoedig en orecht, terwijl hij zijn glaasje bijschoof. Ik merkte dat Amelia, die teruggekomen was van de provisiekamer, op een wat vreemde manier op haar stoel ging zitten—ze stond eerst naast de stoel, en even later, als op bevel, ging ze zitten—maar ik had geen tijd om erbij stil te staan, want ze viel van de stoel op de grond. Iedereen sprong overeind. Op de vloer zagen we een rode vlek. Uit de keuken klonk het geschreeuw van een vrouw, daarna dreunde buiten een schot, en iemand, waarschijnlijk Hippolyt, gooide een jasje over de lamp. Duisternis, en weer een schot. De deuren werden met een klap gesloten, Amelia werd op de sofa gelegd, koortsachtige bedrijvigheid in het donker... toen begon het jasje op de lamp te smeulen, het werd uitgetrapt, opeens werd het stil en rustig, we luisterden, Waclaw drukte me een geweer in de hand en duwde me naar het raam in de aangrenzende kamer: let u op! Ik zag de tuin en de maan in de stille nacht, en een halfverdroogd blad aan een takje, dat naar binnen keek, draaide elk moment om en om met zijn zilveren buikje. Ik klemde het wapen vast en loerde of er niets opdook op de plek waar het vochtige verstrengelde geboomte begon. Maar in de struiken bewoog enkel een mus. Tot eindelijk ergens een deur dichtsloeg, iemand riep iets met harde stem, opnieuw werd er iets gezegd, en ik begreep dat de paniek voorbij was.

Maria verscheen naast me. 'Kunt u eerste hulp bieden? Komt u mee. Ze is stervende. Messteken... Kunt u eerste hulp bieden?'

Amelia lag op de sofa, haar hoofd op een kussen, en de kamer was vol—de vluchtingenfamilie, de bedienden... De bewegingloosheid van die mensen verlamde me, er ging een impotentie van hen uit... dezelfde die zich vaak bij Fryderyk manifesteerde... Ze weken van haar zijde en lieten haar met haar ster-

ven alleen. Ze stonden er alleen nog bij. Haar profiel stak onbe- weeglijk omhoog, als een rotspunt, en dicht bij haar Waclaw, Fryderyk, Hippolyt—staande... Zou haar sterven lang duren? Op de grond een waskom met watten en bloed. Maar Amelia's lichaam was niet het enige dat in die kamer lag—daar, op de grond, in de hoek, lag een ander lichaam... en ik wist niet waar het vandaan kwam, ik kon overigens niet onderscheiden wie daar lag, en tegelijk kreeg ik de vage indruk dat het erotisch was... dat er iets erotisch was binnengeslopen... Karol? Waar was Karol? Met zijn hand op een stoel geleund stond hij, net als iedereen, terwijl Henia op haar knieën lag, met haar armen op een fauteuil. En iedereen was zo op Amelia geconcentreerd dat ik dat andere, dat overtuigende en onverwachte lichaam niet nadere kon bekijken. Niemand verroerde zich. Maar ze keken gespannen toe en op hun gezichten stond de vraag te lezen hoe zij zou sterven—want men mocht van haar een waardiger dood verwachten dan de gewone, en daarop hoopten haar zoon en Hippolyt en diens vrouw en Henia en zelfs Fryderyk, die geen oog van haar afliet. Het was paradoxaal, want ze verlangden een daad van iemand die niet in staat was zich te bewegen, verstard in onmacht, en toch was zij de enige hier die tot een handeling geroepen was. Zij wist dat. Opeens liep Maria de kamer uit en kwam terug met een crucifix, en dat was als een oproep tot actie aan het adres van de stervende, de last van het wachten viel van ons hart—nu wisten we dat het dadelijk zou beginnen. Maria ging met het kruis in haar hand bij de sofa staan.

Toen gebeurde er iets dat ondanks alle subtiliteit zo schokkend was dat het iets van een klap had... Nauwelijks had de stervende het kruis met haar blik beroerd, of ze richtte haar ogen op Fryderyk naast haar en verbond zich met hem door haar blik—en dat was niet te geloven, in niemands hoofd zou de mogelijkheid zijn opgekomen van een dergelijk negeren van het kruis, dat in de handen van Maria tot iets overbodigs werd—en juist dit negeren gaf aan Amelia's op Fryderyk gevestigde blik zo veel gewicht. Ze liet haar ogen niet van hem af. De ongelukkige Fry-

deryk, betrapt door een stervende en dus gevaarlijke blik, verstijfde, en bleek stond hij bijna als een soldaat in de houding — ze keken elkaar aan. Maria hield nog steeds het kruis vast, maar de minuten verstrekken, en het bleef ongebruikt — dit treurige, werkeloze crucifix. Zou dan voor deze heilige, in het uur van de dood, Fryderyk belangrijker zijn geworden dan Christus? Was ze dan werkelijk op hem verliefd? Maar dit was geen liefde, hier ging het om iets nog persoonlijkers, deze vrouw zag in hem een rechter — ze kon er geen vrede mee hebben te sterven zonder hem van haar persoon te hebben overtuigd, zonder bewezen te hebben dat ze niet minder 'extreem' was dan hij, even fundamenteel, principieel als fenomeen, niet minder belangrijk. Van zo groot belang was zijn mening voor haar. Maar dat zij zich niet tot Christus wendde voor deze erkenning en bevestiging van haar bestaan, maar tot hem, een sterveling, die alleen begiftigd was met een onaliedaags bewustzijn, was een verbaalende ketterij van haar kant, een afstand doen van het absolute ten gunste van het leven, een bekentenis dat niet God maar de mens rechter over de mens moet zijn. Op dat moment begreep ik dat misschien niet zo duidelijk, maar toch liep er een rilling over me heen toen ze zich door haar blik met een menselijk wezen verbond, terwijl God in de handen van Maria eenvoudig onopgemerkt bleef.

Haar sterven, dat eigenlijk helemaal geen voortgang maakte, werd onder de druk van onze aandacht en verwachting elk ogenblik meer gespannen — wij laadden het met onze spanning op. En ik kende Fryderyk goed genoeg om te vrezen dat hij, daar hij zich tegenover zo iets bijzonders als de dood van een mens bevond, het misschien niet zou volhouden en iets onbehoorlijks zou uithalen... Maar hij stond daar, als in de houding, als in de kerk, en het enige wat men hem had kunnen verwijten was dat zijn ogen zich van tijd tot tijd en onwilligeurig van Amelia afwendden om tot achter in de kamer door te dringen, daar waar dat tweede, voor mij geheimzinnige lichaam lag, dat ik overigens vanaf mijn plaats niet goed kon

zien; maar de steeds vaker door Fryderyk geworpen blikken maakten dat ik ten slotte besloot te gaan kijken... en ik liep naar die hoek. Hoe groot was mijn schrik, of liever mijn ontroering, toen ik (een jongen) zag, wiens slankheid een herhaling was van (Karols) slankheid, en die daar lag en leefde en, wat meer is, de belichaming was van een gouden charme, blond met donkere, reusachtige ogen, en zijn donkerte en bruine kleur verdronken in de wildheid van zijn op de grond ineengerolde armen en blote benen!

Een wilde, roofdierachtige blonde jongen, blootsvoets, van het land, maar schoonheid ademend—een heerlijke, vuile af-god die hier op de grond met zijn wrange verleidelijkheden speelde. Dit lichaam... Dit lichaam... Wat had dit lichaam hier te betekenen? Waarom lag het er? En ja... het was een herhaling van Karol, maar een paar toonaarden lager... en plotseling nam in de kamer de jeugd toe, niet alleen kwantitatief (want twee is iets anders dan drie), maar ze werd ook kwalitatief anders, wilder en lager. En meteen, als in reactie daarop, kwam Karols lichaam tot leven, versterkt, verhevigd, en Henia, hoewel vroom neergeknield, stortte met heel haar blankheid in de sfeer van zondige en geheimzinnige verstandhouding met die twee. Tegelijk werd het sterven van Amelia vergiftigd, als het ware verdacht—wat verbond haar met die landelijke, jeugdige schoonheid, waarom had die (jongen) zich bij haar gevoegd in haar stervensuur? Ik begreep dat deze dood zich onder dubbelzinnige omstandigheden afspeelde, veel dubbelzinniger dan misschien wel leek...

Fryderyk, die uit verstrooidheid een hand in zijn broekzak had gestopt, haalde die er meteen weer uit en liet zijn handen langs zijn lichaam hangen.

Waclaw knielde. Maria hield onvermoeibaar het kruis vast, want ze kon niets anders doen—het neerleggen was onmogelijk.

Een vinger van Amelia trilde, verhief zich en begon te wenken... hij wenkte en wenkte... naar Fryderyk, die langzaam en

voorzichtig naderbij kwam. Ze wenkte nog naar zijn hoofd, tot hij over haar heen boog, en toen zei ze onverwacht luid: 'Gaat u niet weg. U zult zien. Ik wil dat u het ziet. Alles. Tot het eind.'

Fryderyk maakte een buiging en trad terzijde.

Toen pas vestigde ze haar blik op het kruis en bad waarschijnlijk, te oordelen naar de trilling die soms op haar lippen verscheen—en ten slotte was het zoals het hoorde, het kruis, haar gebed, onze aandacht—en dit duurde oneindig lang, het verstrijken van de tijd was de enige maat voor de vurigheid van deze eindeloze gebeden die zich niet van het kruis konden losmaken. En die onbeweeglijke, al bijna dode en toch vibrerende concentratie, groeiend in de tijd, heilige haar, terwijl Waclaw, Hippolyt en diens vrouw, Henia en de bedienden op hun knieën met haar mee baden. Ook Fryderyk knielde neer. Maar tevergeefs. Want ondanks alles, en hoewel zij zozeer in het kruis verzonken was, bleef haar verlangen van kracht dat hij zou zien. Waarom wilde ze dat? Om hem met een laatste inspanning voor haar dood te bekeren? Om hem te laten zien hoe je op katholieke wijze sterft? Wat ze ook wilde, hier was Fryderyk en niet Christus de laatste instantie; als ze tot Christus bad, dan voor Fryderyk, en het hielp niets dat hij op zijn knieën viel, hij en niet Christus was de hoogste rechter en God geworden, want dit sterven geschiedde voor hem. Wat een pijnlijke situatie—en het verbaasde me niet dat hij zijn gezicht in zijn handen verborg. Te meer daar de minuten verstrekken en wij wisten dat met elke minuut haar leven wegstromde—maar ze rekte het gebed juist om zich als een snaar te spannen, tot het uiterste. En opnieuw kwam haar vinger naar voren en begon te wenken, ditmaal naar haar zoon. Waclaw kwam naderbij, met zijn arm om Henia heen. De vinger richtte zich recht op hen beiden en ze zei haastig: 'Zweren jullie nu meteen... Liefde en trouw. Snel.'

Ze bogen hun hoofden naar haar handen, Henia barstte in tranen uit. Maar de vinger verhief zich opnieuw en wenkte, nu in die andere richting—naar de hoek waar dat lichaam lag... Er ontstond beweging. Men tilde hem op—en ik zag dat hij ge-

wond was, aan zijn dij, geloof ik — ze droegen hem naar haar toe. Ze bewoog haar lippen en ik dacht dat ik eindelijk te weten zou komen hoe of wat, waarom hij hier was met haar, die (jongen), en eveneens bloedend, wat er tussen hen was... Maar plotseling verslikte ze zich, eenmaal, tweemaal, en trok bleek weg. Maria hief het kruis op. Amelia vestigde haar ogen op Fryderyk en stierf.

Tweede deel

VIII

Fryderyk stond op uit zijn geknielde houding en liep naar het midden van de kamer: 'Bewijs haar eer!' riep hij, 'breng haar hulde!' Hij haalde rozen uit een vaas en wierp ze voor de sofa, daarna stak hij zijn hand uit naar Waclaw. 'Een ziel, de engelenkoren waardig! Wij kunnen alleen het hoofd buigen!' Deze woorden zouden op de lippen van ieder van ons theater zijn geweest, om van de gebaren niet te spreken, maar hij doorboorde ons er gebiedend mee als een koning wie het pathos veroorloofd is—die een andere natuurlijkheid introduceert, een hogere dan de gewone. Een heerser-koning en ceremoniemeester! Waclaw, door de soevereiniteit van dit pathos meege sleept, verhief zich eveneens en drukte hem warm de hand. Het leek alsof deze interventie van Fryderyk ten doel had al die vreemde ongepastheden die dit sterren verduisterd hadden uit te wissen en het zijn volle luister terug te geven. Hij deed een paar stappen naar links, toen naar rechts—alsof hij tussen ons heen en weer werd gegooid—en liep naar de op de grond liggende (jongen).

'Op je knieën!' beval hij, 'op je knieën!'

Dit bevel was enerzijds een natuurlijk vervolg op het voor gaande bevel, maar anderzijds een onhandigheid, want het gold een gewonde die zich niet kon bewegen; en die onhandigheid nam nog toe toen Waclaw, Hippolyt en Karol, door zijn autoriteit geterroriseerd, toeschoten om (de jongen) in de verlangde houding te brengen. Ja, dat was al overdreven! Maar toen Karols handen hem onder de armen pakten, wankelde Fryderyk, verstomde en kreeg een flauwte.

Ik was verdoofd, uitgeput... zoveel indrukken... maar ik kende hem toch... en ik wist dat hij weer een of ander spel met ons en zichzelf was begonnen... in de door het lijk geschapen

spanning ontwikkelde zich een activiteit die gericht was op een in zijn fantasie bestaand doel. Dit alles had een bedoeling, hoewel die misschien ook voor hem ongrijpbaar was, misschien moest je zeggen dat hij alleen de inleiding tot de bedoeling kende—maar het zou me verbaasd hebben als het hier om een aan Amelia gebracht eerbewijs was gegaan, nee, het ging erom die liggende (jongen) onder ons te brengen in heel zijn geladen en compromitterende betekenis, hem ‘te voorschijn te halen’, zichtbaar te maken en te ‘verbinden’ met Henia en Karol. Maar welke verbinding kon er tussen hen ontstaan? Zeker, die gouden wilde paste alleen al bij ons paar omdat ook hij zestien jaar was, maar verder zag ik geen verbinding, en ik denk dat ook Fryderyk er geen zag—maar hij handelde blindelings, geleid door hetzelfde vage gevoel als ik, namelijk dat hij die daar lag hen versterkte—demoniseerde... En daarom baande Fryderyk voor hem de weg naar die twee.

Pas de volgende dag (die geheel gevuld was met de voorbereidingen voor de begrafenis) hoorde ik meer over het verloop van het fatale voorval—dat in de hoogste mate ingewikkeld, vreemd en onheilspellend was. De reconstructie van de feiten was niet gemakkelijk, ze vertoonde vele wanhopige leemten—te meer omdat de enige getuigen, deze Józek zelf, Józiek Skuziak, alsmede de oude gedienstige Waleria, zich verloren in de chaos van hun warrige en onontwikkelde hoofden. Alles wees erop dat Amelia, nadat ze naar de provisiekamer was gegaan, geluiden had gehoord op de trap die naar de keuken leidde, en dat ze op die Józek was gestuit die het huis in was geslopen om iets te pikken. Toen hij haar stappen hoorde, schoot hij de eerste de beste deur binnen en belandde in het dienstbodenkamertje, waar Waleria wakker werd uit een diepe slaap en een lucifer aanstak. Het verdere verloop van de gebeurtenissen was vooral bekend uit haar hortend relaas: ‘Toen ik de lucifer aanstak en zag dat er iemand stond, schrok ik zo vreselijk dat ik me niet meer kon verroeren, en de lucifer brandde af in mijn vingers, ik heb mijn hele vinger verbrand! En mevrouw staat tegenover

hem, bij de deur, en ook zij verroert zich niet. Mijn lucifer ging uit. Er was niets te zien, de luiken waren dicht, ik lig en kijk, ik zie niets, het is donker, als de vloer nu nog gekraakt had, maar niets, niets, alsof er niemand was, ik lig daar, en ik leg mijn leven al in handen van de Heer, maar niets, stilte, ik kijk naar de vloer, want daar lag de rest van de lucifer te gloeien, maar hij verlichtte niets, hij ging uit, niets, als er nu nog iemand adem had gehaald, maar niets. Opeens... (haar woorden stokten, alsof er blokken op haar weg waren gegooid)... opeens... ik weet niet hoe... stormt mevrouw op hem af! Recht op zijn benen af... ze heeft zich gewoon op hem geworpen... Toen zijn ze omgevallen! God behoede, als er tenminste iemand had gevloekt, maar niets, niets, ze worstelden alleen met elkaar op de grond, ik wou helpen, maar hoe, ik was helemaal van slag, daar hoor ik een mes iemands vlees binnendringen, eenmaal, een tweede maal, opnieuw hoor ik een mes in vlees, en dan vluchten ze allebei mijn deur uit en dat was alles! Toen ben ik compleet flauwgevallen! Flauwgevallen!

'Dat is onmogelijk!' reageerde Waclaw heftig op haar verhaal. 'Zo kan het niet geweest zijn! Ik kan niet geloven dat mijn moeder... zich zo heeft gedragen! Dat mens heeft alles verdraaid en door elkaar gehaald in haar domheid, ach, dan hoor ik nog liever het gekakel van een kip,' riep hij, 'het gekakel van een kip!'

Hij wreef met zijn hand over zijn voorhoofd.

Maar de bekentenis van Skuziak stemde overeen met wat Waleria had gezegd: mevrouw was als eerste op hem af gestormd en had hem 'op de grond gegooid', want ze had zich 'tegen zijn benen' geworpen. Met een mes. En hij liet niet alleen zijn ontvelde zij en dij zien, maar ook duidelijke sporen van beten in nek en handen. 'Ze heeft gebeten,' zei hij. 'Ik heb het mes uit haar hand gerukt, toen heeft ze zich in het mes gegooid, ik ben opzij gesprongen en weggerend, maar de rentmeester heeft op me geschoten, toen werd mijn been slap en ben ik gaan zitten... Zo hebben ze me gepakt.'

Wel, dat Amelia 'zich in het mes had gegooid' geloofde nie-

mand. 'Een leugen!' zei Fryderyk. 'En wat die beten betreft, mijn God, in het gevecht om het leven, in de krampachtige worsteling met een gewapende bandiet (want hij had het mes, niet zij)... nu, dat zijn de zenuwen... Daar hoeft niemand zich over te verbazen. Het instinct, weet u, het instinct tot zelfbehoud...' Zo sprak hij. Niettemin was dat alles op z'n minst vreemd... en aanstotelijk... Amelia die haar tanden zet in... En wat het mes betreft, die zaak was niet duidelijk, want het bleek het mes van Waleria te zijn, een lang, scherp keukenmes dat ze gebruikte om brood te snijden. En dit mes had op het tafeltje naast het bed gelegen, precies waar Amelia gestaan had. Waaruit zou volgen dat ze het mes in het donker had opgepakt en ermee was afgestormd op...

De moordenaar van Amelia was blootsvoets en had donkere voeten, en er schitterden aan hem twee wat vulgaire kleuren — het goud van zijn lokken, vallend over zijn zwarte ogen, die duister waren als plassen in het bos. Maar die kleuren kwamen sterker uit door de edel en zuiver blinkende tanden, van een wit dat hem verbond met...

Dus wat? Dus hoe? Dus zou daaruit volgen dat Amelia, toen ze zich in dat donkere kamertje met die (jongen) in de greep van een steeds gespannen cr afwachting bevond, het niet had uitgehouden en... en... het mes had gepakt. En toen ze het had gepakt, was ze wild geworden. Ze was op hem afgestormd om hem te doden, en toen ze samen op de grond waren gevallen, had ze als een gek gebeten, overal waar het uitkwam. Zij? Met haar heiligheid? Op haar leeftijd? Zij, de voorbeeldige, met haar God, haar principes, haar hele leven, haar morele wet? Was dat niet eerder een in de duistere hoofden van de kokkin en de boerenjongen geboren fantasie, een wilde legende naar hun maat, ontstaan door een verdraaiing van wat zich in het donker had afgespeeld en eigenlijk ongrijpbaar was? De duisternis van het kamertje was nog verdubbeld door de duisternis van hun verbeelding — en Waclaw, omsingeld door die duisternissen die de grond onder zijn voeten weghaalden, wist niet wat hij moest

beginnen, dit doodde zijn moeder meer dan het mes, vergiftigde en misvormde haar voor hem—hij wist niet hoe hij haar voor zichzelf moest redden uit die razernij die zich in het lichaam van de zestienjarige had ingekerfd met haar tanden, met het mes waarmee zij hem gestoken had. Zulk een dood scheurde haar leven voor hem in flarden.

Fryderyk probeerde hem zo goed hij kon moed in te spreken: 'We kunnen niet op hun getuigenis vertrouwen,' zei hij. 'Ten eerste hebben ze niets gezien, want het was donker. Ten tweede is het absoluut niets voor uw moeder, dat past niet bij haar—en wij kunnen slechts één ding zeggen, maar dit dan met absolute zekerheid, dat het niet geweest kan zijn zoals zij zeggen, het moet op een andere manier zijn toegegaan in die duisternis, die voor hen even ondoordringbaar is als voor ons... Dat is een feit dat aan geen twijfel onderhevig is... hoewel, natuurlijk, in het donker, dan...' ('Dan wat? Dan wat?' vroeg Waclaw toen hij Fryderyk zag aarzelen)... 'dan... wel, het donker, weet u... het donker is iets... het haalt iemand uit zijn... U moet bedenken dat de mens in de wereld leeft. In het donker verdwijnt de wereld. Weet u, er is niets om je heen, je bent alleen met jezelf. Natuurlijk weet u dat. We zijn eraan gewend dat het telkens als we de lamp uitdoen donker wordt, toch sluit dat niet uit dat in bepaalde gevallen het donker volkomen blind kan maken, begrijpt u... maar mevrouw Amelia zou ook in zulk donker dezelfde zijn gebleven, nietwaar? Hoewel in dit geval het donker iets bevatte...' ('Wat?' vroeg Waclaw, 'zegt u het toch!')... 'Niets, niets, idiotie, onzin...' ('Wat dan?')... 'Ach niets, alleen dat... die boerenjongen, een analfabeet misschien...' ('Wat doet dat ertoe, dat hij analfabeet is?')... 'Niets, niets, ik wil alleen zeggen dat in dit geval het donker jeugd in zich bevatte... het bevatte een jongen met blote voeten... en aan een jeugdige bega je zo iets gemakkelijker dan aan... dat wil zeggen, dat als het een belangrijker iemand was geweest, dan...' ('Wat dan?')... 'Ik wil daarmee zeggen dat het met een jeugdige gemakkelijker is, ja, gemakkelijker—en in het donker—dat het gemakkelijker is zo

iets aan een jeugdige te begaan dan aan een oudere, en... Maar vraagt u mij niet uit?' riep hij opeens en was werkelijk geschrokken, want het zweet stond zelfs op zijn voorhoofd. 'Dat is alleen maar... theoretisch... Maar uw moeder... ach nee, absurd, onmogelijk, nonsens! Nietwaar, Karol? Hè, Karol?'

Waarom wendde hij zich tot Karol? Als hij in angst verkeerde, waarom klampte hij hem dan aan? Maar hij behoorde tot degenen die de wolf uit het bos roepen, juist omdat ze hem niet willen roepen—doordat hun angst hem aantrekt, opblaast, veroorzaakt. En nadat hij hem eenmaal te voorschijn had geroepen, kon hij het niet laten hem uit te dagen, wild te maken. Zijn bewustzijn was daarom zo kwellend en onberekenbaar, omdat hij het zelf niet als licht maar alleen als donker ervoer—het was voor hem een even blind element als het instinct, hij vertrouwde het niet, hij voelde zich in de macht ervan, maar wist niet waarheen het hem leidde. En hij was een slechte psycholoog, want hij bezat te veel intelligentie en verbeeldingskracht—in zijn brede visie op de mens kon alles gebeuren—dus kon hij zich ook Amelia in elke situatie voorstellen.

In de middag reed Waclaw weg om 'de zaak met de politie te regelen', dat wil zeggen hun onderzoeksdrift door een flinke omkoopsom te matigen—als de autoriteiten zich ermee gingen bemoeien wist je niet waar het op uit zou lopen. De begrafenis vond de volgende morgen plaats—verkort, zelfs duidelijk bespoedigd. De dag daarop vertrokken wij, terug naar Powórna, en met ons Waclaw, het huis aan Gods hoede overlatend. Dat verbaasde me niet—ik begreep dat hij nu niet van Henia wilde scheiden. Voorop reed het rijtuig waarin de dames, Hippolyt en Waclaw zaten, en daarachter een wagen, met Karol als koetsier, waarin ik met Fryderyk en nog iemand: Józiek.

We namen hem mee, omdat we niet wisten wat we met hem moesten doen. Hem laten lopen? Hij was een moordenaar. En trouwens, Waclaw had hem voor niets ter wereld laten gaan, want deze dood was onafgerond, je kon dit toch niet zo laten... en vooral koesterde hij de hoop dat hij uit de jongen een andere

versie van de dood te voorschijn kon halen, een die fatsoenlijker en minder schandalig was. Daarom lag op de bodem van onze wagen, op stro, voor de voorbank, de minderjarige blonde moordenaar, en Karol, de koetsier, had hem voor zijn voeten, zat zo scheef en steunde met zijn voeten op het spatbord. Fryderyk en ik zaten achterin. De wagen reed omhoog en omlaag over de verstarde golving van de aarde, de omgeving opende en sloot zich, de paarden draafden in de hete geur van het graan en in het stof. En Fryderyk, die achterin zat, had die twee samen voor zich, in deze en geen andere combinatie — en wij vieren vormden op deze wagen, die van heuvel naar heuvel hobbeld, eveneens een lang niet slechte combinatie, een veelbetekende formule, een wonderlijke samenstelling... en hoe langer we zwijgend voortreden, des te opdringeriger werd de figuur die wij vormden. Karols bescheidenheid was uitzonderlijk, zijn uit zijn gewone doen gebrachte jongensachtigheid leek verkommerd onder de zo tragische slagen van het lot, en hij was zo stil als maar kon, en ook gezeglijk, volgzaam... hij had zelfs aan een zwarte das gedacht. En toch die twee, vlak voor Fryderyk en mij, een halve meter voor ons, bij de voorbank. We reden. De paarden draafden. Fryderyks gezicht was noodgedwongen naar hen toe gekeerd — wat zag hij in hen? Die beide gestalten van dezelfde leeftijd waren als het ware één gestalte, zozeer verenigde hen de broederlijke gelijkheid in leeftijd. Maar Karol stak boven de liggende uit, met de teugels, de zweep, met schoenen aan zijn voeten, met hoog opgetrokken broekspijpen — en er was tussen hen geen sympathie of verstandhouding. Eerder de scherpte van de ene jongen tegenover de andere, een ontoeschietelijke en zelfs vijandige bruutheid die ze jegens elkaar koesterden, daar vooraan. En het was te zien dat Karol bij ons hoorde, bij Fryderyk en mij, dat hij met ons was, met mensen van zijn klasse, tegen die kameraad uit het volk op wie hij moest letten. Maar wij hadden ze vóór ons, en dat gedurende vele uren op de zandweg (die zich soms tot een straatweg verbreedde, om zich spoedig daarna tussen wanden van kalksteen in te graven), ze waren

met z'n tweeën vóór ons, en dat had een bepaalde uitwerking, schiep iets, legde hen ergens in vast... En daar, verderop, verscheen op de heuvel het rijtuig waarin zij reed — de verloofde. Dat rijtuig verscheen en verdween weer, maar je kon het niet vergeten, soms was het er lange tijd niet, en dan doemde het weer op — de schuine rechthoeken van de akkers en de linten van de weiden, op onze tocht aaneengeregen, wikkelden zich op en af — en in die eentonige, dravende, trage geometrie die in perspectieven verdrong, hing het gezicht van Fryderyk, wiens profiel zich vlak naast het mijne bevond. Wat dacht hij? Wat dacht hij? Wij reden achter het rijtuig aan, wij achtervolgden het rijtuig. Karol, die die ander voor zijn voeten had, de donkerogige, de korenbloem-gouden, blootsvoets en ongewassen, onderging als het ware een chemische verandering; weliswaar volgde hij het rijtuig zoals de ene ster de andere, maar reeds met een makker — en als makker — van onderaf door hem geketend, bijna als in boeien, en als jongen zodanig met die jongen verenigd dat als ze met elkaar kersen of appels waren gaan eten mij dat allerminst verbaasd zou hebben. We reden. De paarden draafden. Ja, dat was het wat Fryderyk zich waarschijnlijk had voorgesteld — of misschien stelde hij zich voor dat ik het me zo voorstelde — zijn profiel vlak naast het mijne, en ik wist niet in wie van ons dit begonnen was. Terwijl wij vele, vele uren door het landschap gehobbeld hadden en in Powórna waren aangekomen, stonden die twee makkers inmiddels 'samen tegenover Henia', verenigd in hun betrekking tot haar, hierin versterkt door het urenlange rijden achter haar en vóór ons.

We brachten de gevangene onder in een leeg voorraadkamertje met een tralievester. Zijn wonderen waren niet ernstig — hij zou de benen kunnen nemen. Doodmoe vielen we op bed, de nacht en de morgen bracht ik door in diepe slaap, en de volgende dag werd ik besprongen door ongrijpbare indrukken, opdringerig als een vlieg die om je neus cirkelt. Ik kon die zoemende, steeds ontsnappende vlieg niet pakken — wat was dat voor een vlieg? Al voor het middageten had ik er last van,

toen ik Hippolyt vanwege een of ander detail in verband met de recente gebeurtenissen aansprak en er in zijn antwoord een bijna onmerkbare verandering van toon te horen was— niet dat hij me bars bejegend zou hebben, maar het klonk wat uit de hoogte, of geringschattend, of trots, alsof het nu wel genoeg was, of alsof hij belangrijker zorgen had. Belangrijker zorgen dan deze moord? En toen hoorde ik ook iets in Waclaws stem — ik weet niet — iets droogs, en ook iets wat door trots getekend leek. Trots? Waarom trots? Het was een even subtile als schrille verandering van toon, want hoe kon Waclaw zijn neus in de wind steken twee dagen na die dood? — en mijn gevoelig geworden zenuwen zeiden me plotseling dat ergens aan onze hemel een nieuw drukcentrum was ontstaan en dat er een andere wind woei — maar wat voor een? Iets was anders geworden. Iets had als het ware de richting veranderd. Pas tegen de avond namen deze vrezen duidelijker vorm aan, namelijk toen ik Hippolyt zag die door de eetkamer liep, terwijl hij op fluister-toon zei: 'Een schandaal, meneer, een schandaal!' Plotseling ging hij op een stoel zitten, mismoedig... en stond weer op, liet de paarden inspannen en reed weg. Nu wist ik zeker dat er iets nieuws was binnengedrongen, maar ik wilde niet vragen, en pas 's avonds, toen ik zag dat Fryderyk en Waclaw op het voorplein pratend in het rond liepen, sloot ik me bij hen aan in de hoop te horen wat er aan de hand was. Maar nee. Opnieuw bespraken ze de dood van twee dagen geleden — en op dezelfde toon als eerder — het was een vertrouwelijk gesprek dat met gedempte stem gevoerd werd. Fryderyk, het hoofd omlaag, de blik op zijn eigen schoenen gericht, wroette weer in die moord, wakte en woog, analyseerde, zocht... totdat Waclaw, gekweld, zich begon te verzetten, verzocht hem een ogenblik rust te gunnen, en zelfs te kennen gaf dat dit een tactloosheid was! 'Wat?' zei Fryderyk, 'hoe moet ik dat begrijpen?' Waclaw smeekte om erbar- men: het was nog te vers, hij had het nog niet verwerkt, kon het niet bevatten, hij wist het, alsof hij het niet wist, het was te plotseling geweest, te erg! En toen dook Fryderyk als een adelaar op zijn ziel.

Een misschien wat hoogdravende vergelijking. Maar het was duidelijk dat hij neerdook — en dat hij uit de hoogte neerdook. In wat hij zei lag troost noch medelijden, integendeel, er sprak het verlangen uit dat de zoon de kelk van zijn moeders dood tot de bodem zou ledigen. Net zoals katholieken minuut na minuut het Golgotha van Christus doorleven. Hij waarschuwde dat hij geen katholiek was. Dat hij niet eens zogenaamde morele principes had. Dat hij niet deugdzaam was. 'Dus waarom, zult u vragen, in naam waarvan verlang ik van u dat u deze beker tot de laatste druppel leegdrinkt? Ik antwoord: enkel en alleen in naam van de menselijke groei. Wat is de mens? Wie zal het zeggen. De mens is een raadsel,' (en deze banaliteit kwam over zijn lippen als iets beschamends en sarcastisch, als pijn) 'een engelachtige en duivelse afgrond, afgrondelijker dan een spiegel. Maar wij moeten,' (dit 'moeten' was vertrouwelijk en dramatisch) 'wij moeten steeds voller doorléven. Dat is onvermijdelijk. Het is een noodzaak van onze groei. Wij zijn veroordeeld tot groei. Deze wet wordt vervuld zowel in de geschiedenis van de mensheid als in die van de afzonderlijke mens. Kijkt u eens naar een kind. Een kind begint pas, een kind is niet — een kind is een kind, ofwel een inleiding, een initiatie... En een jongeling,' (hij spuugde het woord bijna uit) '... wat weet die? Wat kan hij voelen... hij... dat embryo? Maar wij?'

'Wij?' riep hij uit, 'wij?!"

En hij merkte zijdelings op: 'Uw moeder en ik hebben elkaar meteen en diep begrepen. Niet omdat zij katholiek was. Maar omdat zij onderworpen was aan een innerlijke drang tot ernst... weet u... ze was allerminst lichtzinnig...'

Hij keek hem in de ogen — wat Waclaw waarschijnlijk nog nooit was overkomen en hem sterk in verwarring bracht, maar hij durfde zijn blik niet af te wenden.

'Zij drong door... tot de kern.'

'Wat moet ik doen?' schreeuwde Waclaw, zijn armen ten hemel heffend, 'wat moet ik doen?!"

Had hij met iemand anders gesproken, dan had hij zich niet

veroorloofd zo te schreeuwen noch zijn armen ten hemel te heffen. Fryderyk pakte hem onder de arm en liep naar voren, en met de vinger van zijn andere hand wees hij voor zich uit. 'Opgewassen zijn tegen uw taak!' zei hij. 'Doet u wat u wilt. Maar laat het niet minder gewetensvol zijn in... in zijn ernst.'

Ernst als hoogste en onverbiddelijke postulaat van de rijpheid—geen verslapping—niets wat voor een moment de spanning zou kunnen verzwakken van de blik die hardnekkig de kern zoekt... Waclaw was niet in staat zich tegen deze strengheid te verzetten—want het was strengheid. Was die er niet geweest, dan had hij de ernst van Fryderyks gedrag in twijfel kunnen trekken, de oprechtheid van dit gesticuleren dat iets willekeurigs had... maar dit theater vond plaats in naam van een strenge oproep de hoogste plicht van het volle bewustzijn op zich te nemen en te vervullen—en dat maakte het in Waclaws ogen onontkoombaar. Zijn katholicisme wist geen raad met de wildheid van het atheïsme—voor de gelovige is het atheïsme wild—en Fryderyks wereld was voor hem een chaos zonder heerser en dus zonder wet, enkel bevolkt door de grenzeloze willekeur van de mens... En toch was de katholiek niet in staat de morele opdracht naast zich neer te leggen, ook al kwam die over nog zo wilde lippen. Bovendien was Waclaw bang dat het sterven van zijn moeder te weinig sporen in hem zou nalaten---dat hij, Waclaw, zijn drama niet voldoende ernstig nam, noch zijn liefde en eerbied—en meer nog dan Fryderyks goddeloosheid vreesde hij zijn eigen middelmatigheid, datgene wat hem tot een fatsoenlijke advocaat 'met een tandenborsteltje' maakte. Dus werd hij aangetrokken tot de vastbesloten superioriteit van Fryderyk, waarbij hij steun zocht, ach, het gaf niet hoe, het gaf niet met wie, maar die dood ervaren. Hem doorleven! Alles eruit halen! Daarvoor had hij die wilde, maar op de kern gerichte blik nodig, en die zeldzame, die verschrikkelijke verbeetenheid in het doorleven.

'Maar wat moet ik met die Skuziak beginnen?' riep hij uit. 'Ik

vraag me af — wie moet hem berechten? Wie moet hem veroordelen? Hebben wij het recht hem gevangen te houden? Goed, we hebben hem niet aan de politie overgeleverd, dat is onmogelijk — maar we kunnen hem toch niet eeuwig in dat voorraadkamertje houden!

Hij sneed dit probleem de volgende dag bij Hippolyt aan, maar bereikte niet meer dan een geringschattend handgebaar: 'Wat zullen we ons daarover opwinden, het hoofd breken! Hem in dat kamertje vasthouden, aan de politie overleveren, of hem een flink pak slaag geven en laten lopen, wegwezen! Maakt toch allemaal niets uit!' En toen Waclaw hem probeerde duidelijk te maken dat hij toch altijd nog de moordenaar van zijn moeder was, maakte hij zich kwaad: 'Wat, moordenaar! Een schijtlaars, geen moordenaar! Doe wat je wilt, maar laat mij met rust, ik heb wat anders aan mijn hoofd!' Hij wilde er eenvoudig niet van horen, je kreeg de indruk dat die hele moord voor hem slechts van één kant belangrijk was — de kant van Amelia's lijk — en onbetekenend van de andere kant — die van de moordenaar. En overigens werd hij kennelijk door een bepaalde zorg in beslag genomen. Fryderyk, die bij de kachel stond, schoot plotseling iets te binnen, hij maakte aanstalten iets te gaan zeggen, maar hij fluisterde alleen: 'Ohoo!...' Hij zei het niet hard. Hij fluisterde. En omdat we niet op een fluisteren verdacht waren, klonk het luider dan wanneer Fryderyk met volle stem zou hebben gesproken — en fluisterend stond hij daar met zijn ge-fluister, terwijl wij verwachtten dat hij meer zou zeggen. Hij zei niets. Toen vroeg Waclaw, die al geleerd had de geringste veranderingen in Fryderyk te registreren: 'Wat is er, wat wilt u zeggen?' De aangesprokene keek de kamer rond.

'Nu ja, met *zó een* maakt het eigenlijk niet uit... je kunt doen wat je wilt... waar je maar zin in hebt...'

'Met wat voor een?' schreeuwde Hippolyt in onbegrijpelijke woede. 'Met wat voor *zó een*?'

Fryderyk verklaarde zich nader, enigszins onthutst.

'Met *zó een*, wel, dat is toch duidelijk! Met hem maakt het

allemaal niet uit. Wat je maar wilt. Waar je maar zin in hebt.'

'Wacht. Wacht. Hetzelfde hebt u van mijn moeder gezegd,' interrumpeerde Waclaw plotseling. 'Dat mijn moeder hem misschien... met het mes... want...' Hij begon te stotteren. Waarop Fryderyk, al duidelijk beschaamd: 'Niets, niets, ik heb alleen maar... Laten we het daar niet over hebben!'

Wat een toneelspeler! De naden van zijn spel waren goed te zien, hij verborg ze niet. Maar ook was zichtbaar hoeveel het hem kostte, hoe hij *werkelijk* verbleekte en sidderde bij zijn spel. Voor mij althans was het duidelijk dat hij deze moord en deze moordenaar een zo schokkend mogelijk karakter probeerde te geven — maar misschien was het geen proberen, misschien was het een noodzaak die sterker was dan hij en waaraan hij zich in bleekheid en angst onderwierp. Zeker, het was een spel — maar dit spel schiep hem en schiep ook de situatie. Ten slotte voelde iedereen zich op de een of andere manier onbehaaglijk. Hippolyt draaide zich om en liep de kamer uit, Waclaw verstomde. Maar deze door de speler uitgedeelde slagen hadden hen niettemin bereikt, en Józio in het kamertje werd een steeds groter probleem, de hele atmosfeer was trouwens als door een bijzondere maar onbegrijpelijke intentie vergiftigd (ik wist op wie die betrekking had, wie ze op het oog had...). Elke avond moesten Józeks wonden verzorgd worden, en dit had Fryderyk op zich genomen die enig verstand had van medische behandeling — met de hulp van Karol. En Henia hield de lamp vast. Dit was opnieuw een even veelbetekenende als compromitterende situatie, als ze zich gedrieën over hem heen bogen waarbij ieder van hen iets in de hand had wat dat buigen rechtvaardigde, Fryderyk de watten, Karol de waskom en het flesje met spiritus, en Henia de lamp; maar dit gedrieën over zijn gewonde dij gebogen zijn maakte zich in zekere zin los van de voorwerpen die ze vasthielden en was enkel en alleen nog een over hem heen gebogen zijn. En de lamp scheen. Daarna sloot Waclaw zich met hem op en vroeg hem uit — op verzoenende toon of dreigend — maar de inferioriteit van de jongen en zijn duister-

heid samen met zijn boersheid waren als een automaat, en hij herhaalde steeds hetzelfde: dat zij zich op hem had geworpen en hem gebeten had, en hij, wat moest hij beginnen? En langzamerhand aan de vragen gewend, begon hij zich in zijn antwoorden thuis te voelen.

‘Mevrouw heeft me gebeten. Daar zijn toch sporen van.’

Als Waclaw terugkwam van die ondervragingen, uitgeput als na een ziekte, ging Henia bij hem zitten, stil en trouw, en hield hem gezelschap... Karol dekte dan de tafel of keek oude geïllustreerde bladen in... en als ik naar Henia keek en probeerde haar ‘met Karol’ te zien, wreef ik mijn ogen uit, niet in staat de prikkelingen, die al niet meer prikkelden, terug te vinden—en ik verloochende mijn eigen waan. Niets was er tussen hen, niets, niets! Ze was alleen met Waclaw! Maar op wat voor manier, hoe gretig! Wat een graagte! Wat een vreselijk verlangen! Hoe gulzig ging ze op hem toe, als een man naar een jong meisje! Neemt u me niet kwalijk, ik bedoel niets kwaads, ik wil er alleen mee zeggen dat ze zich met een tomeloze wulpsheid een weg baande naar zijn geest — dat ze zijn geweten begeerde, dat zijn eer, verantwoordelijkheidsgevoel, waardigheid en alle lijden dat daarbij hoorde het voorwerp van haar begeerde waren, dat elk aspect van zijn ouder zijn haar aansprak, zodat het zelfs leek alsof zijn kaalheid voor haar nog verleidelijker was dan zijn snorretje! Maar dit alles natuurlijk met de haar eigen passiviteit — ze absorbeerde slechts dat ouder zijn, tegen hem aan gevlijd en hem gezelschap houdend. En ze gaf zich over aan de tederheid van de nerveuze en verfijnde, reeds volwassen mannenhand — zij die ook de ernst zocht tegenover de dramatische dood waar haar jonge, lichamelijke onervarenheid niet tegen opgewassen was, zij die zich aan de volwassenheid van een ander vastklampte! Vervloekt was zij! Want in plaats van te stralen aan de zijde van Karol (wat ze gekund had), gaf ze er de voorkeur aan zich met de advocaat af te geven en bij hem rond te hangen, en zocht zijn vertroetelde lelijkheden! De advocaat echter was haar dankbaar en streefelde haar zwijgend. En de

lamp scheen. Zo gingen enkele dagen voorbij. Op een middag deelde Hippolyt ons mee dat er een nieuwe gast verwacht werd, meneer Siemian, die op bezoek zou komen... En hij fluisterde, terwijl hij zijn nagel bekeek: 'Hij komt op bezoek.'

En hij sloot zijn ogen.

We namen het voor kennisgeving aan, zonder onnoodige vragen te stellen. De mismoedige berusting in zijn stem trachtte niet te verhelen dat achter dat 'bezoek' een net schuilging dat ons allen inwikkelder, dat ons met elkaar verbond, maar ons tegelijk tot vreemden voor elkaar maakte—de ondergrondse. Ieder kon slechts zoveel zeggen als hem veroorloofd was—de rest was pijnlijk, drukkend zwijgen en vermoedens. Maar in elk geval werd er een dreiging voelbaar die al enkele dagen van verre de eenheid van onze gevoelens na de tragische gebeurtenissen in Ruda verstoerde, en de last, die last die op ons drukte, verplaatste zich van het nabije verleden naar de directe, gevraillijke toekomst. 's Avonds, bij regen, zo'n fijne, striemende bui die overgaat in noodweer dat de hele nacht duurt, kwam een cabriolet voorgereden, en door de toevallig openstaande deur van de voorkamer zag ik vaag hoe een rijzige man in een jas, zijn hoed in de hand, Hippolyt volgde, die een lamp vasthield, en hoe hij naar de trap liep die naar boven leidde, waar een onderkomen voor hem in gereedheid was gebracht. Een plotselinge tocht rukte Hippolyt de lamp bijna uit de hand, de deur sloeg dicht. Ik herkende hem. Ja, die man kende ik al van gezicht, hoewel hij mij niet kende—en plotseling voelde ik me in dit huis als in een val. Toevallig was mij bekend dat deze persoon nu een hoge piet bij de ondergrondse was, een aanvoerder die menige halsbrekende, dappere daad op zijn naam had staan en door de Duitsers gezocht werd... Ja, hij was het, en als hij het was, dan was zijn komst in het huis een komst van de onberekenbaarheid, want wij waren aan zijn genade en ongenade overgeleverd, de dapperheid was niet alleen zijn persoonlijke zaak—als hij zich aan een gevaar blootstelde, stelde hij ook ons eraan bloot, hij kon ons er mede in betrekken, in verwikke-

len—en als hij iets verlangde, konden wij het hem niet weigeren. Want de natie verbond ons, wij waren makkers en broeders—alleen was die broederlijkheid koud als ijs, hier was ieder een werktuig van de ander, en het stond ieder vrij zich er zonder enige consideratie van te bedienen voor het gemeenschappelijk doel.

Die man dus, zo nabij en zo gevvaarlijk vreemd, was langs me heen gelopen als een dreigende droomverschijning, en vanaf dat moment zette alles zijn stekels op en verborg zich. Ik kende het risico dat hij meebracht, en toch kon ik het onbehagen niet van me afzetten dat dit hele gedoe bij me opriep—actie, verzet, aanvoerder, ondergrondse—, als uit een slechte roman, als een late belichaming van een armzalige jongensdroom—en alles had ik liever gehad dan dat, op dit moment was de natie en alle daarmee verbonden romantiek voor mij een ondraaglijk mengsel dat opzettelijk leek uitgedacht om mij te kwellen! Maar je kon geen ontevreden gezicht trekken en datgene waarmee het lot ons bedacht afwijzen. Ik maakte kennis met de ‘aanvoerder’ toen hij voor het avondeten naar beneden kwam. Hij zag eruit als een officier, wat hij trouwens ook was—een cavalerieofficier, uit het grensgebied, waarschijnlijk uit de Oekraïne, over de veertig, met een gezicht dat donker en mager was door de afgeschoren baard, elegant en zelfs charmant. Hij begroette iedereen—je merkte dat hij hier niet voor het eerst kwam—en de dames kuste hij de hand. ‘Ja, ik heb ’t al gehoord, wat ’n ongeluk! En de heren komen uit Warschau?...’ Af en toe sloot hij zijn ogen en leek op iemand die al lange tijd in de trein zit en maar rijdt en rijdt... Hij kreeg een plaats toegewezen aan het eind van de tafel, kennelijk was hij hier in de functie van technicus, of als ambtenaar voor de controle van de koeien of voor de planning van het zaaigoed—een noodzakelijke voorzichtigheid met het oog op het personeel. Wat onze kant van de tafel betreft was meteen duidelijk dat iedereen min of meer op de hoogte was—hoewel het gesprek zich slaperig en bleek voortsleepte. Maar aan het andere eind gebeurden vreemde dingen,

namelijk met Karol, ja, met onze (jonge) Karol, die door de aanwezigheid van de nieuw aangekomene in een toestand van gespannen, gretige gehoorzaamheid en dienstvaardige bereidheid was gebracht — en zich verslikkend van trouw, gespitst, bevond hij zich plotseling in de nabijheid van de dood, een partizaan, soldaat, verzetsman, die de moorddadige maar stille kracht in handen en schouders voelde tintelen, bereid om als een hond te gehoorzamen en opdrachten uit te voeren, technisch bekwaam. Niet alleen hij trouwens. En ik weet niet of het door hem kwam, maar heel die even geleden nog zo ergerlijke romantische armzaligheid onderging een plotselinge gezondmaking, en wij allen vonden waarheid en kracht in de saamhorigheid en waren aan deze tafel als een afdeling die op een bevel wacht, erop voorbereid te moeten handelen en strijden. Ondergrondse, actie, vijand... dit werd een sterkere waarheid dan het dagelijks leven en drong naar binnen als een verfrissende wind, verdwenen was het pijnlijke anders zijn van Henia en Karol, we voelden ons allen kameraden. En toch was deze verbroedering niet zuiver! Nee... ze was ook kwellend en zelfs weerzinwekkend! Want bij God en de waarheid — waren wij, de ouderen, niet al een beetje komisch en afstotelijk in die strijd — net zoals het met de liefde op gevorderde leeftijd pleegt te zijn —, paste het wel bij ons, bij de opgezwollenheid van Hipp, bij de magerte van Fryderyk, bij de uitputting van Maria? Die afdeling die wij vormden was een afdeling van reservisten, en onze saamhorigheid was een saamhorigheid in ontbinding — melancholie, onlust, afschuw, walging stegen op boven onze verbroedering in de strijd en in de geestdrift. Af en toe kwam het me wonderlijk voor dat verbroedering en geestdrift niettemin mogelijk waren. En af en toe had ik Karol en Henia willen toeroepen: ach, blijf op jezelf, laat je niet met ons in, vermijd ons vuil, onze farce! Maar zij beiden (want ook Henia) zochten onze nabijheid — en lieten ons niet met rust — en wilden naast ons — en gaven zich aan ons over, boden hun diensten aan, met ons, voor ons, in onze plaats, op een teken van de aanvoerder! Zo was het tijdens

de gehele duur van het avondeten. Zo voelde ik het. Voelde ik het zo, of Fryderyk?

Wie weet, misschien is een van de duisterste—en zwaarste—geheimen van de mensheid wel zo'n 'zich verenigen' van de leeftijden, de wijze waarop de jeugd plotseling voor de oudere toegankelijk wordt, en *vice versa*. De sleutel tot dit raadsel was in dit geval de officier, die als zodanig reeds boven de soldaat en de jeugdige was gesteld... en dit werd nog duidelijker toen Fryderyk na het avondeten aan Siemian voorstelde de moordenaar in het voorraadkamertje op te zoeken. Wat mij betreft, ik geloofde niet in de toevalligheid van dit voorstel, ik wist dat het verblijf van Józek-de-jonge-moordenaar benauwend en hinderlijk was geworden sinds Karol zich aan de officier had overgegeven. We gingen erheen—Siemian, Fryderyk, ik, Henia, en Karol met de lamp. In het betrالiede kamertje lag hij op het stro ineengerold te slapen, en toen wij om hem heen stonden bewoog hij zich en deed in zijn slaap een hand voor zijn ogen—kinderlijk. Karol bescheen hem met de lamp. Siemian gaf met zijn hand een teken hem niet te wekken. Hij keek naar hem als naar de moordenaar van Amelia, en toch bescheen Karol hem met zijn lamp niet als een moordenaar, maar eerder alsof hij hem aan de aanvoerder liet zien — niet zozeer als jonge moordenaar, maar als jonge soldaat—als kameraad. En hij bescheen hem bijna als een rekrut, alsof het om een rekruttering ging... Henia stond vlak achter hem en keek toe hoe hij hem bescheen. Het trof mij als iets bijzonders, en zelfs als iets hoogst opmerkelijks, dat hier een soldaat voor een officier de lamp op een soldaat richtte—wat onder hen, de soldaten, kameraadschappelijk en broederlijk was, maar ook wreed, ook ten prooi makend. En van nog meer betekenis leek me dat een jeugdige voor een oudere een jeugdige bescheen—hoewel ik niet precies begreep wat dat betekende...

In dat kamertje met zijn tralievenster had een geruisloze explosie plaats van die drie rond de lamp en haar schijnsel—ze explodeerden zachtjes met een onbekende, discrete, bereidwil-

lige inhoud. Siemian omvatte hen onmerkbaar met zijn blik, het was maar even, maar dat was voor mij genoeg om te zien dat dit hem niet volkomen vreemd was.

Heb ik al vermeld dat vier kleine eilandjes, gescheiden door sloten met groen eendekroos, het verlengde van de vijver vormden? Over de sloten waren bruggetjes geslagen. Een paadje helemaal aan de rand van de tuin, dat door dicht opeenstaande hazelaars, jasmijnstruiken en thuja's kronkelde, maakte het mogelijk over land rond deze natte archipel met stilstaand water te lopen. Op weg daarheen leek het mij dat een van die eilandjes anders was dan de andere... waarom?... Een vluchttige indruk, maar de tuin was al te zeer in het spel betrokken om er geen aandacht aan te schenken. En toch... niets. Het struikgewas van dit eilandje met de vederbossen van de bomen—dood. Het was een hete dag en laat in de middag, de sloot was bijna uitgedroogd, er blonk een modderige korst met groene waterogen—riet omwoekerde de oevers. Al het zonderlinge moest in onze situatie aan een onverwilde inspectie worden onderworpen, ik baande me dus een weg naar de andere oever. Het eilandje ademde hitte uit, dicht en hoog gras tierde hier welig, rijk aan mieren, en in de lucht boomkruinen met een eigen, gesloten bestaan. Ik kroop door het struikgewas en... Wacht. Wacht! Een verrassing!

Daar stond een bank. Op de bank zat zij, maar met ongehoorde benen—want aan het ene been had ze een kous en een schoen, en het andere was bloot tot boven de knie... en dat zou nog niet zo onwaarschijnlijk zijn geweest als hij, die daar lag, die daar voor haar in het gras lag, niet eveneens een bloot been had gehad, de broekspijp opgerold tot boven de knie. Vlakbij zijn schoen, waarin de sok. Zij hield haar gezicht en haar ogen afgewend. En hij keek niet naar haar, terwijl hij met een arm onder zijn hoofd in het gras lag. Nee, nee, dat zou allemaal misschien niet aanstootgevend zijn geweest als het niet zo on-

verenigbaar was geweest met hun natuurlijke ritme, verstand, vreemd onbeweeglijk, niet bij hen horend... En die zo zonderling ontblote benen, bij beiden maar een van de twee, met hun lichamelijkheid oplichtend in de zweele vochtigheid die door het plonzen van de kikkers werd doorbroken! Hij met een bloot been en zij met een bloot been! Misschien hadden ze door het water gelopen... nee, er zat meer achter, het was niet te verklaren... hij met een bloot been en zij met een bloot been. Haar been bewoog even, stak naar voren. Ze legde haar voet op de zijne. Verder niets.

Ik keek. Plotseling werd heel mijn domheid me duidelijk. Ach, ach! Hoe had ik zo naïef kunnen zijn—samen met Fryderyk—te geloven dat er ‘niets tussen hen’ was... me door de schijn te laten bedriegen! Hier had ik het tegenbewijs voor me, als een slag met een bijl. Dus hier ontmoetten ze elkaar, op dit eiland... Een enorme, bevrijdende schreeuw, vol voldoening, klonk geluidloos op van deze plek—en hun aanraking duurde voort zonder beweging, zonder geluid, zonder blik zelfs (want ze keken elkaar niet aan). Hij met een bloot been en zij met een bloot been.

Goed... Maar... Zo kon het niet zijn. Er zat iets kunstmatigs in, iets onbegrijpelijs, iets pervers... vanwaar die levenloosheid, alsof ze betoverd waren? Vanwaar die koelte in hun verhit zijn? In een flits kwam de volstrekt krankzinnige gedachte bij me op dat *het zo moest zijn*, dat *het zich precies zo tussen hen moest afspelen*, dat het zo werkelijker was dan wanneer... Onzin! En meteen kwam een andere gedachte bij me op, namelijk dat er een grap achter schuilging, een komedie, dat ze misschien door een of ander mirakel te weten waren gekomen dat ik hier langs zou komen, en dat ze het met opzet deden—voor mij. Want dit leek toch voor mij bedoeld, precies afgestemd op mijn droom over hen, op mijn schande! Voor mij, voor mij, voor mij! En aangespoord door deze gedachte—dat dit voor mij was—drong ik door het struikgewas zonder nog ergens op te letten. En toen werd het beeld compleet. Fryderyk zat op een hoop naalden onder een den. Het was—voor hem!

Ik bleef staan... Hij zag me, en zei toen tegen hen: 'We zullen het nog een keer moeten herhalen.'

En hoewel ik er nog niets van begreep, waaide de koelte van hun jeugdige bandeloosheid mij tegemoet. Verdorvenheid. Ze verroerden zich niet—hun jeugdige frisheid was verschrikkelijk koud.

Fryderyk liep op me toe, charmant. 'Ah, hoe staat het ermee, beste Witold?' (Deze begroeting was overbodig, we waren een uur geleden ons wegs gegaan.) 'Wat vindt u van deze pantomime?' (Hij wees met een elegant gebaar in hun richting.) 'Ze spelen niet slecht, hè? ha, ha, ha!' (Dit lachen was eveneens overbodig—maar luid.) 'Een kat in nood maakt gekke sprongen! Ik weet niet of u op de hoogte bent van mijn zwak voor regisseren? Ik ben ook een tijdlang acteur geweest, ik weet niet of u dat detail uit mijn biografie kent?'

Hij pakte me bij de arm en leidde me in een boog over het gras, terwijl hij zo theatraal mogelijk liep te gesticuleren. De twee keken naar ons zonder iets te zeggen. 'Ik heb een idee... voor een draaiboek... een filmscenario... maar sommige scènes zijn een beetje gewaagd, ze moeten bewerkt worden, je moet met levend materiaal experimenteren.'

'Genoeg voor vandaag. Jullie kunnen je aankleden.'

Zonder naar hen om te kijken voerde hij me over de bruggen, terwijl hij luid en levendig over zijn verschillende ideeën vertelde. Naar zijn mening was de tot nu toe gevolgde methode om toneelstukken of draaiboeken 'los van de acteurs' te schrijven volkomen verouderd. Je moest bij de acteurs beginnen, ze op een bepaalde wijze 'combineren' en uit die combinaties de handeling van het stuk opbouwen. Want het stuk 'moet alleen naar buiten brengen wat potentieel al in de acteurs besloten ligt als in levende mensen die hun eigen scala van mogelijkheden hebben.' Een acteur 'moet niet een denkbeeldige toneelheld belichamen, iemand voorstellen die hij niet is—integendeel, de toneelfiguur moet aan hem aangepast zijn, op zijn maat gemaakt als een kostuum'. — 'Ik probeer,' zei hij lachend, 'met die

kinderen iets dergelijks te bereiken, ik heb hun daarvoor een cadeautje beloofd, want het is tenslotte werk! Ja, wat wil je, een mens verveelt zich in deze verlatenheid, je moet je met iets bezighouden, al was het maar voor je gezondheid, Witold, al was het maar voor je gezondheid! Ik loop er natuurlijk liever niet mee te koop, want — wie weet — misschien is het wat te gewaagd voor de brave Hipp en zijn vrouw, ik wil me niet blootstellen aan geklets!...’ Zo sprak hij luid, opdat het van verre te horen was, maar ik, die naast hem liep en naar de grond keek met de gloeiende spijker van die ontdekking in mijn hoofd, luisterde nauwelijks. De slimmerik! De leperd! De vos! Zulk soort dingen voerde hij met hen uit — zulk een spel had hij uitgedacht!... En alles stortte omlaag in cynisme en perversie, het vuur van die verdorvenheid vrat aan me, en ik kronkelde gewoonweg onder de kwellingen van de afgunst! De vuurgloed van mijn verbeelding verlichtte hun koele uitspatting die zo onschuldig duivels was — vooral de hare, de hare — want het was toch verbluffend dat die trouwe verloofde de struiken in ging voor zulke seances... in ruil voor een beloofd ‘cadeautje’...

‘Zeker, een interessant theaterexperiment, natuurlijk,’ antwoordde ik, ‘ja, ja, een interessant experiment!’ En zo snel mogelijk verliet ik hem om er verder over te kunnen nadenken — want de bandeloosheid lag dus niet alleen aan hun kant, en Fryderyk bleek doeltreffender te werk te gaan dan ik dacht — het was hem zelfs gelukt op zo’n directe wijze tot hen door te dringen! Hij ging zijn gang, zonder ophouden. En achter mijn rug, voor eigen rekening! Het pathetische twistgesprek met Waclaw naar aanleiding van Amelia’s dood hinderde hem daarbij niet — hij handelde — en het was de vraag hoe ver hij al op die weg gegaan was. En waarheen hij nog zou gaan. Omdat hij het was, werd de vraag of hij niet te ver zou gaan brandend — vooral omdat hij ook mij meesleepte. Ik was geschrokken. Weer was het avond — die nauwelijks merkbare vervluchting van het licht, de verdieping en verzadiging van de donkerder kleu-

ren, het uitzetten van de gaten en hoeken die vol liepen met de saus van de nacht... De zon was al achter de bomen. Ik bedacht dat ik een boek had vergeten op het terras, dus ging ik het halen... en in het boek vond ik een ongedresseerde envelop, waarin een papier dat met onduidelijk potloodschrift was volgekrabbeld:

'Ik schrijf om contact te maken. Ik wil in deze zaak niet helemaal alleen, eenzaam, in m'n eentje zijn.'

Als je alleen bent, kun je geen zekerheid hebben dat je bv. niet gek bent geworden. Met z'n tweeën is iets anders. Twee geven zekerheid en objectieve garantie. Met z'n tweeën is er geen waanzin!

Ik ben daar niet bang voor. Want ik weet dat ik niet gek zou kunnen worden. Al zou ik het willen. Dat is uitgesloten bij mij, ik ben anti-krankzinnig. Ik wil me tegen iets anders beveiligen dat misschien ernstiger is, namelijk tegen een zekere, laat ik zeggen, Anomalie, een zekere verveelvoudiging van mogelijkheden die optreedt als de mens zich verwijderd en afwijkt van de enige, toegestane weg... Begrijpt u? Ik heb geen tijd voor een duidelijke precisering. Als ik vanaf de aarde een uitstapje zou maken naar een andere planeet, of al was het naar de maan, dan zou ik ook liever met een ander zijn — voor alle zekerheid, opdat mijn menszijn zich ergens in kon spiegelen.

Ik zal van tijd tot tijd schrijven, informerend. Strikt vertrouwelijk — onofficieel — in het geheim ook voor ons, dwz. het papier verbranden en met niemand praten, zelfs niet met mij. Alsof er nooit iets geweest is... Waarom prikkelen — iemand anders, of zichzelf? Het liefst niet opvallen.

Het is goed dat u dat op het eiland gezien hebt. Wat twee zien, ziet niet één. Maar allemaal voor niks — in plaats van dat het ze opwond en verenigde, deden ze het koel als acteurs... alleen voor mij, op mijn wens, en als ze zich al opwinden, dan voor mij, niet voor zichzelf! Wat 'n pech! Wat 'n pech! U weet wat ik bedoel, want u hebt het gezien. Maar het geeft niet. We zullen ze ten slotte in vuur en vlam zetten.

U hebt het gezien, maar nu moet u Waclaw erheen lokken. Laat hij het zien! Zegt u het hem zo: 1) toen u ging wandelen hebt u toevallig hun rendez-vous op het eiland ontdekt; 2) u beschouwt het als uw plicht hem hiervan op de hoogte te stellen; 3) zij weten niet dat u hen gezien hebt. En morgen brengt u hem naar het schouwspel, het gaat erom dat hij hen ziet zonder mij te zien, ik zal alles tot in

details overdenken en opschrijven, u krijgt nog instructies. Het moet! Het is belangrijk! Morgen al! Hij moet het weten, moet het zien!

U vraagt wat voor plan ik heb? Geen enkel. Ik volg de spanningslijn, begrijpt u? Ik volg de lijn van de opwinding. Mij gaat het er nu om dat hij hen ziet, en ook zij moeten weten dat ze gezien zijn. Hun verraad moet worden vastgelegd! Daarna zullen we verder zien.

Maakt u dat in orde. Schrijft u niet terug. De brieven zal ik op de muur bij de poort onder een baksteen leggen. Verbrandt u de brieven.

En die andere, die nr. 2, die Józiek — wat moet er met hem, hoe, in welke combinatie hem met hen te combineren, opdat het allemaal klopt, klopt, hij past immers als gegoten, ik breek mijn hoofd erover, ik weet niets, maar langzaam wordt de knoop gelegd, aangehaald, alleen voorwaarts, alleen verder! Voert u alles precies uit.

Die brief verzengde me! Ik begon door de kamer te lopen, en ten slotte ging ik ermee naar buiten — waar de slaperigheid van de glooiende velden me begroette, de flanken van de heuvels tegen de achtergrond van de verwaaïende hemel, en de groeiende vooravondelijke druk van alle dingen. Een landschap dat ik al uitstekend kende, waarvan ik wist dat ik het hier zou aantreffen — maar de brief verstootte me uit de landschappen, o, de brief verstootte me, en ik dacht na: wat te doen, wat te doen? Waclaw, Waclaw — maar dit zou ik voor niets ter wereld doen, dit leende zich er absoluut niet toe gedaan te worden — en het was angstaanjagend dat een nevel van fantastische begeerde zich materialiseerde in een feit, in een concreet feit dat ik in mijn zak had, in een welomschreven opdracht. Was Fryderyk toch gek geworden? Had hij mij niet enkel en alleen nodig om zijn waanzin door mij te legitimeren? Waarlijk, dit was het uiterste moment om met hem te breken — en ik beschikte over een heel eenvoudige oplossing, want ik kon immers contact opnemen met Waclaw en Hippolyt... en reeds zag ik me met hen praten: 'Luistert u, een pijnlijke kwestie... Ik vrees dat Fryderyk... aan een of andere psychische stoornis lijdt... ik observeer hem al geruime tijd... wel, na al die vervloekte gebeurtenissen

zal hij de eerste noch de laatste zijn... maar in elk geval moet erop gelet worden, ik heb de indruk dat het een soort manie is, een erotische manie, en wel met betrekking tot Henia en Karol...' Zo zou ik spreken. En elk van die woorden zou hem uit de kring van gezonde mensen stoten, een gek van hem maken—en dat alles kon achter zijn rug gebeuren, hem veranderend in een object van onze discrete zorg en discreet toezicht. Hij zou er niets van weten—doordat hij niets wist, kon hij zich niet verdedigen—en van een demon zou hij een gek worden—dat was alles. Ik echter zou mijn evenwicht terugvinden. Nog was het niet te laat. Nog had ik niets gedaan wat me kon compromitteren — deze brief was de eerste concretisering van mijn samenwerking met hem... daarom begon hij zo op me te drukken. Er moest dus een besluit genomen worden—en toen ik terugliep naar huis, terwijl de bomen tot vlekken vervloeiden en gehuld waren in een onbestemdheid waarvan de enige inhoud duisternis was, droeg ik het besluit met mij mee hem onschadelijk te maken en hem uit te bannen naar de sfeer van regelrechte waanzin. Maar een baksteen viel wit op bij de poort—ik ging kijken—en daar wachtte al een nieuwe brief op me.

'De regenworm! U weet 't! U hebt 't begrepen! U hebt 't toen net zo gevoeld als ik.

Die regenworm is Waclaw. Zij hebben zich verenigd op de regenworm. Ze zullen zich op Waclaw verenigen, Waclaw vertrappen.

Ze willen niet met elkaar? Ze willen niet? U zult zien dat we Waclaw spoedig tot een bed voor hen maken waarop ze zullen paren.

Het is absoluut nodig Waclaw er in te betrekken, hij moet het zien. Nader bericht volgt.'

Ik nam de brief mee naar boven, naar mijn kamer, daar pas las ik hem. Het was vernederend dat de inhoud me zo duidelijk was—alsof ik aan mezelf geschreven had. Ja, Waclaw moest de gemeenschappelijk vertraptte worm zijn, moest de zonde leveren, hen zondig maken, hen de oplaiende nacht in stoten.

Maar wat stond er eigenlijk in de weg, waarom WILDEN ZIJ NIET met elkaar? Ach, ik wist het—en toch wist ik het niet—het was bekend, maar ongrijpbaar—alsof het jeugdig aan het volwassen begrip ontsnapte... maar in elk geval was het een soort reserve, een soort moraal, een wet, ja, een innerlijk verbod waaraan zij gehoorzaamden... dus vergiste Fryderyk zich waarschijnlijk niet als hij dacht dat als ze met z'n tweeën Wacław zouden vertrappen, als ze zich op Waclaw zouden laten gaan, juist dit hen zou ontdoeien. Als ze voor Waclaw geliefden werden... werden ze ook geliefden voor elkaar. En voor ons, die reeds te oud waren, was dit de enige mogelijkheid van erotische toenadering tot hen... Hen dat verraad in stoten! Als zij zich daar samen met ons in bevonden, zou er een vermenging en vereniging ontstaan! Ik begreep het! En ik wist ook dat de zonde hen niet lelijk zou maken, integendeel, die jeugd en frisheid zouden sterker zijn als ze zwart werden, door onze overrijpe handen neergetrokken in de verdorvenheid, en met ons verbonden. Ja! Dat wist ik! Genoeg nu van die meegaande en gewoon maar bekoorlijke jeugd — nu ging het om het scheppen van een andere jeugd, die tragisch van ons ouderen was doordrongen.

Enthousiasme. Maakte me dat niet enthousiast? Maar welzeker, zonder twijfel! Ik, die me al buiten de schoonheid bevond, buiten het flonkerende net van de betovering gesloten, niet bekoorlijk, niet aantrekkelijk, de natuur onverschillig... o ja, nog was ik tot verrukking in staat, maar ik wist dat mijn verrukking zelf nooit meer zou kunnen verrukken... dus nam ik aan het leven deel als een geslagen en schurftige hond... Als zich echter op die leeftijd een gelegenheid voordoet aan de bloei te ruiken, binnen te treden in de jeugd, al is het tegen de prijs van verdorvenheid, en als blijkt dat lelijkheid door schoonheid gebruikt, geabsorbeerd kan worden... dan is dat een verleiding die obstakels uit de weg ruimt, eenvoudig onweerstaanbaar! Enthousiasme, ja, waanzin zelfs, wurgend— maar aan de andere kant... Maar toch! Maar wat? Nee! Dat is al te gek! Zo iets doe je niet!

Het is te persoonlijk—te privé en eigenaardig—en zonder precedent! En die weg, die demonische, bijzondere weg inslaan met hem, met een wezen waar ik bang voor was, omdat ik hem als extreem ervoer, omdat ik wist dat hij te ver zou gaan!

Als Mefistofeles Waclaws liefde kapotmaken? Nee, lage en domme fantasie! Ik niet! Voor niets ter wereld! En dus? Me terugtrekken, naar Hippolyt gaan, naar Waclaw, er een klinisch geval van maken, de duivel in een gek veranderen, de hel in een ziekenhuis... en reeds wilde ik gaan om als met een tang die bandeloosheid aan te pakken die hier rondsloop. Rondsloop? Waar? Wat deed hij op dit moment? Dat hij op dit moment iets deed waarvan ik niets wist, deed me overeind schieten als een veer, ik ging naar buiten, de honden sprongen om me heen—niemand, alleen het huis waaruit ik was opgedoken nam voor mij gestalte aan en stond daar als een ding. De keukenramen verlicht. Op de bovenverdieping het raam van Siemian (ik was hem vergeten). En ik voor het huis, plotseling doorboord door de verte van de sterrenhemel en verloren te midden van de bomen. Ik aarzelde, wankelde, maar ginds was de poort, daarnaast de baksteen, en ik liep ernaar toe, alsof ik een plicht vervulde, ik liep, en toen ik al vlakbij was keek ik om me heen... of hij niet ergens in de struiken loerde. Onder de steen—een nieuwe brief. Wat was hij aan het schrijven geslagen!

'Begrijpt u het goed en duidelijk?

Ik heb al iets dör.

1 RAADSEL: waarom zij niet met elkaar?... Nou? Weet u het?

Ik weet het. Het zou te VOL voor ze zijn. Te VOLLEDIG. NIET-VOLHEID—VOLHEID, dat is de sleutel!

Almachtige God! Gij zyjt Volheid. Maar dit is mooier dan Gij en hiermee zweer ik U af.

2 RAADSEL: waarom zoeken ze ons op? Waarom flirten ze met ons?

Omdat ze met elkaar willen door ons. Door ons. En ook—door Waclaw. Door ons. Witold, m'n beste, door ons, door ons. Ze moeten via ons. Daarom koketteren ze met ons!

Hebt u ooit zo iets meegemaakt! Dat ze ons daarvoor nodig hebben!

3 Weet u wat hedreigend is! Dat ik op het hoogtepunt van mijn geestelijk-intellectuele ontwikkeling ben, maar me in lichte, onvolledige, nog opgroeiende handen bevind. Mijn God! Ze groeien nog! In alle lichtheid, oppervlakkig voeren ze me in iets binnen dat ik volledig, in denken en voelen, zal moeten uitputten. Ze zullen me licht-lichtzinnig de beker aanreiken die ik tot de bodem zal moeten ledigen...

Altijd heb ik geweten dat me zo iets te wachten stond. Ik ben Christus, uitgestrekt op een zestienjarig kruis. Vaarwel! Tot weerziens op Golgotha. Vaarwel!

Wat was hij aan het schrijven geslagen! Opnieuw zat ik bij de lamp, boven, op mijn kamer. Hem verraden? Uitleveren? Maar in dat geval had ik ook mezelf moeten verraden en uitleveren!

Ook mezelf!

Dit alles was niet alleen zijn zaak. Het was ook de mijne. Van mezelf een gek maken? In mezelf de enige kans verraden om binnen te treden... binnen te treden in wat? In wat?! Wat was het? Van beneden werd ik geroepen voor het avondeten. Toen ik me weer op mijn vaste plaats met het gezelschap aan tafel bevond, kwamen alle actuele kwesties weer aan bod — de oorlog en de Duitsers, het platteland en zijn zorgen — en ze troffen me... maar ze troffen me vanuit een onbestemde verte... en gingen me al niet meer aan.

Fryderyk zat er ook, op zijn plaats — en discussieerde, kaaspasteitjes etend, over de situatie aan de fronten. En hij wendde zich meermalen tot mij, waarbij hij naar mijn mening vroeg.

De inwijding van Waclaw ging precies volgens plan. Er waren geen onvoorziene complicaties en ze had een vlot en rustig verloop.

Ik zei dat 'ik hem iets wilde laten zien'. Ik bracht hem naar de sloot, naar die bepaalde plek vanwaar je door een opening tussen de bomen de scène kon volgen. Op deze plek stond het water tamelijk hoog—een noodzakelijke voorzorg, om te voorkomen dat hij het eiland zou betreden en Fryderyks aanwezigheid ontdekken.

Ik wees.

De scène die Fryderyk te zijner ere had uitgedacht, was de volgende: Karol onder een boom, zij vlak achter hem; beiden met uitgerekte hals naar iets in de boom turend, misschien naar een vogel. Hij stak zijn arm omhoog. En zij stak haar arm omhoog.

Hun handen, hoog boven hun hoofden, vervlochten zich 'onwillekeurig'. En toen ze zich vervlochten hadden, werden ze snel en heftig naar beneden getrokken. Beiden keken met gebogen hoofd een ogenblik naar hun handen. En onverhoeds vielen ze op de grond, je wist eigenlijk niet wie wie omver had gegooid, het zag eruit alsof hun handen het hadden gedaan.

Ze vielen en lagen een moment naast elkaar, maar meteen sprongen ze op... en daar stonden ze weer, alsof ze niet wisten wat ze moesten beginnen. Langzaam liep ze weg, hij achter haar aan, ze verdwenen achter de struiken.

Een in haar schijnbare eenvoud doordachte scène. De eenvoud van die met elkaar verenigde handen onderging een onverwachte schok—het zich ter aarde werpen—, de natuurlijkheid viel ten prooi aan een bijna convulsieve complicatie, een zo drastische afwijking van de norm dat zij een seconde lang ma-

rionetten leken in de greep van een oerkracht. Maar dat was slechts een moment, en hun opstaan, hun rustige weglopen deed vermoeden dat ze er al aan gewend waren... Alsof hun dat niet voor het eerst was overkomen. Alsof ze het kenden.

De uitwasemingen van de sloot. Benauwde vochtigheid. Roerloze kikkers. Vijf uur, de tuin was loom. Hitte.

‘Waarom heeft u me hierheen gebracht?’

Hij stelde die vraag toen we naar huis terugliepen.

Ik antwoordde: ‘Ik beschouwde het als mijn plicht.’

Hij dacht na.

‘Ik dank u.’

Toen we al dicht bij huis waren, zei hij: ‘Ik geloof niet dat dit... van groot belang is... Maar in elk geval ben ik u dankbaar dat u mij erop attent hebt gemaakt... Ik zal met Henia spreken.’

Verder niets. Hij ging naar zijn kamer. Ik bleef alleen, teleurgesteld, zoals altijd wanneer iets wordt verwezenlijkt—want de verwezenlijking is altijd troebel, niet helder genoeg, zonder de grootsheid en zuiverheid van de bedoeling. Na de vervulling van mijn opdracht was ik plotseling werkeloos geworden—wat met mezelf te doen?—, leeg geworden door wat ik gebaard had. Het werd donker. Weer werd het donker. Ik ging naar buiten en liep langs de akkerrand, met gebogen hoofd, alleen om te lopen, onder mijn voeten had ik de gewone, stille en trouwe aarde. Toen ik terugging keek ik onder de baksteen, maar er lag niets op me te wachten, alleen de steen—donker van het vocht, koel. Ik liep over het voorplein naar huis en bleef staan, niet in staat naar binnen te gaan, me te begeven in wat zich daar afspeelde. Maar op hetzelfde moment overspoelde de hitte van hun vervlechtingen, van hun jonge en ontwaakte bloed, van hun omhelzing me met zo'n gloed dat ik met deur en al het huis binnenstormde om verder te verwezenlijken! Ik drong binnen! Maar hier wachtte me een van die plotse wendingen die iemand soms verrassen...

Hippolyt, Fryderyk en Waclaw in de werkkamer—riepen me.

In het vermoeden dat die zitting verband hield met de scène op het eiland, kwam ik aarzelend naderbij... maar iets waarschuwde me dat het om iets anders ging. Hippolyt zat somber achter zijn bureau en staarde me aan. Waclaw liep rond in de kamer. Fryderyk had zich half liggend uitgestrekt in een fauteuil. Zwijgen. Waclaw zei: 'We moeten het Witold zeggen.'

'Ze willen Siemian liquideren,' verklaarde Hippolyt als terloops.

Nog begreep ik het niet. Meteen volgde een verduidelijking, die me in een nieuwe situatie bracht—en opnieuw rook het naar het theatrale cliché van een patriottische samenzwering—ook Hippolyt leek zich daar niet aan te onttrekken, want hij begon bars te praten, zelfs met tegenzin. En streng. Ik hoorde dat Siemian 's nachts 'uit Warschau gekomen personen had ontmoet' om details vast te leggen van een bepaalde actie die hij in de omgeving moest leiden. Maar in de loop van dit gesprek ontstond er 'heisa, meneer', want Siemian zou gezegd hebben dat hij noch deze noch enige andere actie meer zou leiden, alsmede dat hij zich voorgoed uit het verzet terugtrok en 'naar huis terugging'. Heisa, inderdaad! Er ontstond tumult, ze brachten hem in het nauw, ten slotte gooide hij er, al zeer nerveus geworden, uit dat hij gedaan had wat hij kon, en nu niet meer kon—that hij 'de moed verloren had'—dat 'zijn moed in angst was omgeslagen'—en 'laat me met rust, er is iets in me kapotgegaan, ik ben bang geworden, ik weet zelf niet hoe'—dat hij niet geschikt meer was, dat het lichtzinnig zou zijn hem onder deze omstandigheden iets op te dragen, dat hij daar loyaal voor waarschuwde en vroeg hem van zijn verplichtingen te ontslaan. Dat nu was te veel. In een heftig, nerveus twistgesprek begon de aanvankelijk vage, daarna steeds scherper omlijnde verdenking op te komen dat Siemian gek was geworden of tenminste volkomen aan het einde van zijn Latijn—en toen brak er een golf van paniek los, omdat een ander geheim dat men hem had toevertrouwd nu niet meer veilig was en men er niet zeker van kon zijn dat hij niet uit de school zou klappen...

en dit nam vanwege nog weer andere omstandigheden de afmetingen aan van een catastrofe, van een nederlaag, bijna van het einde van de wereld, en in die consternatie, druk, spanning werd ten slotte het angstige en angstaanjagende besluit geboren hem te doden, hem onmiddellijk te liquideren.

Hipp vertelde dat ze Siemian meteen uit zijn kamer hadden willen halen en doodschielen — maar dat hij, Hippolyt, uitstel tot de volgende nacht had verkregen door uit te leggen dat men de zaak met het oog op de veiligheid van ons, de huisgenoten, eerst technisch moest regelen. Ze waren met de verdaging akkoord gegaan, echter slechts voor vierentwintig uur. Ze waren bang dat hij onraad kon ruiken en zou vluchten. Powórna was overigens het meest geschikt voor hun plan, want Siemian was onder de grootste geheimhouding hierheen gekomen en niemand zou hem hier zoeken. Men had besloten dat ze vannacht terug zouden komen om het 'af te handelen'.

Waarom moest de waarheid van onze strijd met de vijand en overweldiger in zo'n schreeuwerig kostuum verschijnen — en wat was dit vernederend, om gek van te worden! — als uit een derderangs theater — hoewel er toch bloed aan te pas kwam, en dood, ondubbelzinnig! Ik vroeg, om het beter te begrijpen, om aan de nieuwe situatie te wennen: 'Wat doet hij op dit moment?' Hippolyt gaf ten antwoord: 'Hij is boven. Op zijn kamer. Hij heeft zich opgesloten. Hij heeft om paarden gevraagd en staat erop naar huis te gaan. Maar ik kan hem toch geen paarden geven.'

En hij fluisterde voor zichzelf: 'Ik kan hem toch geen paarden geven.'

Ongetwijfeld, dat kon hij niet. Iets anders was dat men dit niet zo kon afhandelen — een mens uit de weg ruimen zonder vonnis, zonder formaliteit, zonder enig papiertje. Maar dat was niet onze zaak. We praatten als mensen die door een ongeluk waren getroffen. Maar toen ik vroeg wat ze van plan waren te doen, kreeg ik een bijna banaal antwoord: 'Wat wilt u? Daar hoeven we geen woord aan vuil te maken! Het moet gedaan worden!'

De toon van Hippolyt onthulde de radicale omslag in onze betrekkingen. Ik was niet langer gast, ik was in dienst, samen met hen geroepen tot een strengheid, een wreedheid die zich evenzeer tegen ons als tegen Siemian richtte. Wat had hij ons voor kwaad gedaan? Plotseling, van het ene moment op het andere, moesten we hem met gevaar voor eigen leven afslachten.

‘Voorlopig valt er niets te doen. Ze komen om half een terug. De bewaker heb ik naar Ostrowiec gestuurd, zogenaamd met een spoedopdracht, de honden blijven aan de ketting. Ik zal die lui alleen boven naar zijn kamer brengen, dan moeten ze maar doen wat ze willen. Ik heb wel als voorwaarde gesteld dat het zonder lawaai moet gebeuren, omdat anders het hele huis wakker wordt. Wat het lijk betreft, dat wordt afgevoerd... ik heb er al over nagedacht—in deloods. En morgen zal een van ons Siemian zogenaamd naar het station brengen, en klaar. Als het in alle stilte gebeurt, kan het soepel worden afgehandeld en geen levende ziel zal ervan weten.’

Fryderyk vroeg: ‘In die oudeloods achter de schuur met de wagens?’

Hij vroeg het zakelijk, als een samenzweerde, als een uitvoerder—en ondanks alles voelde ik me opgelucht hem zo gemobiliseerd te zien, als een dronkaard die in dienst moest. Kon hij al niet meer drinken? En plotseling leek dit nieuwe avontuur me veel gezonder en fatsoenlijker dan onze activiteiten tot nu toe. Maar mijn geruststelling duurde niet lang.

Meteen na het avondeten (dat gebruikt werd in afwezigheid van Siemian die al enkele dagen ‘onwel’ was—het eten werd hem gebracht) liep ik voor alle zekerheid naar de poort, en daar glinsterde onder de steen een wit papier.

‘Een complicatie. Dat zet ons de voet dwars.

We moeten afwachten. Stil, sst.

We moeten zien hoe en wat. Hoe de zaken zich ontwikkelen. Als er rotzooi komt en we ervandoor moeten, wij bij voorbeeld naar Warschau, zij ergens anders heen, wel, niets aan te doen—dan valt alles in duigen.

Maar misschien ook niet.

Je moet die ouwe h... kennen. U weet wie ik bedoel? Zij, dwz. de Natuur. Als Zij stiekem met zo iets onverwachts op de proppen komt, moet je niet protesteren, je niet verzetten, je moet je gehoorzaam, soepel aanpassen, faire bonne mine... maar innerlijk niet loslaten, niet ons doel uit het oog verliezen, zodat Zij weet dat we toch een ander, een eigen doel hebben. Zij pleegt aanvankelijk in haar ingrepen zeer resoluut, vastbesloten etc. te zijn, maar later, alsof het haar niet langer interesseert, geeft Zij toe en dan kunnen we heimelijk terugkeren naar onze eigen zaak en zelfs op toegevendheid rekenen... Attentie! Stemt u uw gedrag af op het mijne. Om tegenspraak te voorkomen. Ik schrijf nog. Deze brief absoluut verbranden.'

Deze brief... Deze brief, die meer nog dan de vorige de brief van een gek was — maar ik begreep die waanzin zo uitstekend. Hij was voor mij zo leesbaar! Die *tactiek*, die hij in zijn betrekkingen met de natuur aanwendde, was mij verre van vreemd! En het was duidelijk dat hij zijn doel niet uit het oog verloor, dit was geschreven om niet toe te geven, om te beklemtonen dat wij ook verder trouw bleven aan ons streven, deze brief, die buigzaamheid voorwendde, was tegelijk een oproep tot weerstand en hardnekkigheid. En wie zal zeggen of hij aan mij geschreven was of aan Haar — om Haar te doen *weten* dat wij niet van plan waren toe te geven — hij sprak via mij met Haar. Ik bedacht dat elk woord van Fryderyk, net als elk van zijn daden, slechts in schijn betrekking had op degene aan wie ze gericht waren, in werkelijkheid echter een voortzetting vormde van zijn onvermoeibare dialoog met de Machten... een listige dialoog, waarin de leugen de waarheid diende en de waarheid de leugen. Ach, hoe hij in deze brief deed alsof hij buiten Haar om schreef — terwijl hij in werkelijkheid schreef opdat Zij zou weten! En hij rekende erop dat deze list Haar zou ontwapenen — misschien aan het lachen zou maken...

De rest van de avond ging voorbij met wachten. Heimelijk keken we op onze horloges. De lamp verlichtte de kamer nauwelijks. Henia was net als elke avond bij Waclaw gekropen, en hij sloeg zoals gewoonlijk een arm om haar heen — ik ontdekte dat

'het eiland' volstrekt niets aan zijn gevoelens had veranderd. Ondoorgondelijk zat hij naast haar, en ik brak mijn hoofd over de vraag in hoeverre hij vervuld was van Siemian en in hoeverre het gerommel van Karol tot hem doordrong, die kisten overhoop haalde en weer opruimde. Maria naaide (net als 'de kinderen' was ze niet in het geheim gekend). Fryderyk languit in de fauteuil, met zijn armen op de leuningen. Hippolyt op een stoel, voor zich uitkijkend. Onze opwinding was in vermoedheid gehuld.

Door Siemian, onze geheime opdracht, waren wij, de mannen, een speciale groep geworden. Maar toen vroeg Henia: 'Wat doe je met die spullen, Karol?' 'Laat me met rust!' antwoordde hij. Hun stemmen weerklonken *in blanco*, je wist niet wat ze betekenden en hun effect was onduidelijk — wij verroerden ons niet.

Tegen elf uur gingen ze naar bed, evenals Maria, en wij, de mannen, kwamen in beweging. Hippolyt legde schoppen, een zak en touwen klaar. Fryderyk keek voor alle zekerheid het wapen na, Waclaw en ik inspecteerden het erf. De ramen van het huis waren donker, behalve één op de bovenverdieping — dat van Siemian — waaruit door het gordijn een bleek waas van licht en angst doordrong, van angst en licht. Hoe was het mogelijk dat zijn moed zo plotseling in angst was omgeslagen? Wat was er met die man gebeurd dat hij zo van het ene moment op het andere was ingestort? Van aanvoerder in lafaard veranderen? Goeie hemel! Wat een ervaring! Opeens leek het huis me twee verschillende mogelijkheden tot waanzin te herbergen, met Siemian op de bovenverdieping en met Fryderyk op de parterre (zijn spel met de natuur spelend)... beiden stonden ze op een of andere manier met hun rug tegen de muur, tot het uiterste gedreven. Toen ik het huis weer betrad, proestte ik het bijna uit bij de aanblik van Hippolyt die twee keukenmessen bekeek en hun scherpte beproefde. Mijn God! Die brave dikzak, veranderd in een moordenaar en zich voorbereidend op een slachtpartij, leek weggelopen uit een klucht — en plotseling maakte

het onhandige gestuntel van onze in een moord verpakte fatsoenlijkheid er een amateurvoorstelling van die eerder amusant dan dreigend was. Overigens deed hij dit *voor alle zekerheid*, het had geen beslissend karakter. En tegelijk trof het blinken van het mes ons als iets onherroepelijks: de teerling was geworpen, het mes was getrokken!

Józio... en Fryderyks ogen, strak op het mes gericht, lieten er geen twijfel aan bestaan dat hij daaraan dacht. Józio... Het mes... Identiek met dat andere mes, van Amelia, *hétzelfde* bijna, en hier in ons midden—ach, dit mes knoopte aan bij die andere misdaad, riep haar op, was zo iets als haar herhaling *a priori*—reeds hier, reeds nu, in de lucht hangend—een op zijn minst vreemde analogie, een veelbetekenende herhaling. Het mes. Ook Waclaw keek er gespannen naar—en zo hadden deze beide intellecten, Fryderyk en Waclaw, zich van dit mes meester gemaakt en waren er al mee in de weer. Ze waren echter in dienst, betrokken bij een actie —ze hielden dit voor zichzelf —en verder gaven we ons over aan de voorbereidingen en het afwachten.

Een werk dat gedaan moest worden —maar wat waren we al moe, wat hadden we al genoeg van het melodrama der Geschiedenis, hoe snakten we naar verfrissing! Na middernacht begaf Hippolyt zich in alle stilte naar zijn afspraak met de mensen van het verzetssleger. Waclaw ging naar boven om de deur van Siemian in het oog te houden —ik bleef met Fryderyk beneden, en nooit had ons samenzijn met zo'n zwaarte op ons gedrukt. Ik wist dat hij iets te zeggen had —maar het spreken was ons verboden —dus zweeg hij —en hoewel er niemand was en niemand kon luisteren, gedroegen we ons als vreemden, en juist die voorzichtigheid riep uit het niets een derde aanwezigheid van onbekende aard te voorschijn, iets ongrijpbaars en onbuigzaams. En zijn gezicht —mij al zo nabij, het gezicht van mijn metgezel —en toch als hermetisch voor me... De een naast de ander waren wij de een naast de ander en verder niets, wij waren maar en waren, tot Hippolys zware stappen en gesnuif te horen

waren die zijn terugkeer aankondigden. Hij was alleen. Wat was er gebeurd? Een complicatie! Er was iets misgegaan. Er was iets fout gelopen. Paniek. Degenen die zich hadden moeten melden, waren niet gekomen. Iemand anders was verschenen en alweer weggereden. En wat Siemian betreft, zei Hipp dat...

‘Niets aan te doen, we zullen ’t zelf moeten opknappen. Zij kunnen ’t niet, ze moeten zich uit de voeten maken. Zo luidt het bevel.’

Wat?! Maar uit Hippolyts woorden klonk een dwingend bevel, onder geen voorwaarde mochten we hem vrijlaten, vooral nu niet, het lot van veel mensen hing ervan af, we konden niets riskeren, het was een bevel, nee, niet op schrift, daar was geen tijd voor, er is trouwens helemaal geen tijd, elk woord is te veel, het moet gedaan worden! Het is ons opgedragen! Zo zag dit bevel eruit, bruut, panisch, ontstaan in regionen van ons onbekende spanning. Het bevel in twijfel trekken? Dat zou de verantwoording voor alle gevolgen op ons laden, en die konden catastrofaal zijn, want men had vast niet zonder reden zijn toevlucht genomen tot zulke drastische middelen. En tegenstand van onze kant had de indruk kunnen wekken van zoeken naar uitvluchten — terwijl wij van elkaar volledige inzet eisten. Dus kon niemand een ander ook maar de schijn van zwakte toestaan, en als Hippolyt ons meteen naar Siemian had gebracht, hadden we het waarschijnlijk achter elkaar afgedaan. Maar deze onverwachte complicatie gaf ons een voorwendsel de actie uit te stellen tot de volgende nacht, want we moesten de rollen verdeelen, voorbereidingen treffen, veiligheidsmaatregelen nemen... en het was duidelijk dat als er uitstel mogelijk was, uitstel geboden was... dus kreeg ik de opdracht Siemians deur tot het aanbreken van de dag te bewaken, waarna Waclaw me zou aflossen, en we zeiden elkaar goedenacht, want we waren desondanks welopgevoede personen. Hippolyt ging naar zijn slaapkamer en nam de lamp mee, en wij bleven nog even bij de trap naar boven staan, toen iemands gestalte zich door de donkere rij kamers bewoog. Waclaw had een zaklantaarn en liet een

lichtbundel schijnen. Karol. In zijn hemd.

‘Waar hing jij uit? Wat doe je in de nacht?’ riep Waclaw met gesmoerde stem, niet in staat zijn zenuwen te beheersen.

‘Ik was in de badkamer.’

Dat kon kloppen. En zeker zou Waclaw niet onverwacht zo’n doordringend gekreun hebben uitgestoten, als hij niet zelf Karol met het licht van zijn zaklantaarn had doen opduiken. Maar toen hij dat gedaan had, kreunde hij luid, bijna onbehoorlijk. Hij verraste ons met dat gekreun. Niet minder verrassend was de zeldzaam ordinaire en uitdagende toon van Karol: ‘Wat moet u?’

Hij was bereid erop los te slaan. De verloofde deed onmiddellijk de zaklantaarn uit. ‘Neem me vooral niet kwalijk,’ hoorden wij in de duisternis. ‘Ik vroeg het zo maar.’

En hij liep snel weg, in het donker.

Ik hoefde mijn kamer niet te verlaten om Siemian te bewaken — we woonden muur aan muur. Het was stil bij hem, maar hij had de lamp niet uitgedaan. Ik wilde liever niet gaan liggen, bang dat ik in slaap zou vallen, ik ging aan tafel zitten, en nog pulseerde in mijn hoofd het ritme van de razende loop der gebeurtenissen waar ik me geen raad mee wist — want boven de materiële vloed van de feiten zweefde een mystieke sfeer van accenten en betekenissen als zonneschittering boven een draakolk. Ongeveer een uur zat ik zo in de glinsterende stroom te staren, toen ik eindelijk het papier zag dat, tussen de kier van de deur geschoven, op me wachtte.

‘A propos de laatste botsing W-K. Zoals de woede eraf spatte! K. zou hem hebben afgetuigd!

Ze weten al dat hij hen gezien heeft. Daarom.

Ze weten het al, omdat ik het hun verteld heb. Ik heb hun gezegd dat u mij gezegd had dat Waclaw u gezegd had dat hij toevallig die scène op het eiland had gezien. Dat hij hen (niet mij) gezien had toen hij over het pad wandelde, toevallig.

Zoals voor de hand ligt, lachten ze, dwz. ze lachten gezamenlijk, want ik vertelde het hun beiden tegelijk, en omdat ze samen waren, moesten ze lachen...

want samen en bovendien tegenover mij! Nu zijn ze al GEFIXEERD als de lachende kwelgeesten van W. Dat wil zeggen, voor zover ze samen zijn, met z'n tweeën, als paar — want u hebt bij het avondeten gezien dat zij alleen als zij, dwz. in haar eentje, haar verloofde trouw blijft. Maar met z'n tweeën lachen ze om hem.

En nu het M E S:

Dit mes vormt de verbinding *S* (*Siemian*) — *S¹* (*Skuziak*).

Waaruit volgt: *(SS¹)* — *W*. Via *A.*, via de moord op *Amelia*.

Maar dan weer: *W* — *(KH)*. Ofwel: *(KH)* — *(SS¹)*.

Wat een chemie! Zoals alles zich verbindt! Het zijn nog onduidelijke verbindingen, maar reeds is te zien dat er een TENDENS in die richting bestaat... Te bedenken dat ik niet wist wat ik met die *Skuziak* moest beginnen — en nu betreedt hij zelf met dit M E S het toneel. Maar voorzichtig. Om hem niet schuw te maken! We moeten niets forceren... ons niet opdringen, met de stroom mee zwemmen alsof er niets aan de hand is, alleen elke gelegenheid te baat nemen om ons doel nader te komen.

We moeten samenwerken met *Hipps* ondergrondse actie. Zonder te laten merken dat onze ondergrondse actie een andere is. Gedraagt u zich alsof u actief bent in de nationale strijd, in het verzet, in het conflict Polen-Duitsland, alsof het daarom ging... terwijl het ons er in werkelijkheid om gaat dat

HENIA MET KAROL

Maar dat mogen we niet laten merken. Dat mogen we aan niemand verraden. Geen kik. Tegen niemand. Niet eens tegen uzelf. Geen toespeling, geen verwijzing. Stil! Het moet zich vanzelf ontwikkelen...

Daar is moed en vasthoudendheid voor nodig, want we moeten in stilte voet bij stuk houden, ook al lijkt het een wulpse smeeralpperij. Smeeralpperij houdt op smeeralpperij te zijn als we er koppig aan vasthouden! We moeten doorzetten, want als we verslappen zal de smeeralpperij ons overspoelen. Laat u niet uit het veld slaan — geen verraad! Er is geen terug.

Ik groet u. Hoogachtend. Verbrandt u dit.'

'Verbrandt u dit', beval hij. Maar het was al geschreven. 'HET GAAT EROM DAT HENIA MET KAROL'... Aan wie was dat gericht? Aan mij? Of aan Haar, de natuur?

Iemand klopte op de deur.

‘Binnen.’

Het was Waclaw.

‘Kan ik u spreken?’

Ik gaf hem mijn stoel, waarop hij plaatsnam. Ik ging op het bed zitten.

‘Ik vraag u wel om excuus, ik weet dat u moe bent. Maar ik ben zojuist tot de overtuiging gekomen dat ik geen oog dicht zal kunnen doen als ik niet eerst met u gesproken heb. Anders dan tot nu toe. Eerlijker. Ik hoop dat u het me niet kwalijk neemt. U begrijpt wel waarover het gaat. Over... over dat op het eiland.’

‘Ik zou u niet veel kunnen...’

‘Ik weet ’t. Ik weet ’t. Neemt u me niet kwalijk dat ik u in de rede val. Ik weet dat u niets weet. Maar ik wil weten wat u denkt. Ik kom er niet uit met mijn gedachten. Wat denkt u ervan? Wat—denkt u?’

‘Ik? Wat moet ik ervan denken? Ik heb het u alleen laten zien omdat ik het als mijn pl...’

‘Natuurlijk. Ik ben u zeer erkentelijk. Ik weet werkelijk niet hoe ik u moet danken. Maar ik zou graag uw standpunt weten. Misschien leg ik u eerst het mijne voor. Volgens mij is er niets aan de hand. Niets van belang—want ze kennen elkaar al van kind af aan en... Het is meer domheid dan... Op die leeftijd trouwens! Vroeger is er vast iets tussen hen geweest... misschien van die half kinderlijke plagerijen en vertrouwelijkheden, weet u, en dat heeft een wat speciale vorm aangenomen—een wonderlijke vorm, nietwaar? En nu keren ze daar soms naar terug. Iets als een beginnende, ontkiemende zinnelijkheid. Maar er kan ook sprake zijn van een zeker optisch bedrog, want we keken uit de verte, van achter de struiken. Ik kan aan Henia’s gevoelens niet twijfelen. Daar heb ik het recht niet toe. Daar heb ik geen reden voor. Ik weet dat ze van me houdt. Hoe zou ik onze liefde ook maar kunnen vergelijken met zulke... onzinnige kinderachtigheden?’

Het lichaam! Hij zat recht voor me. Het lichaam! Hij was in

kamerjas — met zijn corpulente, vertroetelde, vadsige en witte, getoiletteerde en bekamerjaste lichaam! Hij zat daar met dat lichaam als met een koffer, of met een necessaire. Het lichaam! Ik, tot razernij gebracht door het lichaam en daardoor lichamelijk, bekeek hem spottend en spotte van ganser harte — bijna had ik gefloten. Geen spoor van mededogen. Het lichaam!

‘U kunt me geloven of niet, maar ik had me daar werkelijk niet over opgewonden... Alleen... één ding kwelt me. En ik weet niet, misschien vergis ik me... Daarom wilde ik u vragen... Ik excuseer me bij voorbaat als het wat... fantastisch mocht zijn. Ik moet bekennen dat ik zelfs niet weet hoe ik het moet zeggen. Wat zij daar deden... weet u, ze vielen zo plotseling neer, daarna stonden ze op... u zult toegeven dat dat... nogal eigenaardig was. Zo doe je dat niet!’

Hij zweeg en slikte zijn speeksel door, en schaamde zich dat hij slikte.

‘U heeft die indruk?’

‘Het ging niet normaal toe. Weet u, als ze elkaar gekust hadden — maar op gewone wijze... Als hij haar, laten we zeggen, op de grond had gegooid... gewoon. Zelfs als hij haar op gewone wijze voor mijn ogen bezeten had. Dat had me allemaal minder... van mijn stuk gebracht... dan die... vreemde... die vreemde bewegingen...’

Hij pakte mijn hand. Keek me in de ogen. Ik verstarde van weerzin. En ik begon hem te haten.

‘Zegt u mij alstublieft eerlijk of ik gelijk heb. En misschien heb ik het niet goed gezien? Misschien zit het vreemde in mij? Ik weet het zelf niet. Zegt u het me alstublieft?’

Het lichaam!

Terwijl ik mijn lichtzinnige maar onbarmhartige boosaardigheid zorgvuldig verborgen hield, zei ik... eigenlijk niets... maar dit niets gooide olie op het vuur: ‘Of ik?... Inderdaad... Misschien tot op zekere hoogte...’

‘Maar ik weet niet welk belang ik daaraan moet toekennen!?’

Of het iets—wezenlijks is. En in hoeverre? Zegt u mij vooral: denkt u niet dat hij en zij?...’

‘Wat?’

‘Neemt u mij niet kwalijk! Ik denk aan *sex-appeal*. Wat we *sex-appeal* noemen. Toen ik die twee voor het eerst samen zag... dat was een jaar geleden... viel het me meteen op. *Sex-appeal*. Aantrekkingskracht. De aantrekkingskracht der geslachten. Hij en zij. Maar toen dacht ik nog niet serieus aan Henia. En daarna, toen ze mijn gevoelens had gewekt, verdween dat andere naar de achtergrond, tegenover mijn gevoel werd het betekenisloos en ik besteedde er geen aandacht meer aan. Dat was toch kinderlijk! Pas nu...’

Hij haalde adem.

‘Nu ben ik bang dat het misschien... erger is dan alles wat ik me zou kunnen voorstellen.’

Hij stond op.

‘Ze wierpen zich ter aarde... niet zoals ze het hadden moeten doen. En meteen stonden ze weer op—ook niet op de gewone manier. En ze liepen weg—ook niet... Wat is dat? Wat moet dat betekenen? Zo doe je dat niet?’

Hij ging zitten.

‘Wat is dat? Wat? Waarop berust dat?’

Hij keek me aan.

‘Zoals dat mijn fantasie ontregelt! Zegt u toch wat! Zegt u toch eindelijk iets! Laat u mij daar niet alleen mee!’ Hij glimlachte flauwtjes. ‘Neemt u me alstublieft niet kwalijk.’

Dus ook hij zocht mijn gezelschap en wilde ‘er niet alleen mee zijn’—waarlijk, ik had succes! Maar in tegenstelling tot Fryderyk smeekte hij erom hem niet in zijn waan te bevestigen, en met kloppend hart wachtte hij op mijn ontkenning, die alles tot een hersenspinsel zou terugbrengen. Van mij hing het af of ik hem zou geruststellen... Het lichaam! Als hij alleen maar als ziel tot mij gesproken had! Maar het lichaam! En die lichtheid van mij! Bovendien—om hem voor altijd in de hel te stoten hoefde ik me niet in te spannen, het was genoeg om als

daarnet een paar onduidelijke woorden te mompelen: 'Ik moet bekennen... Misschien... Ik zou moeilijk kunnen zeggen... Mogelijk...' Zo sprak ik.

Hij antwoordde: 'Ze houdt van me, en ik weet zeker dat ze van me houdt, ze houdt van me!'

Hij stelde zich te weer, ondanks alles.

'Ze houdt van u? Ik twijfel er niet aan. Maar denkt u niet dat tussen hen liefde overbodig is? Liefde heeft ze nodig met u, niet met hem.'

Het lichaam!

Lange tijd zei hij niets. Hij zat er stiljetjes bij. Ik zat eveneens en zweeg. Stilte omringde ons. Fryderyk? Sliep hij? En Siemian? En Józek in het voorraadkamertje? Wat doet hij? Slaapt hij? Het huis leek bespannen met vele paarden waarvan elk in een andere richting trok.

Hij glimlachte gegeneerd.

'Het is wel pijnlijk,' zei hij. 'Kort geleden verloor ik mijn moeder. En nu...'

Hij dacht na.

'Ik weet werkelijk niet hoe ik me voor dit nachtelijke binnenvallen moet verontschuldigen. In mijn eentje hield ik het niet langer uit. Ik wil u nog iets zeggen, als u mij toestaat. Ik stel er prijs op het te zeggen. Het is... het volgende. Luistert u. Soms verbaas ik me er zelf over dat ze... iets voor mij voelt. Wat mijn gevoel betreft—dat is iets anders. Ik voel voor haar wat ik voel, want zij is voor de liefde geschapen, zij is er voor de liefde, om bemind te worden. Maar wat kan zij in mij liefhebben? Mijn gevoel, mijn liefde voor haar? Nee, dat niet alleen, zij houdt ook van *mijzelf*—maar waarom? Wat heeft zij dan lief in mij? U ziet immers hoe ik ben. Ik maak me geen illusies, ik val niet al te zeer bij mezelf in de smaak, en ik weet werkelijk niet... ik kan niet begrijpen dat zij iets in me ziet, ik moet zelfs bekennen dat het me hindert. Als ik haar iets zou moeten verwijten, dan is het wel dat ze me... zo genadig aanneemt. Wilt u wel geloven dat ik in ogenblikken van vurigste extase haar die extase juist kwalijk

neem, het feit dat ze zich met mij daaraan overgeeft? En nooit heb ik me met haar ongedwongen kunnen voelen, altijd was het voor mij een soort gunst, een concessie die me werd gedaan, ik moest me zelfs enig cynisme eigen maken om van deze "goedgunstigheid" te profiteren, van deze zo welwillende beschikking der natuur. Goed. Maar met dat alles— houdt ze van me. Dat is een feit. Verdien of onverdiend, goedgunstigheid of niet, ze houdt van me.'

'Ze houdt van u. Ongetwijfeld.'

'Wacht u even! Ik weet wat u zeggen wilt: dat dat andere los staat van de liefde, op een ander gebied ligt. Dat is waar! Juist daardoor is de scène waar ik op stuitte... zó immoreel barbaars, zó zeldzaam uitgelezen in zijn boosaardigheid, dat het moeilijk te begrijpen is door welk duivels wonder dat kon gebeuren. Als ze mij met een andere man bedroog...'

'Mijn verloofde geeft zich af met een ander,' zei hij plotseling op een andere toon en keek me aan. 'Wat betekent dat? En hoe kan ik me verweren? Wat moet ik doen?'

'Ze geeft zich af met iemand, los van...' vulde hij aan, 'en op een vreemde... exclusieve... unieke manier... die me raakt, door- dringt, weet u, want ik heb daar gevoel voor, ik begrijp dat... Wilt u wel geloven dat ik op grond van die kleine proeve die wij gezien hebben, in gedachte *alles* heb gereconstrueerd wat er tussen hen mogelijk is, hun hele omgang. En dat is zo... erotisch geniaal, dat ik niet snap hoe ze erop gekomen zijn! Het is als uit een droom! Wie heeft dat verzonden? Hij of zij? Als zij het is— dan is ze een kunstenares!'

Even later: 'En weet u wat ik denk? Dat zij zich niet aan hem gegeven heeft. En dat dat erger is dan wanneer ze met elkaar zouden leven. Zo'n gedachte is pure waanzin, nietwaar? En toch! Want als ze zich aan hem gegeven had, zou ik me kunnen verweren, maar zo... kan het niet... en het is mogelijk dat zij, door zich niet aan hem te geven, nog meer van hem is. Want alles tussen hen gebeurt anders, anders! Het is anders! Anders!'

Ha! Eén ding wist hij niet! Dat wat hij op het eiland had gezien, voor Fryderyk en door Fryderyk plaatsvond — het was een soort bastaard, verwekt door hen en Fryderyk samen. En wat een voldoening hem in onwetendheid te houden, zonder dat hij er een idee van had dat ik, zijn vertrouweling, aan de andere kant stond, aan de kant van het element dat hem vernietigde. Al was het niet mijn element (want het was te jong). Al was ik zijn collega, niet de hunne — en door hem kapot te maken maakte ik eigenlijk mezelf kapot. Maar — wat een wonderbaarlijke lichtheid!

‘Het komt door de oorlog,’ zei hij. ‘Het komt door de oorlog. Maar waarom moet ik oorlog voeren met snotneuzen? Eén heeft mijn moeder gedood, en de ander... Dat is te veel, een beetje te veel. Dat is overdreven. Wilt u weten hoe ik zal reageren?’

Omdat ik niet antwoordde, herhaalde hij met nadruk: ‘Wilt u weten hoe ik te werk zal gaan?’

‘Ik luister. Zegt u ’t maar.’

‘Ik zal geen duimbreed toegeven.’

‘Aha!’

‘Ik zal niet toestaan dat zij verleid wordt — noch dat ik verleid word.’

‘Hoe bedoelt u dat?’

‘Ik zal op mijn stuk blijven staan en mijn zaak verdedigen. Ik houd van haar. Zij houdt van mij. Alleen dat is belangrijk. De rest moet wijken, de rest is van geen belang, want zo wil ik het. Ik ben in staat dat te willen. Weet u, eigenlijk geloof ik niet in God. Mijn moeder was gelovig, ik niet. Maar ik wil dat God bestaat. Ik wil het — dat is belangrijker dan wanneer ik alleen maar overtuigd was van zijn bestaan. Ook in dit geval ben ik in staat te willen en ik zal mijn recht, mijn moraal hoog houden. Ik zal Henia tot de orde roepen. Ik heb nog niet met haar gesproken, maar morgen zal ik meteen met haar praten en haar tot de orde roepen.’

‘Wat zult u haar zeggen?’

‘Ik zal me fatsoenlijk gedragen en haar tot fatsoen dwingen. Ik zal me respectvol gedragen — ik zal haar respecteren en haar dwingen ook mij te respecteren. Ik zal haar zo behandelen dat ze mij haar gevoelens en haar trouw niet kan weigeren. Weet u, ik geloof dat respect en achtung verplichten. En tegenover die snotaap zal ik me ook naar behoren gedragen. Vanavond heeft hij me een beetje uit mijn evenwicht gebracht — dat zal niet opnieuw gebeuren.’

‘U wilt u... ernstig gedragen?’

‘U haalt me de woorden uit de mond! Ernstig! Ik zal ze tot de ernst terugroepen!’

‘Ja, maar ernst hangt samen met de mate van belang. Ernstig is hij die zich bezighoudt met wat het belangrijkst is. Maar wat is het belangrijkst? Voor u kan het ene het belangrijkst zijn, voor hen iets anders. Ieder moet dat voor zichzelf uitmaken, naar eigen goeddunken en naar eigen smaak.’

‘Hoezo? Ik ben ernstig, zij niet. Hoe kunnen zij ernstig zijn, met die kinderachtigheden — onzin — domheden. Idiotie!’

‘En als kinderachtigheid voor hen belangrijker is?’

‘Wat? Voor hen moet het belangrijkst zijn wat voor mij belangrijk is. Wat weten zij? Ik weet het beter! Ik zal ze dwingen! U zult wel niet ontkennen dat ik belangrijker ben dan zij, mijn gelijk moet de doorslag geven.’

‘Wacht u even. Ik dacht dat u zich als ernstiger beschouwde vanwege uw principes... maar nu komt het erop neer dat uw principes belangrijker zijn omdat u zelf belangrijker bent. Als persoon. Als oudere.’

‘Dat is lood om oud ijzer!’ riep hij uit. ‘Dat komt op hetzelfde neer! — Mijn excuses voor deze confidenties op een zo laat uur. Ik dank u zeer.’

Hij ging weg. Ik kreeg een lachbui. Wat een mop! Hij had het haakje ingeslikt — en spartelde als een vis!

Wat een streek had ons paartje hem geleverd!

Leed hij? Leed hij? Nu ja, hij leed, maar het was een dikkig, vermoeid, kaalhoofdig lijden...

De charme was aan de andere kant. Dus was ook ik 'aan de andere kant'. Alles wat daarvandaan kwam was meeslepend en... hartveroverend... innemend... Het lichaam.

Die stier, die deed alsof hij de moraal verdedigde, en zich in werkelijkheid met zijn volle gewicht op hen wierp! Hij drong zich aan hen op. Hij drong hun zijn moraal op om geen andere reden dan dat het de 'zijne' was — zwaarder, ouder, verder ontwikkeld... de moraal van een man. Hij drong haar met geweld op!

Het was me een stier! Ik kon hem niet uitstaan. Alleen... was ik zelf niet net als hij? Ik — een man... Daaraan dacht ik toen er opnieuw op de deur werd geklopt. Ik was er zeker van dat het Waclaw was die terugkwam — maar het was Siemian! Ik moest hoesten midden in zijn gezicht — dat had ik niet verwacht!

'Neemt u me niet kwalijk dat ik stoor, maar ik hoorde stemmen en wist dat u niet sliep. Hebt u misschien een glas water voor me?'

Hij dronk langzaam, met kleine slokjes, en keek me niet aan. Hij was zonder das, met opengeknoopt overhemd en verfomfaaid — zijn haar was gepommadeerd maar stond recht overeind, en telkens streek hij er met zijn vingers doorheen. Hij dronk het glas leeg, maar ging niet weg. Hij stond daar en streek door zijn haar.

'Wat een toestand!' bromde hij. 'Niet te geloven!...' Hij stond daar maar, alsof ik er niet was. Met opzet reageerde ik niet. Hij zei halffluid, niet tegen mij: 'Ik heb hulp nodig.'

'Waarmee kan ik u van dienst zijn?'

'U weet dat ik volkomen ben ingestort?' vroeg hij onverschillig, alsof het niet om hemzelf ging.

'Eerlijk gezegd... ik begrijp niet...'

'U moet toch *au courant* zijn,' begon hij te lachen. 'U weet wie ik ben. En dat ik ben ingestort.'

Hij graaide door zijn haar en wachtte op mijn antwoord. Hij had de tijd, want hij verviel in gepeins, of liever, hij was op een bepaalde gedachte geconcentreerd, hoewel hij niet nadacht. Ik

besloot te weten te komen wat hij wilde — en antwoordde dat ik inderdaad *au courant* was...

‘U bent een sympathiek iemand... Ik kon het hiernaast niet langer meer... zo geïsoleerd...’ Hij wees met zijn vinger naar zijn kamer. ‘Hoe moet ik me uitdrukken? Ik besloot me tot iemand te wenden. Ik besloot me tot u te wenden. Misschien omdat u sympathiek bent, of misschien omdat we muur aan muur... Ik kan niet langer alleen zijn. Ik kan het niet en daar mee uit! Staat u mij toe dat ik plaatsneem.’

Hij ging zitten, en hij bewoog zich als na een ziekte — behoedzaam alsof hij geen macht had over zijn ledematen en eerst over elke beweging moest nadenken. ‘Ik zou graag iets van u willen weten,’ zei hij. ‘Wordt hier iets tegen mij beraamd?’

‘Hoezo?’ vroeg ik.

Hij besloot maar te lachen en zei toen: ‘Neemt u me niet kwalijk, ik wil openhartig... maar eerst moet ik uitleggen in welke hoedanigheid ik hier voor u verschijn. Ik zal wat over mijn leven moeten vertellen. Weest u zo vriendelijk te luisteren. Ove rigens moet u van horen zeggen al heel wat over me weten. U hebt over mij gehoord als over een moedig man, onvervaard kan men zeggen... Nu ja... Maar kort geleden kwam het dus over me... Ik raakte van slag, weet u. Een aanval van zwakte. Een week terug. Ik zat bij de lamp, en opeens komt de vraag bij me op: waarom is er bij jou tot nu toe niets misgegaan? En als het morgen eens misgaat en je loopt in de val?’

‘Dat zult u wel vaker hebben gedacht.’

‘Natuurlijk! Vaak! Maar ditmaal hield het daar niet mee op — want meteen kwam er nog een gedachte bij, namelijk dat ik zo niet mocht denken, want dat kon me wel eens zwak maken, kwetsbaar, god weet, toegankelijk voor gevaar. Ik dacht bij mezelf dat het beter was niet zo te denken. Maar zodra ik dat gedacht had, kon ik die gedachte niet meer kwijtraken, ze liet me niet meer los, en nu moet ik alsmaar, alsmaar denken dat er iets mis zal gaan, en dat ik daar niet aan mag denken omdat het dan mis zal gaan, en zo in een kringetje rond. Meneer! Het laat me niet meer los!’

‘Het zijn de zenuwen.’

‘Het zijn geen zenuwen. Weet u wat het is? Het is een omslag. De omslag van moed in angst. Daar is niets tegen te doen.’

Hij stak een sigaret op. Hij inhaleerde de rook, blies hem uit. ‘Meneer, drie weken geleden nog had ik een doel voor ogen, een taak, er was de strijd, dit of dat object... Nu heb ik niets. Alles is van me afgeglied als, met permissie, een broek. Nu is het enige wat me nog bezighoudt dat me niets overkomt. En ik heb gelijk. Hij die voor zichzelf vreest heeft altijd gelijk! Het ergste is dat ik gelijk heb, nu pas heb ik gelijk! Maar wat willen jullie van mij? Ik zit hier al vijf dagen. Ik vraag om paarden — ik krijg ze niet. Jullie houden me gevangen. Wat willen jullie met me doen? Ik draai maar rond in dit kamertje boven... Wat willen jullie?’

‘Houdt u zich kalm. Het zijn de zenuwen.’

‘Willen jullie me van kant maken?’

‘U overdrijft.’

‘Zo dom ben ik niet. Ik ben ingestort... Het ongelukkige is dat ik me in mijn angst verraden heb, nu weten zij het. Zolang ik niet bang was, waren zij ook niet bang voor mij. Nu ik bang ben, ben ik gevaarlijk geworden. Dat begrijp ik. Ze kunnen geen vertrouwen in mij hebben. Maar ik wend me tot u als mens. Ik heb het besluit genomen om op te staan, naar u toe te gaan en ronduit te spreken. Het is mijn laatste kans. Ik kom recht naar u toe, want een mens in mijn situatie heeft geen andere uitweg. Luistert u, het is een vicieuze cirkel. Jullie zijn bang voor mij omdat ik bang ben voor jullie, ik ben bang voor jullie omdat jullie bang zijn voor mij. Ik kan er alleen aan ontsnappen door een sprong, en daarom val ik in de nacht pardoes bij u binnen, hoewel we elkaar niet kennen... U bent een intelligent man, een schrijver, begrijpt u mij toch, reikt u mij de hand, zodat ik hieruit kom.’

‘Wat moet ik doen?’

‘Ze moeten me weg laten gaan. Zodat ik me van hen los kan maken. Dat is het enige waarvan ik droom. Me losmaken. Me terugtrekken. Ik zou wel te voet willen gaan — maar jullie zou-

den in staat zijn me ergens in het veld te overvallen en... Overtuigt u hen dat ik niemand meer iets zal doen, dat ik er genoeg van heb, dat ik niet meer kan. Ik wil rust hebben. Rust. Hebben we ons eenmaal van elkaar losgemaakt, dan zullen er geen problemen meer zijn. Meneer, doet u het, ik smeek u, want echt, ik kan niet meer... Of helpt u mij te vluchten. Ik wend me tot u, want ik kan niet alleen tegenover allen staan, als een uitgestotene — reikt u mij de hand, laat u mij niet in de steek. Wij kennen elkaar niet, maar ik heb u uitgekozen. Ik wend me tot u. Waarom hebben jullie het op mij gemunt als ik al onschadelijk ben — en voor altijd! Het is voorbij.'

Een onverwacht obstakel in de persoon van deze man, die begon te beven... Wat moest ik hem zeggen? Ik was nog vol van Waclaw, en hier, voor mij, die brakende man — genoeg, genoeg, genoeg! — die om medelijden smeekte. In een flits zag ik heel het rampzalige probleem: ik kon hem niet van me af stoten, want nu verhevigde zijn dood zich door zijn sidderend leven hier vóór mij. Hij was naar me toe gekomen, was me nabij geworden en daardoor enorm vergroot, zijn leven en dood rezen nu hemelhoge voor mij op. En tegelijk voerde zijn verschijnen — me wegduwend van Waclaw — me weer terug naar de opdracht, onze actie onder leiding van Hippolyt, en hij, Sie-mian, was niet meer dan het object van ons handelen... en als object was hij naar buiten geworpen, buiten ons gesloten, en ik kon hem noch erkennen, noch normaal met hem omgaan, noch zelfs echt met hem praten, ik moest afstand bewaren en, om hem niet te dichtbij te laten komen, manœuvreren, politiek bedrijven... dus steigerde mijn geest een ogenblik als een paard voor een onneembare hindernis... omdat hij mij tot menselijkheid opriep en de mens in mij aansprak, maar het mij niet toegestaan was in hem de mens te zien. Wat moest ik hem antwoorden? Eén ding was het belangrijkste — hem niet bij me toelaten, hem niet toestaan in mij door te dringen!

'Meneer,' sprak ik, 'het is oorlog. Het land is bezet. Desertie onder zulke omstandigheden is een luxe die we ons niet kun-

nen veroorloven. De een moet de ander in de gaten houden. Dat weet u.'

'Dat wil zeggen dat... u niet echt... met mij wilt praten?'

Hij wachtte een tijdje, alsof hij behagen schepte in het zwijgen dat ons steeds meer van elkaar scheide.

'Meneer,' zei hij, 'is uw broek nooit afgezakt?'

Weer gaf ik geen antwoord en vergrootte de afstand.

'Meneer,' zei hij geduldig, 'van mij is alles afgeglied—ik sta helemaal naakt. Laten we zonder omhaal spreken. Als ik 's nachts naar u toe kom als een onbekende naar een onbekende, laten we dan zonder omhaal spreken, wilt u?'

Hij zweeg en wachtte af wat ik zou zeggen. Ik zei niets.

'Het maakt niet uit wat u van mij vindt,' voegde hij er apathisch aan toe. 'Maar ik heb u uitgekozen—als mijn redder of mijn moordenaar. Wat bent u liever?'

Toen nam ik mijn toevlucht tot een duidelijke leugen—even duidelijk voor mij als voor hem—en daarmee wierp ik hem definitief buiten onze groep.

'Mij is niet bekend dat u iets zou bedreigen. Dat is overdreven. Het zijn de zenuwen.'

Dat velde hem. Hij antwoordde niets—maar verroerde zich niet, ging niet weg, bleef... passief. Als had ik hem van de mogelijkheid beroofd om weg te gaan. En ik bedacht dat dat uren zo kon duren, hij zou zich niet verroeren, waarom zou hij—hij zou blijven... en op mij drukken. Ik wist niet wat ik met hem moest beginnen, en hij kon me niet helpen, want ik had hem van me afgestoten, buitengeworpen, en zonder hem stond ik tegenover hem—alleen... Alsof ik hem in mijn hand hield. Tussen mij en hem was niets dan onverschilligheid, kille onwillendheid, afschuw, hij was me vreemd, wekte mijn walging op! Een hond, een paard, een kip, zelfs een worm waren me sympathieker dan deze man, reeds op jaren, afgeleefd, wiens hele geschiedenis op zijn gezicht geschreven stond—een man verdraagt geen man! Niets afstotenders voor een man dan een andere man—ik spreek natuurlijk over mannen op gevorder-

de leeftijd wier geschiedenis op hun gezicht geschreven staat. Hij had niets aantrekkelijks voor mij, o nee! Hij was niet in staat mij voor zich te winnen. Hij kon niet bij mij in de gunst komen. Hij kon niet behagen! Hij stootte me evenzeer geestelijk af als lichamelijk, zoals Waclaw, erger nog — hij stootte me af zoals ik hem afstootte, en we hadden elkaar op de horens kunnen nemen als twee oude oerossen — en het feit dat ik voor hem in mijn afgeleefdheid even weerzinwekkend was, versterkte mijn weerzin nog. Eerst Waclaw — nu hij — allebei afschuwelijk! En ik daarbij! Een man is voor een man alleen te verdragen als hij afziet van zichzelf ten gunste van iets anders — eer, deugd, volk, strijd... Maar een man die niets dan man is — wat een monsterlijkheid!

Maar hij had mij uitgekozen. Hij had zich tot mij gewend — en nu trad hij niet terug. Hij zat vóór mij. Ik kuchte, en dat kuchen zei me dat de situatie steeds moeilijker werd. Zijn dood — hoewel afschrikwekkend — was nu één stap van mij vandaan, als iets waaraan niet te ontkomen viel.

Ik droomde maar van één ding — dat hij weg zou gaan. Daarna zou ik nadenken, eerst moest hij weg. Waarom zou ik niet zeggen dat ik erin toestemde hem te helpen? Dat zou geen consequenties hebben, want ik had van die belofte altijd een list en een handige zet kunnen maken — dat wil zeggen, als ik besloot hem te gronde te richten en alles aan Hippolyt te vertellen — te meer omdat het voor het doel van onze actie, van onze groep, zelfs de aangewezen weg was om zijn vertrouwen te winnen en hem te kunnen leiden. Als ik besloot hem te gronde te richten... Wat kan het voor kwaad tegen iemand te liegen die je te gronde richt?

‘Luistert u. Vóór alles — uw zenuwen in bedwang houden. Dat is het belangrijkste. Komt u morgen bij het middageten beneden. Zegt u dat het een zenuwcrisis was die al overgaat. Dat u alweer de oude wordt. Doet u alsof het voorbij is. Ik van mijn kant zal met Hippolyt praten en proberen te bereiken dat u op de een of andere manier kunt vertrekken. En nu moet u terug-

gaan naar uw kamer, er zou hier iemand kunnen komen...'.

Terwijl ik dit zei, had ik geen idee wat ik zei. Waarheid of leugen? Hulp of verraad? Dat zou wel blijken — maar nu moest hij weggaan! Hij kwam overeind en richtte zich op, ik ontdekte in hem geen spoor van hoop, geen enkele emotie, hij probeerde noch te bedanken, noch, al was het door een blik, te behagen... want hij wist van tevoren dat dit niet zou lukken en dat hem niets anders restte dan te zijn, te zijn wie hij was, dit ondankbare, onsympathieke wezen — wiens vernietiging niettemin nog afschuwelijker zou zijn. Hij chanteerde alleen met zijn bestaan... o, wat een verschil met Karol!

Karol!

Na zijn vertrek begon ik een brief te schrijven aan Fryderyk. Het was een rapport — ik deed verslag van die twee nachtelijke bezoeken. En het was een document waarmee ik me uitdrukkelijk meldde voor de gemeenschappelijke actie. Ik meldde me schriftelijk. Ik knoopte een dialoog aan.

De volgende dag verscheen Siemian bij het middageten.

Ik was laat opgestaan en kwam juist beneden toen men aan tafel ging — en daar vertoonde Siemian zich, geschoren, gepommadeerd en lekker ruikend, met een zakdoek in zijn borstzakje. Het was de verschijning van een lijk — al twee dagen doodden we hem immers onafgebroken. Toch kuste het lijk de hand van de vrouw des huizes met de gratie van een cavalerist, en nadat hij iedereen begroet had, verklaarde hij dat de 'indispositie waaraan hij ten prooi was gevallen al begon over te gaan' en dat hij zich beter voelde — dat hij er genoeg van had boven in zijn eentje te verpieteren, 'terwijl hier de hele familie bijeen was'. Hippolyt schoof hem eigenhandig een stoel toe, snel werd er voor hem gedekt, onze voorkomendheid jegens hem keerde als onaangestast terug en hij nam plaats — even superieur en dominerend als de eerste avond. De soep werd opgediend. Hij vroeg om een wodka. Dat moest geen geringe inspanning zijn: als lijk te spreken, als lijk te eten, als lijk te drinken — met geweld bevochten op zijn allesoverheersende tegenzin, bevochten enkel door de macht van de angst. 'Ik heb nog niet zo'n eetlust, maar dit soepje wil ik graag proberen.' 'Nog een wodka, als 't mag.'

Dat middageten... ongrijpbaar, maar met een verborgen dynamiek geladen, rijk aan tomeloze crescendo's en tegenstrijdige betekenissen, onduidelijk als een door een tekst heen geschreven tekst... Waclaw zat op zijn plaats naast Henia — en hij had waarschijnlijk met haar gesproken en haar 'door zijn respect gewonnen', want beiden schonken elkaar veel aandacht, voortdurend bewezen ze elkaar attenties, zij was veredeld en hij was veredeld — beiden edel. Wat Fryderyk betreft, hij was spraakzaam als altijd, sociaal, maar duidelijk naar de achtergrond ge-

drongen door Siemian die onmerkbaar het heft in handen had genomen; ja, meer nog dan toen hij voor het eerst was verschenen, waren wij een en al gehoorzaamheid en innerlijke spanning tegenover zelfs zijn geringste wensen, die bij hem als verzoek begonnen en bij ons als bevel eindigden. Ik, die wist dat zijn ellende zich uit angst in het vroegere, reeds afgelegde gewaad van de autoriteit hulde, keek ernaar als naar een klucht! In het begin was die nog gemaskeerd door de goedmoedigheid van een officier uit de provincie, een beetje kozak, een beetje houwdegen — maar in het verdere verloop begon de somberheid uit al zijn poriën te voorschijn te kruipen, somberheid, en ook die koude, apathische onverschilligheid die ik gisteren al bij hem had opgemerkt. Hij werd duister en lelijk. En hij moest innerlijk op een ondraaglijke manier in de knoop zijn geraakt, wanneer hij voor ons uit angst de gedaante aannam van de eerdere Siemian die hij niet meer was, die hij meer vreesde dan wij, die hij niet meer kon waarmaken — die 'onvervaarde' Siemian die er was om te bevelen en de mensen naar zijn hand te zetten, om mensen door mensen te doden. 'Mag ik dat citroentje van u' — dat klonk goedmoedig, naar de provincie, zelfs een beetje Russisch, maar het had klauwen, was ergens in de diepte gekenmerkt door minachting voor andermans bestaan, en omdat hij dat voelde was hij bang, en zijn huivering groeide op zijn angst. Fryderyk, dat wist ik, moest dit geleidelijk toenemen van huivering en ontzetting in één persoon in zich opzuigen. Maar Siemians spel zou de grenzen niet hebben overschreden, als Karol aan het andere eind van de tafel niet op hem had ingespeeld en Siemians autoriteit niet met heel zijn persoon had ondersteund.

Karol at soep, smeerde boter op zijn brood — maar Siemian had hem weer ogenblikkelijk in zijn macht als bij de eerste keer. De jongen had weer een meester boven zich. Zijn handen werden vaardige soldatenhanden. Heel dit onvolgroeide bestaan onderwierp zich meteen en zonder aarzeling aan Siemian, onderwierp zich en gaf zich over — en als hij at, dan om hem te dienen, als hij brood smeerde, dan met zijn toestemming, en

zijn hoofd, met het kortgeschoren haar dat alleen boven het voorhoofd licht krulde, schikte zich al bij voorbaat. Hij deed niets bijzonders—het overkwam hem gewoon—zoals iemand verandert al naar gelang de belichting. Siemian was het zich misschien niet bewust, toch ontstond er tussen hem en de jongen meteen een bepaalde relatie, en zijn donkerte, die onwillige wolk, geladen met (nog slechts gespeelde) autoriteit, begon Karol op te zoeken en zich boven hem samen te pakken. En Waclaw was daar getuige van, naast Henia zittend en edel... Waclaw de rechtvaardige, naar liefde en deugd verlangend, keek toe hoe de aanvoerder door de jongen verduisterde—en de jongen door de aanvoerder.

Hij moest voelen, Waclaw, dat dit ingering tegen het respect dat hij verdedigde, en dat hem verdedigde—want wat de aanvoerder en de jongen in elkaar wakker riepen was niets dan geringschatting—geringschatting vooral van de dood. Waarom anders gaf de jongen zich op leven en dood over aan de aanvoerder dan omdat deze niet bang was te sterven noch om te doden—dat immers maakte hem tot heer over anderen. En in het kielzog van zulk een geringschatting van dood en leven volgden alle mogelijke ontwaardingen, hele oceanen van devoluties, en het vermogen van de jongen tot geringschatting versmolt met de sombere heersersnonchalance van de ander—wederzijds bevestigden zij elkaar, want ze vreesden dood noch pijn, de een omdat hij een jongen, de ander omdat hij aanvoerder was. Dit alles spitste zich toe en nam reusachtige dimensies aan, want kunstmatig opgeroepen verschijnselen zijn moeilijker te beteugelen—Siemian maakte zich immers alleen nog tot aanvoerder uit angst, om zich te redden. En die kunstmatige, maar door de opgeschoten jongen werkelijkheid geworden aanvoerder wurgde, verstikte, terroriseerde hem. Fryderyk moest (ik wist het) deze geweldige intensivering van die drie personen in zich opzuigen: die van Siemian, Karol en Waclaw, een intensivering die de mogelijkheid van een explosie aankondigde... terwijl zij, Henia, zich rustig over haar bord boog.

Siemian at... om te bewijzen dat hij weer kon eten, als ieder-
een... en probeerde in de smaak te vallen met zijn steppen-
charme, die inmiddels door zijn lijkenkou vergiftigd was en bij
Karol meteen in geweld en bloed veranderde. Fryderyk zoog
het in zich op. Maar toen gebeurde het dat Karol om een glas
vroeg en Henia het hem aanreikte — en misschien werd dit mo-
ment, waarop het glas van de ene hand overging in de andere,
een beetje, slechts een heel klein beetje verlengd, het kon schij-
nen dat het terugtrekken van haar hand een fractie van een
seconde te laat kwam. Het kon zijn. Was het ook zo? Deze minie-
me aanwijzing trof Waclaw als een knuppel — hij trok bleek
weg — en Fryderyk liet een blik over hen heen glijden, uiterst
onverschillig.

De compote werd geserveerd. Siemian zei geen woord meer.
Hij zat er nu steeds stuurser bij, alsof zijn beleefdheid was opge-
raakt, alsof hij het nu definitief had opgegeven de schijn op te
houden en alsof de poorten van de ontzetting zich wagenwijd
voor hem hadden geopend. Hij was koud. Henia begon met haar
vork te spelen, en het kwam zo uit dat Karol eveneens zijn vork
aanraakte — eigenlijk was het niet duidelijk of hij ermee
speelde of hem enkel aanraakte, en het kon zuiver toeval zijn,
te meer omdat de vork vlak bij zijn hand lag — toch werd Wac-
law opnieuw asgrauw — want wat was toeval? Ach, natuurlijk
kon het toeval zijn — en het was zo miniem dat het nauwelijks
merkbaar was. Maar uitgesloten was het niet... en misschien
stond juist dat minieme hun een spelletje toe, ach, heel licht,
heel lichtvoetig, zo microscopisch dat (het meisje) zich er met
(de jongen) aan kon overgeven zonder haar deugdzaamheid
tegenover haar verloofde aan te tasten — het was immers vol-
kommen ongrijpbaar... En lokte die lichtheid hen niet aan door-
dat de geringste beweging van hun handen Waclaw als een slag
trof? — misschien konden ze dit spelletje niet laten, dat bijna
niets was en tegelijk, voor Waclaw, een vreselijke kwelling. Sie-
mian at zijn compote op. Als Karol inderdaad zo'n pesterij met
Waclaw uithaalde, ach, voor hemzelf misschien wel onmerk-

baar, dan tastte dat toch op geen enkele wijze zijn trouw tegen-over Siemian aan, want hij speelde als een tot de dood bereide, dus lichtzinnige soldaat. En ook dit werd gekenmerkt door die vreemde ongeremdheid die voortkomt uit kunstmatigheid—want dit spelletje met de vorken was slechts een voortzetting van het theater op het eiland, die flirt tussen hen was ‘theatraal’. Ik bevond me daarom, aan deze tafel, tussen twee mystificaties die strakker gespannen waren dan alles wat de werkelijkheid te zien had kunnen geven. Een kunstmatige aanvoerder en een kunstmatige liefde.

Men stond op. Het middageten was beëindigd.

Siemian liep naar Karol toe.

‘Zo, kwajongen...’ zei hij.

‘Nou, wat is daarmee?’ antwoordde Karol stralend.

De officier wendde zich tot Hippolyt met bleke ogen, koud en stuurs. ‘Kan ik u spreken?’ sprak hij door zijn tanden.

Ik wilde bij hun gesprek aanwezig zijn, maar hij hield me tegen met een kort: ‘U niet...’ Wat was dat? Een bevel? Zou hij vergeten zijn hoe wij in de nacht met elkaar gepraat hadden? Maar ik voegde me naar zijn wens en bleef op de veranda, terwijl hij met Hipp de tuin in ging. Henia stond naast Waclaw en legde haar hand op zijn schouder, alsof er niets tussen hen was voorgevallen, weer trouw; maar niet zonder dat Karol, die bij de open deur stond, zijn hand daarop gelegd had (zijn hand op de deur—haar hand op Waclaw). En de verloofde zei tegen het meisje: ‘Laten we wat gaan lopen’, waarop zij antwoordde, als een echo: ‘Laten we wat lopen.’ Ze gingen een laan in, en Karol bleef achter als een onweerstaanbare grap die zich niet liet vatten... Fryderyk, die eerst de verloofden nakeek en toen zijn blik op Karol richtte, mompelde: ‘Belachelijk!’

Ik antwoordde hem met een onmerkbaar lachje... voor hem alleen.

Na een kwartier kwam Hippolyt terug en riep ons naar zijn werkkamer.

‘We moeten korte metten met hem maken,’ zei hij. ‘Van-

nacht moeten we 't opknappen. Hij dramt door!"

Hij liet zich op de sofa vallen en herhaalde voor zichzelf, terwijl hij zijn ogen met welbehagen sloot: 'Hij dramt door!"

Siemian bleek opnieuw om paarden te hebben gevraagd, maar ditmaal was het geen verzoek geweest, nee, het was zo gegaan dat Hipp er lange tijd niet over uit kon. 'Mijne heren, het is een schurk! Het is een moordenaar! Hij wilde paarden, ik zei hem dat ik er vandaag geen had, misschien morgen... Toen pakte hij mijn hand tussen zijn vingers en kneep erin als een typische moordenaar... en zei dat als er morgenochtend om tien uur geen paarden waren, dan..."

'Hij dramde door!' zei hij ontdaan. 'Vannacht moeten we 't opknappen, want morgen zal ik hem paarden *moeten* geven!"

En hij voegde er zachtjes aan toe: 'Ik zal wel moeten.'

Dat was een verrassing voor me. Blijkbaar had Siemian de rol die we gisteren hadden afgesproken niet volgehouden; in plaats van rustig en met overleg te praten had hij dreigend gesproken... klaarblijkelijk was hij op sleeptouw genomen, geterroriseerd door die zo gevaarlijke ex-Siemian die hij tijdens het middageten in zich had opgeroepen, en daaruit werd in hem de dreiging, het bevel, de druk, de wreedheid geboren (waartegen hij zich niet kon verzetten, omdat hij ze meer dan wie ook vreesde)... Kortom, hij was weer dreigend geworden. Maar het was tenminste goed dat ik me niet meer als enige voor hem verantwoordelijk voelde, zoals 's nachts in mijn kamer, ik had de zaak immers overgegeven aan Fryderyk.

Hippolyt stond op. 'Wel, mijne heren, hoe doen we 't? Wie?' Hij haalde vier lucifers voor de dag en brak van een de kop af. Ik wierp een blik op Fryderyk — ik verwachtte een of ander teken — moest ik mijn nachtelijk gesprek met Siemian openbaar maken? Maar hij zag ontzettend bleek. Hij slikte zijn speeksel door.

'Neem me niet kwalijk,' zei hij. 'Ik weet niet of...'

'Wat?' vroeg Hippolyt.

'De dood,' zei Fryderyk kort. Hij keek opzij. 'Hem d-o-d-e-n?"

‘Wat anders? Het is een bevel.’

‘D-o-d-e-n,’ herhaalde Fryderyk. Hij keek niemand aan. Hij was helemaal alleen met dat woord. Niemand—alleen hij en d-o-d-e-n. Zijn kijktwit gelaat, dat te kennen gaf dat hij *wist wat doden betekende*, kon niet liegen. Hij wist—op dit moment—tot in het diepst van zijn ziel. ‘Ik... niet...’ zei hij en sloeg zijn vingers van zich af, van zich af, van zich af, ergens achter zich... Plotse-ling draaide hij zijn gezicht naar Waclaw.

En het was alsof zijn bleekheid een adres kreeg—voordat hij iets zei wist ik al volstrekt zeker dat hij niet was ingestort, maar nog steeds de gebeurtenissen leidde, manœuvreerde—zonder Henia en Karol uit het oog te verliezen—in hun richting! Dus wat? Was hij bang? Of zat hij achter hen aan?

‘Ook u niet?’ zei hij ronduit tegen Waclaw.

‘Ik?’

‘Hoe wilt u dat doen... met een mes—want het moet met een mes, niet met een revolver, dat maakt te veel lawaai—hoe wilt u met een mes... als uw moeder laatst ook met een mes?... U? U met uw moeder en als katholiek? Ik vraag het u! Hoe wilt u het aanleggen om dat te doen?’

Hij raakte verstrikt in de woorden, maar ze waren tot de grond doorleefd, ondersteund door zijn gezicht dat ‘nee’ schreeuwde en zich niet van Waclaws gezicht losmaakte. Ongetwijfeld—‘hij wist wat hij zei’. Hij wist wat ‘doden’ betekende en was aan de grens van zijn weerstandsvermogen, was er niet tegen opgewassen... Nee, het was geen spel, geen tactiek, op dit moment was hij echt!

‘U haakt af?’ vroeg Hippolyt koel.

Ten antwoord glimlachte hij hulpeloos en dom.

Waclaw slikte zijn speeksel door, alsof hij werd gedwongen iets onsmakelijks te eten. Ik neem aan dat hij de zaak tot nu toe net zo had bekeken als ik, dat wil zeggen binnen het kader van de oorlog; dit doden was voor hem een liquidering te middelen van vele, één te meer—afschuwelijk, maar toch gewoon, en zelfs noodzakelijk en onvermijdelijk—, tot het uit de grote

hoop werd gehaald en los vóór hem werd geplaatst als het mateloze Doden op zich! Ook hij verbleekte. En dan nog zijn moeder! En het mes! Hetzelfde mes als waarmee zijn moeder... hij zou dus doden met het mes dat uit zijn moeder was getrokken, hij zou uithalen voor dezelfde steek en dezelfde daad herhalen op het lichaam van Siemian... Maar waarschijnlijk vermengde achter zijn van spanning gerimpelde voorhoofd zijn moeder zich met Henia, en niet zijn moeder maar Henia werd beslissend. Hij moest zich in de rol van Skuziak hebben gezien, de steek toebrengend... maar hoe kon hij zich dan handhaven tegenover Henia en Karol, hoe zich verzetten tegen hun vereniging, Henia in de omhelzing van (de jongen), Henia verjongd in zijn armen, Henia schaamteloos verjongensachtig?... Siemian doden, zoals ook Skuziak gedood had — maar wat voor iemand zou hij dan worden? Een Skuziak? Wat kon hij tegenover die andere, minderjarige kracht stellen? Als Fryderyk het doden niet had losgemaakt en reusachtig vergroot... maar nu was het Doden geworden, en die messteek trof zijn eigen waardigheid, eer, deugd, alles waarmee hij tegen Skuziak streed om zijn moeder, tegen Karol om Henia.

Dat was waarschijnlijk de reden dat hij zich tot Hippolyt wendde en op doffe toon te kennen gaf, alsof hij iets reeds bekends vaststelde: 'Ik kan het niet...'

Fryderyk richtte zich nu bijna triomferend tot mij, op een toon die het antwoord dicteerde: 'En u? Kunt u doden?'

Ha! Wat? Dus alleen maar tactiek! Hij voerde iets in zijn schild, terwijl hij angst voorwendde en ons tot weigeren dwong. Onbegrijpelijk: die angst van hem, bleek, badend in het zweet, sidderend en extreem, was alleen een paard waarop hij galoppeerde... naar jonge knieën en armen! Hij gebruikte zijn ontzetting voor erotische doeleinden! Het toppunt van bedrog, een ongelooflijke laagheid, onacceptabel en ondraaglijk! Hij behandelde zichzelf als zijn paard! Maar zijn vaart sleepte mij mee en ik voelde dat ik samen met hem moest galopperen. Bovendien wilde ik natuurlijk niet doden. Ik was blij dat ik me eruit

kon draaien — reeds waren onze discipline en eensgezindheid doorbroken. Ik antwoordde: 'Nee.'

'Wat 'n stelletje!' zei Hippolyt ordinair. 'Genoeg gekletst. Dan knap ik 't zelf wel op. Zonder hulp.'

'U?' zei Fryderyk. 'U?'

'Ik.'

'Nee.'

'Hoezo?'

'Nnnee...'

'Meneer,' zei Hippolyt, 'denkt u 'ns na. We zijn toch geen varkens. Een beetje plichtsgevoel is noodzakelijk. Dat is plicht, meneer! Dat is opdracht!'

'U wilt uit plichtsgevoel een onschuldig iemand do-den?'

'Dat is bevel. We hebben een bevel gekregen. Het is een actie, meneer! Ik zal geen spelbreker zijn, iedereen moet meedoen. Zo hoort het! Dat is verantwoordelijkheid! Wat wilt u? Dat we hem levend laten lopen?'

'Dat is onmogelijk,' gaf Fryderyk toe. 'Ik weet... dat is onmogelijk.'

Hippolyt sperde zijn ogen wijd open. Had hij verwacht dat Fryderyk zou zeggen: 'Ja, laat hem lopen'? Had hij daarop gerekend? Als hij die geheime hoop gekoesterd had, sneed dit antwoord van Fryderyk hem de pas af.

'Wat wilt u dan?'

'Ik weet, natuurlijk... noodzaak... plicht... bevel... We kunnen niet... Maar u gaat hem toch niet... U gaat hem toch niet afslach-ten... Nnnee... Dat kunt u niet!'

Toen Hippolyt op dit bescheiden, gefluisterde 'nnnee' stootte, ging hij zitten. Dit 'nnnee' wist wat doden betekende — en dit weten richtte zich nu direct op hem en schiep een torenhoog probleem. Opgesloten in zijn zware lichaam, keek hij ons aan als door een raam, met starende ogen. Van een 'gewone' liquidatie van Siemian kon geen sprake meer zijn na onze drie van afschuw vervulde weigeringen. Het was iets walgelijks geworden onder de druk van onze ontzetting. En hij kon zich geen

oppervlakkigheid meer veroorloven. Hoewel hij noch erg diep noch scherpzinnig was, was hij toch een man uit een bepaald milieu, een bepaalde sfeer, en als wij diep waren geworden, kon hij niet oppervlakkig blijven, gewoon uit maatschappelijke overwegingen. In bepaalde gevallen kun je niet 'minder diep' zijn, net zoals je niet 'minder subtiel' kunt zijn, dat zou je bij de anderen in discrediet brengen. Zo dwong de conventie hem tot diepte, zij dwong hem ertoe samen met ons de inhoud van het woord 'doden' uit te putten, hij zag het zoals wij het zagen—als iets huiveringwekkends. Hij voelde zich, net als wij, machtelos. Iemand met eigen hand vermoorden? Nee, nee, nee! Maar in dat geval bleef alleen 'niet doden' over—'niet doden' betekende echter afhaken, verraad plegen, laf zijn, de opdracht niet vervullen! Hij spreidde zijn armen uit. Hij bevond zich tussen twee nachtmerries—en een ervan moest de zijne worden.

'Wat doen we?' vroeg hij.

'Laat Karol het opknappen.'

Karol! Dus daar was hij al die tijd op uit geweest—die vos! Die leperd! Zichzelf berijdend als een paard!

'Karol?'

'Zeker. Die knapt het wel op. Als u het hem beveelt.'

Hij zei dat alsof het niets voorstelde—het hele probleem leek vervlogen. Alsof Karol een boodschap in Ostrowiec moest doen. En het was vreemd, maar die verandering van toon leek in zekere zin gerechtvaardigd. Hippolyt aarzelde.

'Moeten we dat op hem afschuiven?'

'Op wie anders? Wij kunnen het niet doen, het is niets voor ons... en gedaan moet het worden, dat staat vast! U moet het hem zeggen. Hij zal het doen als het hem gezegd wordt. Voor hem zal het geen probleem zijn. Waarom zou hij het niet doen? Beveelt u het hem.'

'Zeker, als ik het hem beveel zal hij het doen... Maar waarom? Hoezo? Hij zou dus min of meer... voor ons?'

Waclaw kwam nerveus tussenbeide: 'U vergeet dat het riskant is... Het is een hele verantwoordelijkheid. We kunnen ons niet

door hem laten vertegenwoordigen, het risico op hem afwente-
len, dat is onmogelijk! Zo iets doe je niet!’

‘Het risico kunnen wij op ons nemen. Zou de zaak aan het licht komen, dan zullen we zeggen dat wij de daders zijn. Waar gaat het om? Alleen dat iemand voor ons een mes neemt en toestoot—dat zal hem vlotter afgaan dan ons.’

‘Maar ik zeg u dat wij niet het recht hebben ons van hem te bedienen alleen omdat hij zestien jaar is, om hem hierin te betrekken... Ons te laten vertegenwoordigen...’

Paniek had hem overvallen. Karol betrekken in een moord die hijzelf niet in staat was te begaan, Karol en zijn jeugd misbruiken. Karol—omdat hij nog een snotneus was... maar dat was niet in de haak en het verzwakte hem tegenover de jongen... terwijl hij tegenover de jongen sterk moest zijn! Hij begon door de kamer te lopen. ‘Dat zou immoreel zijn!’ barstte hij woedend los en liep rood aan alsof hij in zijn intiemste schaamte was aangetast. Hipp daarentegen raakte langzaam aan de gedachte gewend.

‘Mogelijk... inderdaad het eenvoudigste... Niemand onttrekt zich aan de verantwoordelijkheid. Het gaat er alleen om onze handen niet vuil te maken... door de daad zelf... Dat is geen werk voor ons. Dat is voor hem.’

En als door een toverstaf beroerd kwam hij tot rust—alsof zich eindelijk de enige natuurlijke oplossing had aangediend. Hij zag in dat dit in overeenstemming was met de natuurlijke orde. Hij onttrok zich niet. Hij was er om bevelen te geven—Karol om ze uit te voeren.

Hij hervond zijn kalmte en verstand. Hij werd aristocratisch. ‘Dat dat niet in mijn hoofd is opgekomen. Natuurlijk!’

Een waarlijk vreemde aanblik: twee mannen, de een beschaamd door wat de ander zijn waardigheid teruggaf. Dat ‘misbruiken van een minderjarige’ vervulde de een met schande, de ander met trots, alsof de een daardoor minder mannelijk, de ander mannelijker werd. Maar Fryderyk—wat een geniale kerel! Dat het hem gelukt was Karol erin te betrekken... dat hij

de hele zaak naar hem had omgebogen... dank zij dit feit werd de beraamde dood plotseling warmer en ontleende zijn gloed niet alleen aan Karol, maar ook aan Henia, hun armen en benen... en het toekomstige lijk ontbloeide in verboden, jongens-meisjesachtige, onhandige en ruige zinnelijkheid. Heet drong het naar binnen— deze dood was al een liefdesdood geworden. En alles— deze dood, onze angst en weerzin, onze onmacht— diende alleen om een jonge, al te jonge hand naar haar te laten grijpen... Reeds dook ik erin onder, niet als in een moord, maar als in een avontuur van hun onvolgroeide, nog sluimerende lichamen. Een verrukking!

En tegelijk had het iets bijtend ironisch en zelfs de bijsmaak van een nederlaag dat wij, volwassenen, onze toevlucht moesten nemen tot de hulp van een jongen die kon doen wat wij niet konden— was die moord dan als een kers aan een dun takje, alleen bereikbaar voor wie lichter was?... Lichtheid! Plotseling begon alles in die richting te dringen, Fryderyk, ik, Hippolyt— we begonnen naar die minderjarige te reiken als naar een geheime, verlichtende alchemie.

Opeens ging ook Waclaw met de keuze voor Karol akkoord.

Als hij geweigerd had, had hij de zaak zelf moeten opknappen, want wij waren al *hors concours*. En daarnaast leek hij zich misrekend te hebben— het katholicisme sprak in hem, en plotseling kwam het hem voor dat Karol als moordenaar voor Henia even afstotend moest zijn als hij— een vergissing die hierdoor ontstond dat hij de bloemen te zeer met zijn ziel rook en niet met zijn neus, dat hij te zeer in de schoonheid van de deugd geloofde en in de lelijkheid van de zonde. Hij vergat dat de misdaad in Karol een andere smaak kon hebben dan in hem. Zich vastklampend aan die illusie ging hij akkoord— hij moest overigens wel, als hij wilde voorkomen dat hij met ons moest breken en in zo'n hachelijke situatie geheel alleen zou komen te staan.

Fryderyk, die vreesde dat ze van mening zouden veranderen, ging zo snel mogelijk op zoek naar Karol— en ik met hem. In

huis was hij niet. We troffen Henia in de wasruimte bij het van de lijn halen van het linnengoed, maar haar moesten we niet hebben. Onze nervositeit groeide. Waar was Karol? We zochten hem in steeds grotere haast, zonder een woord te spreken, alsof we vreemden voor elkaar waren.

Hij was in de stal en verzorgde de paarden — we riepen hem naar buiten — en hij kwam glimlachend naar ons toe. Ik herinner me die glimlach heel goed, want op het moment dat wij hem riepen realiseerde ik me het hachelijke van ons voorstel. Tenslotte aanbad hij Siemian. Hij was hem toegedaan. Hoe hem dus tot zo iets te dwingen? Maar zijn glimlach verplaatste ons meteen naar een ander rijk waar alles vriendschappelijk en gewillig was. Dit kind kende zijn overwicht al. Hij wist dat als wij iets van hem wilden, het zijn jeugd was — hij kwam dus wat spottend naar ons toe, maar ook bereid zich te amuseren. En dat naderbijkomen van hem vervulde ons van geluk, want het bewees hoezeer hij al met ons vertrouwd was geraakt. En wat vreemd was: die gemanuseerdheid, die glimlachende lichtheid, vormde de beste inleiding tot de bruutheid die moest volgen.

‘Siemian is een verrader,’ verklaarde Fryderyk kort en bondig. ‘Er zijn bewijzen voor.’

‘Aha!’ zei Karol.

‘Hij moet vannacht nog van kant worden gemaakt. Kun jij dat doen?’

‘Ik?’

‘Ben je bang?’

‘Nee.’

Hij stond bij een dissel waarover een zadelriem hing. Uit absoluut niets sprak zijn trouw aan Siemian. Zodra hij van het doden gehoord had, zweeg hij, hij was misschien zelfs een beetje beschaamd geworden. Hij sloot zich in zichzelf op en verstrakte. Hij leek niet te zullen protesteren. Ik bedacht dat voor hem Siemian doden, dan wel op Siemians bevel doden eigenlijk hetzelfde was — wat hem met Siemian verbond was de dood, onverschillig van wie. Tegenover Siemian was hij blindelings

gehoorzaam en soldaat — maar gehoorzaam en soldaat was hij ook als hij zich op ons bevel tegen Siemian keerde. Je kon zien dat zijn blindheid tegenover de aanvoerder veranderde in een onmiddellijke, zwijgende bereidheid te doden. Hij was niet verbaasd. Het enige was dat (de jongen) een vluchtige blik over ons heen liet gaan. In die blik lag een of ander geheim (alsof hij vroeg: gaan het jullie om Siemian of... om mij?). Maar hij zei niets. Hij was discreet geworden.

Beduusd van die onwaarschijnlijke gemakkelijkheid (die ons als het ware in een geheel andere dimensie binnenvoerde) gingen we met hem naar Hippolyt die hem verder instrueerde — dat hij 's nachts met een mes moest toesteken — en dat alles zonder rumoer moest gebeuren. Hipp had zijn evenwicht al volkomen teruggevonden en gaf orders als een officier — hij was op zijn post.

'En als hij de deur niet openmaakt? Hij sluit zich toch op?'

'We vinden er wel iets op dat hij opendoet.'

Karol ging weg.

En dat hij wegging wond me op en bracht me in alle staten. Waar was hij heen gegaan? Naar zijn kamer? Wat betekende — naar zijn kamer? Wat was dat, die sfeer van hem, waar het even gemakkelijk was te sterven als te doden? We hadden bij hem een bereidheid gevonden, een gehoorzaamheid, waaruit bleek dat hij er geschikt voor was — hoe soepel was dat verlopen! O, schitterend was hij weggegaan, stil en gehoorzaam... en ik kon er niet aan twijfelen dat hij naar haar ging, naar Henia, met handen waarin wij een mes hadden gedrukt. Henia! Er was geen twijfel aan: als jongen met een mes, als dodende jongen was hij er nu dichter bij haar te veroveren en te bezitten, en als Hippolyt er niet was geweest, die ons ophield voor een verdere besprekking, dan waren we hem nagelopen om hem te observeren. Maar pas na enige tijd verlieten wij Hippolys werkkamer om de tuin in te gaan, hem achterna, haar achterna — en reeds waren we in de hal, toen we uit de eetkamer de gedempte, plotseling afgekapselde stem van Waclaw hoorden — daar was iets gebeurd! We draai-

den ons om. Een scène als die op het eiland. Waclaw op twee stappen van Henia — we wisten niet wat er aan de hand was, maar er moest iets tussen hen zijn voorgevallen.

Karol stond iets verderop bij het buffet.

Toen hij ons zag zei Waclaw: 'Ik heb haar een klap gegeven.'

Hij ging de kamer uit.

Toen zei zij: 'Hij slaat.'

'Hij slaat,' herhaalde Karol.

Ze lachten. Ze spotten. Boosaardig, maar gemanuseerd. Overigens niet te zeer — niet buitensporig — ze spotten maar zo'n beetje. Wat een elegantie lag er in hun spot! Het leek hun niets uit te maken dat hij 'sloeg', alsof ze er plezier in hadden.

'Wat zat hem dwars?' vroeg Fryderyk. 'Wat was er aan de hand?'

'Wat er was?' antwoordde zij. Ze draaide guitig met haar ogen, koket, en wij begrepen direct dat het op Karol betrekking had. Het was prachtig, betoverend, dat ze niet eens met haar ogen naar hem wees, ze wist dat dat niet nodig was — ze hoefde alleen maar koket te doen — ze wist dat ze ons alleen 'met Karol' kon behagen. Hoe gemakkelijk konden we ons al met elkaar verstaan, en ik zag dat ze allebei zeker waren van onze welwillendheid — schalks, discreet uitgelaten en uitstekend op de hoogte van het feit dat ze ons in verrukking brachten. Dat was al duidelijk.

Het was niet moeilijk te raden dat Waclaw het niet had uitgehouden — opnieuw moesten ze hem door een bijna onmerkbare blik of aanraking hebben geprikkeld... die kinderlijke provocaties van hen! Fryderyk vroeg haar plotseling: 'Heeft Karol je niets gezegd?'

'Wat dan?'

'Dat hij vannacht... Siemian...'

Hij maakte een grappige handbeweging die het doorsnijden van de keel beduidde — het zou grapig zijn geweest als het grappige bij hem niet zo ernstig was. Hij grapte in ernst. Hij ging zitten. Ze wist van niets, nee, Karol had haar niet inge-

licht. Dus vertelde hij haar in het kort over de beoogde 'liquidatie', en dat Karol die zou uitvoeren. Hij sprak alsof het om iets heel gewoonts ging. Beiden (want ook Karol) luisterden, hoe zal ik het zeggen, zonder weerstand te bieden. Ze konden niet anders luisteren, want ze moesten ons behagen, en dat bemoeilijkte hun reactie. Toen hij uitgesproken was, zei zij niets — hij evenmin — en het stilzwijgen van hun kant groeide. Het was niet zo duidelijk wat dat betekende. Maar (de jongen), daar bij het buffet, werd donker, en ook zij werd duister.

Fryderyk preciseerde: 'Het voornaamste probleem is dat Siemian's nachts misschien de deur niet zal opendoen. Hij zal bang zijn. Jullie zouden met z'n tweeën kunnen gaan. Jij, Henia, moet dan onder een of ander voorwendsel aankloppen. Jou zal hij opendoen. Het zal niet eens bij hem opkomen het niet te doen. Je zegt bij voorbeeld dat je een brief voor hem hebt. En als hij opendoet, ga je een stap achteruit en Karol glipt naar binnen... dat is waarschijnlijk de beste manier... wat denken jullie?'

Hij stelde het zonder grote nadruk voor, 'zo maar', wat overigens niet ongegrond was — want heel dit idee leek nogal bedacht, er bestond geen enkele zekerheid dat Siemian zo zonder meer voor haar de deur zou opendoen, en hij verhulde nauwelijks de ware bedoeling van zijn voorstel: ook Henia erin te betrekken, opdat ze met z'n tweeën... Hij organiseerde het als een scène op het eiland. Niet zozeer het idee verblufte mij als wel de manier waarop hij ermee naar buiten kwam — want hij stelde het plotseling voor, als terloops, gebruik makend van het moment waarop zij bij uitstek geneigd waren sympathiek tegenover ons te staan, een verbond met ons te sluiten, ons zelfs te betoveren — met z'n tweeën, met z'n tweeën! Het was dus duidelijk dat Fryderyk op de 'goede wil' van dit paar rekende — dat zij zonder al te grote problemen zijn zin zouden willen doen — opnieuw rekende hij dus op de 'lichtheid', op diezelfde lichtheid die bij Karol al aan de dag was getreden. Hij wilde eenvoudig dat ze 'samen' die worm zouden vertrappen... Maar nu kon het erotische, het zinnelijke, het liefdesaspect van zijn bedoelingen bij-

na niet meer verborgen blijven — het sprong in het oog! En even leek het mij dat de twee kanten van die zaak onder onze ogen met elkaar streden: want enerzijds was het voorstel nogal afschuwelijk, het ging er immers om ook het meisje in de zonde, in de moord te betrekken... maar anderzijds was het voorstel 'bedwelmend en opwindend', omdat het de bedoeling was dat ze 'samen'...

Wat zou de overhand krijgen? Ik had tijd genoeg die vraag door mijn hoofd te laten gaan, want zij antwoordden niet meteen. Tegelijk zag ik met alle duidelijkheid dat zij, zoals ze daar voor ons stonden, *met betrekking tot elkaar* nog steeds vol reserve waren, zonder tederheid, hoekig — maar niettemin waren ze zo geboeid door het feit dat ze ons in verrukking brachten en dat wij verwachtten door hen bedwelmd te worden, dat dit hen tot volgzaamheid dwong. Ze konden niet meer tegen de schoonheid in gaan die wij in hen ontdekt hadden. En die volgzaamheid paste diep van binnen bij hen — zij waren er immers voor om zich te onderwerpen. Dit was weer een van die 'aan zichzelf begane' daden die de jeugd zo eigen zijn, daden waarmee de jeugd zichzelf definieert en die haar dientengevolge dermate in beslag nemen dat de objectieve, uiterlijke betekenis ervan bijna verloren gaat. Niet Siemian, niet zijn dood waren voor hen het belangrijkst — maar *zijzelf*. (Het meisje) beperkte zich tot het antwoord: 'Waarom niet? Dat kunnen we doen.'

Karol begon plotseling nogal dom te lachen: 'Als het gaat doen we het, en als het niet gaat doen we het niet.'

Ik voelde dat domheid voor hem noodzakelijk was.

'Goed dan. Jij klopt aan, en dan spring je opzij en ik steek hem neer. Zo zou het kunnen — alleen weten we niet of hij open zal doen.'

Ze lachte: 'Wees maar niet bang. Als ik aanklop, doet hij open.'

Ook zij was nu nogal onnozel.

'Dit alles natuurlijk onder ons,' zei Fryderyk.

'Weest u maar gerust!'

Daarmee was het gesprek beëindigd—zulke gesprekken kun je niet rekken. Ik liep de veranda op en vandaar naar de tuin, ik wilde een luchtje scheppen—het begon me al te zeer te duizelen. Het licht werd zwakker. De kleuren verloren hun glasachtig blinkende bovenlaag, het groen en het rood staken niet meer—schaduwachtig rusten van de kleuren voor het vallen van de nacht. Wat verborg de nacht? Ja... het vertrappen van de regenworm—maar de regenworm was niet Waclaw, maar Siemian. Ik was er niet zo zeker van of alles voor elkaar was, nu eens warmde en verhitte mij een duister vuur, dan weer zonk ik terug, ontmoedigd, zelfs wanhopig, want het was al te fantastisch, al te willekeurig en niet reëel genoeg—het was een soort spelletje, ja, het was van onze kant waarlijk 'spelen met vuur'. Terwijl ik me daar alleen tussen de struiken bevond, verloor ik de draad volkomen... Toen zag ik Waclaw naderbij komen.

'Ik wil het u uitleggen! Begrijpt u mij alstublieft! Ik had haar niet willen slaan, maar het was een smeerlapperij—ik zeg u, een regelrechte smeerlapperij!'

'Hoezo dan?'

'Een smeerlapperij heeft ze me geleverd! Een grove smeerlapperij, hoewel een kleine... maar daar heb ik me niet in vergist... Een kleine, en toch grove smeerlapperij! We spraken met elkaar in de eetkamer. Hij, de amant, kwam binnen. Meteen merkte ik dat ze wel tegen mij sprak, maar zich tot hem richtte.'

'Zich tot hem richtte?'

'Tot hem, niet met woorden, maar... maar met alles. Helemaal. Schijnbaar sprak ze met mij, maar tegelijk zocht ze hem en gaf zich aan hem over. Onder mijn ogen. Terwijl ze met mij sprak. Kunt u het geloven? Dat was iets... Ik zag dat ze bij hem was terwijl ze met mij sprak—en dat zo... volledig. Alsof ik er niet stond. Ik sloeg haar in het gezicht. En wat moet ik nu doen? Zegt u mij, wat kan ik nu doen?'

'Kan het niet worden bijgelegd?'

'Maar ik heb haar geslagen! Ik heb het puntje op de i gezet. Ik heb geslagen! Nu ligt alles definitief vast. Ik heb geslagen! Ik

weet zelf niet hoe het kon... Weet u, ik vermoed dat als ik niet had toegestemd in die... liquidatie... ik haar niet had geslagen.'

'Waarom?'

Hij keek me doordringend aan.

'Omdat ik niet meer in mijn recht sta— tegenover hem. Ik heb me door hem laten vertegenwoordigen. Ik heb mijn morele recht verloren, en daarom sla ik. Ik sla omdat mijn lijden niets meer betekent. Het verdient geen respect meer. Het heeft zijn eer verloren. Daarom sla ik, sla ik, sla ik... en hem zou ik niet alleen slaan— hem zou ik doodslaan!'

'Wat zegt u nu!'

'Ik zou hem doodslaan, zonder probleem... Dat betekent niets! Doodslaan, zo iemand? Dat is als het vertrappen van een worm! Een kleinigheid! Een kleinigheid! Hoewel... aan de andere kant zou het doden van zo iemand een... schandaal zijn! En een schande! Dat is veel moeilijker dan met een volwassene. Dat is onmogelijk! Doden kan alleen tussen volwassenen. En als ik háár de hals zou afsnijden?... Laten we dat eens aannemen! Maakt u zich niet ongerust. Ik zeg het zo maar, voor de grap. Het zijn toch allemaal grappen! Met mij maken ze grappen, waarom zou ik dan ook niet wat grappen maken? Grote God, verlos me van de grap waar ik in verzeild ben geraakt! God, mijn God, mijn enige toevlucht! Wat wilde ik zeggen? O ja, ik moest doden... maar Siemian... dat moest ik doen, er is nog tijd, ik moet vlug zijn... er is nog tijd om die snotaap de moord te ontnemen... want zolang ik het op hem afschuif, sta ik niet in mijn recht, niet in mijn recht!'

Hij verviel in gepeins.

'Het is te laat. Jullie hebben mij overgehaald. Hoe moet ik hem die opdracht nu nog ontnemen? Nu weet iedereen dat ik me niet druk maak uit plightsgevoel, maar alleen om haar niet aan hem over te laten— om mijn morele overwicht over haar niet te verliezen. Heel die moraal van mij— alleen om haar te bezitten!'

Hij spreidde zijn armen uit.

'Ik zie niet goed wat ik moet doen. Ik ben bang dat me niets te doen overblijft.'

Hij zei nog een paar dingen die het overdenken waard zijn: 'Ik ben naakt! Wat voel ik me naakt! Mijn God! Ze hebben me uitgekleed! Ik, op mijn leeftijd, moet niet meer naakt zijn! Naaktheid—dat is voor de jeugd!'

En verder: 'Ze bedriegt niet alleen mij. Ze bedriegt de mannelijkheid. De mannelijkheid als zodanig. Want ze bedriegt me niet met een man. Is ze dus wel een vrouw? Ah, ik zeg u, ze maakt er gebruik van dat ze nog geen vrouw is.'

'Ze buiten hun bijzonderheid uit, iets heel spe-ci-aals, waarvan ik tot nu toe niet wist dat het bestond...'

Verder: 'Alleen vraag ik me af hoe ze daartoe gekomen zijn. Ik herhaal wat ik al gezegd heb: ze hebben dat niet zelf kunnen bedenken. Dat op het eiland. Dat wat ze nu met mij... die provocaties... Het is te bedacht. Ik hoop dat u het begrijpt: ze hebben het niet zelf kunnen bedenken, want het is te bedacht. Dus hoe komen ze eraan? Uit boeken? Ik weet het niet!'

Een zich van onderaf verdichtende, het zicht belemmerende saus stroomde uit over de grond, en terwijl de boomkruinen nog in een gevederde, vrolijke hemel dreven, waren de stammen al onduidelijk, de blik afwerend. Ik keek onder de baksteen. Een brief.

'Gaat u met Siemian praten.

Zegt u hem dat u en Henia hem vannacht naar buiten zullen brengen, waar Karol met een kar zal wachten. Dat Henia vannacht bij hem aan zal kloppen om hem naar buiten te brengen. Hij zal het geloven. Hij weet dat Karol hem toebehoort, en Henia Karol! Hij zal het hartstochtelijk geloven! Dat is de beste manier om hem de deur te laten openmaken als zij klopt. Dit is belangrijk! Let u daar goed op!

Bedenkt u wel: we kunnen niet meer terug. Terug kan alleen in smeeralpperij.

Skuziak — wat moet er met hem? Wat? Ik breekt er mijn hoofd over. Hij kan niet

terzijde blijven, ze moeten het met z'n drieën... Maar hoe?

Voorzichtig! Niets forceren. Beter met tact en gevoel, om niet te prikkelen, niets onnodig te riskeren. Tot nog toe, goddank, lacht het geluk ons toe — nu gaat het erom niets kapot te maken. Past u goed op uzelf. Voorzichtig!

Ik ging naar Siemian.

Ik klopte aan — toen hij wist dat ik het was deed hij open, maar meteen wierp hij zich weer op bed. Hoe lang had hij zo gelegen? In sokken — zijn schoenen, prachtig gepoetst, stonden op de vloer te blinken tussen een hoop peuken. Hij rookte de ene sigaret na de andere. Zijn lange hand, smal in de pols, met een ring aan de vinger... Hij had kennelijk geen zin om te praten. Hij lag op zijn rug en keek naar het plafond. Ik zei dat ik kwam om hem te waarschuwen: hij moest zich geen illusies maken. Hippolyt zou hem geen paarden geven.

Hij gaf geen antwoord.

‘Morgen noch overmorgen. Bovendien zou uw vrees dat men u niet levend zal laten gaan, terecht kunnen zijn.’

Zwijgen.

‘Met het oog daarop wil ik u... een vluchtplan voorleggen.’

Zwijgen.

‘Ik wil u helpen.’

Hij gaf geen antwoord.

Hij lag daar als een blok hout. Ik dacht dat hij bang was — maar het was geen angst, het was boosheid. Een boosaardige boosheid. Hij lag daar en was boosaardig boos — verder niets. Hij was kwaad. Dat komt (dacht ik), omdat hij mij deelgenoot had gemaakt van zijn zwakte. Ik kende zijn zwakte, daarom was die veranderd in boosheid.

Ik zette het plan uiteen. Ik vertelde hem dat Henia zou aankloppen en wij hem naar buiten zouden brengen.

‘Verd...’

‘Hebt u geld?’

‘Ja.’

‘Dat is in orde. Houd u gereed — kort na middernacht.’

'Verd...'

'Vloeken zal u niet veel helpen.'

'Verd...'

'Weest u niet zo ordinair. Anders vergaat ons de lust nog.'

'Verd...'

Daarmee liet ik hem alleen. Hij nam onze hulp aan, stond toe dat we hem redden—maar hij bedankte niet. Op bed neergeworpen, lang, veerkrachtig, drukte hij nog veroveringszucht en macht uit—een heer, een gebieder—maar overweldigen kon hij niet meer. Zijn heerschappij was ten einde. En hij wist dat ik het wist. Terwijl hij tot voor kort naar niemands gunst hoefde te dingen, omdat hij gevreesd was en met kracht zijn wil kon doorzetten, lag hij daar nu in zijn agressieve, woedende mannelijkheid, die echter al geen klauwen meer had en gedwongen was naar medegevoel te zoeken... en hij wist dat hij in deze mannelijkheid onsympathiek, onaangenaam was... dus krabde hij met zijn in de sok gehulde voet aan zijn dij, tilde zijn been op en bewoog zijn tenen... dit was een door en door eenzelvig gebaar, het liet hem volkomen koud of ik hem mocht of niet... en hij mocht mij niet... hij verdrong in oceanen van weerzin, hij vond het om te kotsen... en ik ook. Ik ging de kamer uit. Het typisch mannelijke cynisme vergiftigde me als sigaretten. In de eetkamer stuitte ik op Hippolyt, en het trof me als een slag, bijna had ik overgegeven, ja, het scheelde een haar, een van die haartjes die op zijn en mijn handen groeien! Op dat moment kon ik geen Man verdragen!

Er waren er vijf in huis—mannen. Hippolyt, Siemian, Wacław, Fryderyk en ik. Brrr... Niets in de dierenwereld bereikt een dergelijke monsterlijkheid—welk paard, welke hond kan met zo'n bandeloze, zo'n cynische gestalte wedijveren? Helaas! Helaas! De mensheid treedt na haar dertigste de monsterlijkheid binnen. *Heel de schoonheid was aan de andere, de jonge kant.* Ik, een man, kon geen toevlucht zoeken bij mijn medemannen, want zij stootten mij af. En zij stootten mij naar de andere kant!

Maria stond op de veranda.

‘Waar zijn ze allemaal?’ vroeg ze. ‘Zijn ze verdwenen?’

‘Ik weet niet... Ik was boven.’

‘En Henia? Hebt u Henia niet gezien?’

‘Misschien bij de broeikassen.’

Ze fladderde met haar vingers. ‘Hebt u ook niet de indruk?... Waclaw lijkt me nerveus. Terneergeslagen. Is er iets niet in orde tussen hen? Waarschijnlijk is er iets misgegaan. Ik begin me zorgen te maken, ik moet met Waclaw praten... of misschien met Henia... ik weet het niet... Lieve God!’

Ze was ongerust.

‘Ik weet van niets. Maar dat hij terneergeslagen is... wel, hij heeft zijn moeder verloren.’

‘Denkt u dat het om zijn moeder is?’

‘Zeker. Een moeder is een moeder!’

‘Nietwaar? Ik denk ook dat het om zijn moeder is. Hij heeft zijn moeder verloren! Dat kan zelfs Henia niet voor hem goedmaken! Een moeder is een moeder! Een moeder!’—en ze maakte een wapperende beweging met haar vingers. Dit stelde haar volkomen gerust, alsof het woord ‘moeder’ zo machtig was dat het zelfs het woord ‘Henia’ zijn betekenis ontnam, alsof het de hoogste heilige was!... Moeder! Ook zij was immers moeder. En ze was al niets anders meer dan moeder! Dit vroegere wezen, dat nu nog slechts moeder was, keek me aan met een verwelkte blik uit een ver verleden, en verliet me met haar verering voor de moeder—ik wist dat we niet bang hoefden te zijn dat ze ons op de een of andere manier in de wielen zou rijden—in het heden kon zij niets uitrichten, omdat zij moeder was. Toen ze wegging, was er een glimp van haar vroegere bekoonlijkheden.

Naarmate de nacht naderde, met alles wat zijn komst aankondigde—het aansteken van de lampen, het sluiten van de luiken, het dekken voor het avondeten—voelde ik me steeds slechter, en ik doolde rond zonder rust te kunnen vinden. Met

steeds grotere duidelijkheid tekende zich de kern van mijn en Fryderyks verraad af: wij hadden de mannelijkheid verraden door (de jongen plus het meisje). Terwijl ik zo in huis rondliep, keek ik in de salon, waar het schemerig was, en zag Waclaw op de sofa zitten. Ik ging naar binnen en nam plaats in een fauteuil, op een flinke afstand overigens, bij de tegenoverliggende muur. Mijn bedoelingen waren onduidelijk. Diffuus. Een wanhopige poging—of het niet mogelijk was mijn afkeer door een kolossale inspanning te overwinnen en in de mannelijkheid aansluiting bij hem te vinden. De afkeer groeide echter hemelhoog, gewekt door mijn komst en door het plaatsnemen van mijn lichaam in de nabijheid van het zijne—versterkt door zijn antipathie tegen mij... een antipathie die, doordat ze mij weerzinwekkend maakte, mijn weerzin tegen hem weerzinwekkend maakte. En *vice versa*. Ik wist dat er onder deze omstandigheden geen sprake van kon zijn dat een van ons kon schitteren met de kwaliteiten die ondanks alles binnen ons bereik lagen—ik denk hier aan de kwaliteiten van deugd, verstand, opoffering, heldendom, edelmoedigheid die wij tentoon hadden kunnen spreiden, die *in potentia* in ons lagen—maar de weerzin was te oppermachtig. Konden we die dan niet met geweld doorbreken? Geweld! Geweld! Waarvoor waren wij dan mannen? Een man is iemand die overweldigt, die zich met kracht opdringt! Een man is iemand die heerst! Een man vraagt niet of hij in de smaak valt, hij bekommert zich alleen om zijn eigen plezier, zijn smaak moet uitmaken wat mooi is en wat lelijk—voor hem en voor hem alleen! Een man is er voor zichzelf, voor niemand anders!

Dit geweld wilde ik uit ons naar buiten drijven... Zoals de zaken nu lagen, waren hij zowel als ik impotent, omdat we niet onszelf waren, er niet voor onszelf waren, we waren er voor dat andere, jongere voelen—en dat dompelde ons onder in leelijkheid. Maar als ik nu voor één moment in deze salon in staat was voor hem te zijn, voor Waclaw—en hij voor mij—, als wij nu eens in staat waren een man voor een man te zijn! Zou dat onze

mannelijkheid niet doen toenemen? Zou de een de ander door mannelijkheid niet tot mannelijkheid dwingen? Zo waren mijn berekeningen, die ik met de resten van een wanhopige en onbewuste hoop maakte. Want het geweld dat de man is, moet in de mannelijkheid beginnen, tussen mannen... en misschien zou alleen al mijn aanwezigheid bij hem in staat zijn ons in deze hermetische cirkel in te sluiten—enorm belang hechtte ik eraan dat het donker onze achilleshiel, het lichaam, verzwakte. Ik overwoog dat wij, gebruik makend van de verzwakking van het lichaam, in staat zouden zijn ons met elkaar te verbinden, ons te vermenigvuldigen, dat wij als mannen sterk genoeg zouden worden om niet van onszelf te walgen—want niemand walgt van zichzelf—het is immers genoeg zichzelf te zijn om niet te walgen! Zo waren mijn, reeds wanhopige, bedoelingen. Maar hij verroerde zich niet... ik evenmin... en we konden geen begin met elkaar maken, het ontbrak ons aan een begin, we wisten werkelijk niet hoe aan te vangen...

Plotseling glipte Henia de salon binnen.

Ze merkte mij niet op—liep naar Waclaw toe—ging bij hem zitten, stil. Alsof ze vrede kwam sluiten. In elk geval was ze (ik kon het niet goed zien) lief. Verzoenend. Beschaafd. Volgzaam. Radeloos misschien. Verloren. Wat was dat? Wat was dat? Had ook zij genoeg van... dat andere... of was ze bang, wilde ze terugkrabbelen, zocht ze steun bij haar verloofde, redding? Ze ging bij hem zitten, lief, zonder een woord, het initiatief aan hem overlatend, dat wilde zeggen: 'Hier heb je me, maak wat van ons.' Waclaw verroerde zich niet—met geen vinger.

Als een kikker, onbeweeglijk. Ik had geen idee van wat er in hem omging. Trots? Jaloezie? Gekrenktheid? Of voelde hij zich gewoon niet op zijn gemak en wist hij niet wat hij met haar aan moest—terwijl ik het wel wilde uitschreeuwen dat hij haar toch minstens moest omarmen, minstens zijn hand op haar leggen, daarvan kon ons behoud afhangen! Het laatste redmiddel! Zijn hand zou op haar de mannelijkheid terugvinden, ik zou er met mijn handen op afspringen, en op de een of andere

manier zou het lukken! Geweld—geweld in deze salon! Maar niets. De tijd verstreek. Hij bewoog zich niet. Het was als een zelfmoord—fiasco—fiasco—en het meisje stond op, liep weg... en ik achter haar aan.

Het avondeten werd opgediend, waarbij wij ons met het oog op Maria aan een banaal gesprek overgaven. Na het eten wist ik opnieuw niet wat ik met mezelf moest beginnen, je zou denken dat er in de uren voor een moord veel te doen zou zijn, maar niemand van ons voerde iets uit, allen hadden zich verspreid... misschien omdat de daad die te gebeuren stond een zo vertrouwelijk en drastisch karakter had. Fryderyk? Waar was Fryderyk? Hij was eveneens verdwenen, en dat verdwijnen maakte me plotseling blind, alsof er een doek voor mijn ogen was gebonden, ik wist me geen raad, ik moest hem vinden, meteen, direct — ik begon hem dus te zoeken. Ik ging naar buiten. Het leek te gaan regenen, een hete vochtigheid in de lucht, wolkenmassa's die je aan de sterrenloze hemel kon vermoeden, af en toe stak er een wind op die door de tuin wervelde, waarna hij weer ging liggen. Ik liep bijna op de tast de tuin in, de paden eerder radend, met een durf die de stap in het onzichtbare vereist, en slechts af en toe bevestigde het bekende silhouet van een boom of een struik dat alles klopte en ik daar was waar ik verwachtte te zijn. Maar ik merkte dat ik helemaal niet op die onveranderlijkheid van de tuin was voorbereid en ze mij eerder verbaasde... het had mij minder verbaasd als de tuin in het donker ondersteboven was gekeerd. Deze gedachte maakte me aan het schommelen als een bootje op volle zee, en ik begreep dat ik het land al uit het oog had verloren. Fryderyk was er niet. Ik drong door tot de eilanden, wat me in een schermertoestand bracht, elke voor mij opduikende boom, elke struik was iets fantastisch dat mij aanviel—want hoewel ze waren zoals ze waren, konden ze anders zijn. Fryderyk? Fryderyk? Ik miste hem hevig. Zonder hem was alles onvolledig. Waar had hij zich verborgen? Wat deed hij? Ik keerde terug naar huis om hem daar

nog te zoeken, toen ik hem aantrof in de struiken voor de keuken. Hij floot als een straatjongan. Hij leek niet erg ingenomen met mijn komst en misschien zelfs wat beschaamd.

‘Wat doet u hier?’ vroeg ik.

‘Ik breek me het hoofd.’

‘Waarover?’

‘Daarover.’

Hij wees naar het raam van het voorraadkamertje. Tegelijk liet hij me iets zien in zijn geopende hand. De sleutel van het kamertje. ‘Nu kunnen we gewoon praten,’ zei hij ongedwongen en luid. ‘Brieven zijn niet meer nodig. Nu zal ze... ik bedoel... eh... de natuur... ons geen hak meer zetten, want de dingen hebben zich te ver ontwikkeld, de situatie ligt al vast... We hoeven niet geheimzinnig meer te doen!...’ Hij zei dat op een vreemde manier. Er ging iets eigenaardigs van hem uit. Onschuld? Heiligeid? Zuiverheid? En hij was kennelijk niet bang meer. Hij rukte een takje af en gooide het op de grond—andere kerken had hij er wel driemaal over nagedacht of hij het op de grond zou gooien of niet... ‘Ik heb die sleutel meegenomen,’ voegde hij eraan toe, ‘om mezelf tot een oplossing te dwingen. Aangaande die... Skuziak.’

‘En? Hebt u iets bedacht?’

‘Zeker.’

‘Mag ik het weten?’

‘Voorlopig... nog niet... U zult het zien als het zover is. Of nee. Ik zeg het u meteen! Hier!’

Hij stak zijn andere hand naar voren—met een mes, een groot keukenmes.

‘Wat is dat nu weer?’ zei ik, onaangenaam verrast. Plotseling en voor het eerst begreep ik met volle zekerheid dat ik met een gek van doen had.

‘Iets beters kon ik niet verzinnen,’ bekende hij, alsof hij zich moest rechtvaardigen. ‘Maar dit volstaat. *Want als straks een jongere een oudere doodt, doodt hier een oudere een jongere*—begrijpt u? Dat vormt een geheel. Dat verenigt hen, met z’n driëen. Het mes. Ik wist

allang dat wat hen verenigt, mes en bloed is. Natuurlijk moet het gelijktijdig worden afgedaan,' voegde hij eraan toe. 'Als Karol zijn mes in Siemian steekt, steek ik het mijne in Józee... eek!'

Het idee! Een gek! Een zieke—een waanzinnige—wat! wil hij hem dan afslachten?... En toch was die waanzin op een ander plan allernatuurlijkst en vanzelfsprekend—die gek had gelijk, het was uitvoerbaar, het zou hen verbinden, 'tot een geheel verenigen'... Hoe bloediger en afschuwelijker die ongerijmdheid was, des te meer verenigde ze hen... En alsof het nog niet genoeg was: die zieke gedachte, die naar een hospitaal rook, gedegeneerd en verwilderd, de afstotende gedachte van een intellectualist, verspreidde plotseling als een bloeiende struik een bedwelmende geur, ja, zij was opwindend! Zij wond mij op, want zij kwam van de andere kant, van 'hun' kant. Dit bloedige verdichten van dodende jeugd en dit verenigen door het mes van (de jongens met het meisje). Het deed er eigenlijk niet toe welke wreedheid aan hen—of door hen—werd bedreven, elke wreedheid versterkte hun smaak als een pikante saus!

De onzichtbare tuin zwol aan en stroomde over van betovering—hoewel vochtig, hoewel donker, en met die monsterlijke gek—ik moest diep ademhalen in die frisse lucht, baadde plotseling in een heerlijk bitter, verscheurend verleidelijk element. Opnieuw werd alles, alles jong en zinnelijk, zelfs wij! En toch... nee, ik kon daar niet in meegaan! Nu ging hij beslist te ver! Dit was ontoelaatbaar—onmogelijk—het afslachten van die jongen in het voorraadkamertje—nee, nee, nee... Hij begon te lachen.

'Weest u maar gerust! Ik wilde alleen kijken of u erop vertrouwde dat ik ze alle vijf nog op een rijtje had. Stel je voor! Niets dan fantasieën... uit pure ergernis dat ik voor die Skuziak werkelijk niets heb weten te bedenken. Niets dan idiotie!'

Idiotie. Inderdaad. Toen hij dat zelf toegaf, prijkte die idiotie als op een schaal voor mij, en het zat me dwars dat ik me had laten beetnemen. We gingen naar huis terug.

Er valt niet veel meer te vertellen. Eigenlijk liep alles vlot, steeds vlotter, tot de finale die... wel, onze verwachtingen overtrof. En licht was het... ik moest er bijna om lachen dat zo'n drukkend probleem met zo'n zwierige lichtheid eindigde.

Mijn rol bestond weer in het bewaken van Siemians kamer. Ik ging op bed liggen, op mijn rug, de handen onder het hoofd, en luisterde—we waren de nacht binnengegaan en schijnbaar was het huis ingeslapen. Ik wachtte op het kraken van de trap onder de voeten van het dodende paartje, maar eigenlijk was het te vroeg, er restten nog vijftien minuten. Stilte. Op de binnenplaats waakte Hipp. Fryderyk beneden, bij de ingang. Eindelijk, om half een precies, kraakte beneden de trap, onder voeten die zeker geen schoenen droegen. Bloot? Of met sokken?

Onvergetelijke ogenblikken! Opnieuw was een zacht kraken van de trap te horen. Waarom slopen ze zo—het was natuurlijker geweest als *zíj* gewoon naar boven was gelopen, alleen hij moest zich stil houden—maar het was niet verwonderlijk dat ze in de ban waren geraakt van de samenzwering... en hun zenuwen moesten in elk geval gespannen zijn. Bijna zag ik hoe ze tree voor tree naar boven liepen, zij voorop, hij achter haar aan, zoekend met hun voeten om het gekraak zoveel mogelijk te vermijden. Ik kreeg een bitter gevoel. Was dit gezamenlijk naar boven sluipen niet slechts een armzalig surrogaat van een ander, honderdmaal meer begeerd sluipen, waarbij *zíj* het doel van zijn sluipende stappen zou zijn?... en toch was hun doel op dit moment—niet zozeer Siemian als het doden van hem—niet minder lichamelijk, zondig en heet van liefde, en hun naar boven sluipen was niet minder gespannen... Ach! Weer kraakte het! De jeugd naderde. Het was onzegbaar gelukzalig, want onder hun voeten veranderde een afschuwelijke daad in een

bloeiende, en het was als het waaien van een fris windje... alleen... hoe wás die naar boven sluipende jeugd eigenlijk, was ze zuiver, was ze werkelijk fris en eenvoudig en natuurlijk, onschuldig? Nee. Ze was 'voor de ouderen'—als die twee zich in het avontuur hadden gestort, dan voor ons, dienstvaardig, om ons te behagen, om met ons te flirten... en mijn rijpheid 'voor' de jeugd moest op het lichaam van Siemian samenkommen met hun jeugd 'voor' de rijpheid—tjonge, wat een *rendez-vous*.

Maar daarin lag geluk besloten—en trots—wat voor trots! —en nog iets meer, iets als wodka—dat zij in verstandhouding met ons, op onze influistering en tevens uit een of andere noodzaak om ons van dienst te zijn, zich aan dit gevaar blootstelden—en zo naar boven slopen!—zich opmaakten voor zulk een misdaad! Dat was goddelijk! Dat was ongehoord! Daarin schuilde de fascinerendste van alle schoonheden ter wereld! Ik, op bed liggend, raakte gewoonweg buiten zinnen bij de gedachte dat wij, Fryderyk en ik, de inspiratie van die voeten waren—ach, opnieuw kraakte het, nu al aanmerkelijk dichterbij, en het werd stil, een stilte brak aan, en ik dacht dat ze het misschien niet hadden volgehouden, wie weet, misschien hadden ze zich, verleid door dit gezamenlijk naar boven sluipen, van hun doel afgewend, zich naar elkaar toegewend, en zochten ze nu, in een omhelzing, alles vergetend, elkaars verboden lichamen! In het donker. Op de trap. Buiten adem. Het was mogelijk. Zou... zou... maar nee, nieuw gekraak verkondigde dat het vergeefse hoop was, er was niets veranderd, ze liepen verder de trap op—en toen bleek dat mijn hoop volledig, maar dan ook volledig misplaatst was, niet eens aan de orde was, niet in hun stijl paste. Ze waren te jong. Te jong. Te jong daarvoor! Ze moesten dus bij Siemian binnendringen en hem doden. Maar toen (want opnieuw was het stil op de trap) vroeg ik me af of het hun niet aan moed ontbrak, misschien had zij hem bij de hand gepakt en trok zij hem naar beneden, of wellicht realiseerden ze zich plotseling het enorme gewicht van de opdracht, de drukkende zwaarte van dat 'doden'. Wellicht zagen ze dat onder ogen

en schrokken? Nee! Nooit! Ook dat was uitgesloten. En om dezelfde redenen. Die afgrond trok hen juist aan omdat ze eroverheen konden springen — hun lichtheid verlangde naar de bloedigste ondernemingen omdat ze die tot iets anders maakten — en hun toenadering tot de misdaad was eigenlijk een teniet doen van de misdaad, door hem te begaan deden ze hem teniet.

Gekraak. Wonderbaarlijk, hun illegaliteit, die zacht naar boven sluipende (jongens-meisjesachtige) zonde... en bijna zag ik het heimelijke samenspel van hun voeten, hun halfgeopende lippen, hoorde ik hun verboden adem. Ik dacht aan Fryderyk, die beneden dezelfde geluiden opving, in de hal, waar hij op de hem toegewezen post stond, ik dacht aan Waclaw, ik zag ze allemaal voor me: Hippolyt, Maria, Siemian, die waarschijnlijk net als ik op bed lag — en ik zoog de smaak op van de maagdelijke misdaad, van de jeugdige zonde... Klop, klop, klop.

Klop, klop, klop!

Dat was zij, die op Siemians deur klopte.

Hier eindigt eigenlijk mijn relaas. De finale verliep al te... vlot, en al te... bliksemend, al te... moeiteloos-licht om het op een voldoende geloofwaardige manier te kunnen vertellen. Ik zal me tot het weergeven van de feiten beperken.

Ik hoorde Henia's stem: 'Ik ben het.' De sleutel werd omgedraaid in Siemians slot, de deur ging open, er volgde een stoot en de val van het lichaam, dat waarschijnlijk plat ter aarde stortte. Ik geloof dat de jongen voor de zekerheid nog tweemaal heeft toegestoken. Ik stormde de gang op. Karol had de zaklantaarn al aangedaan. Siemian lag op de grond — toen we hem omdraaiden was er bloed te zien.

'Klaar,' zei Karol.

Maar dat gezicht, zo vreemd met een zakdoek omwonden als bij kiespijn... dat was Siemian niet... en pas na een paar seconden zagen wij het: Waclaw!

Waclaw in plaats van Siemian, op de grond, dood. Maar Siemian was ook dood — alleen, hij lag op bed — hij lag op bed met een messteken in zijn zij, zijn neus in het kussen gedrukt.

We deden het licht aan. Ik bekeek dat alles vervuld van vreemde twijfel. Dit... dit leek niet honderd procent echt te zijn. Te harmonisch — te makkelijk! Ik weet niet of ik duidelijk genoeg ben, ik wil zeggen dat het niet echt zo kon zijn, want er school een verdachte harmonie in die oplossing... als uit een sprookje, als uit een sprookje...

Ziehier wat er gebeurd moet zijn: Waclaw was meteen na het avondeten doorgedrongen in Siemians kamer door de deur die hun kamers verbond. Hij doodde hem. Vlotweg. Daarna wachtte hij op de komst van Henia en Karol en maakte de deur voor hen open. Allemaal om zich door hen te laten doden. Vlotweg. Voor de zekerheid had hij het licht uitgedaan en een zakdoek om zijn gezicht gebonden — opdat ze hem niet onmiddellijk zouden herkennen.

Mijn afschuwelijke gespletenheid: want de tragische bruutheid van deze lijken, hun bloedige waarheid, was een al te wrange vrucht van een al te buigzame boom! Die twee roerloze lijken — die twee moordenaars! Alsof een dodelijk extreem idee doorboord was door lichtzinnigheid...

We trokken ons uit de kamer terug op de gang. De twee keken toe. Ze zeiden niets.

We hoorden iemand de trap op snellen. Fryderyk. Bij de aanzicht van Waclaw bleef hij staan. Hij gebaarde naar ons — we wisten niet wat het moest betekenen. Hij trok een mes uit zijn zak, hield het even in de lucht en gooide het op de grond... het mes was bebloed.

‘Józiek,’ zei hij. ‘Józiek. Kijk hier.’

Hij was onschuldig! Hij was onschuldig! Onschuldige naïviteit straalde van hem af! Ik keek naar ons paartje. Ze glimlachten. Zoals de jeugd altijd doet wanneer het lastig is zich uit een moeilijke situatie te reden. En een seconde lang keken zij en wij elkaar, in onze catastrofe, in de ogen.

Informatie

Voorwoord van de auteur bij de Poolse uitgave (1960)

Pornografie speelt in het Polen van de oorlogsjaren. Waarom? Een beetje omdat het oorlogsklimaat daar het beste past. Een beetje omdat het geheel echt Pools is—en misschien zelfs, in eerste aanzet, enigszins in de trant van de goedkope Poolse roman gedacht was (is die gelijkenis in de latere uitwerking verdwenen?). En een beetje uit koppigheid—om de [communistische] natie te laten merken dat er in haar schoot nog andere conflicten, drama's en ideeën voorkomen dan de... theoretisch bepaalde.

Dit Polen van de oorlogstijd ken ik niet. Ik was daar niet. Ik heb Polen trouwens sinds 1939 niet meer gezien. Ik heb het beschreven zoals ik het me voorstel. Het is dus een denkbeeldig Polen, en maakt u zich niet kwaad dat het soms vertekend, soms fantastisch is, want dat speelt geen rol en is van geen enkele betekenis voor de dingen die in deze roman plaatsvinden.

Nog één ding. Niemand moet achter de passages met de Armia Krajowa [leidende groepering van burgers binnen het Poolse militaire verzet] in het tweede deel van de roman een kritische of ironische opzet vermoeden. De AK mag verzekerd zijn van mijn respect. Ik heb deze situatie bedacht—die in willekeurig welke ondergrondse organisatie had kunnen voorkomen—omdat de compositie en haar op deze plaats wat melodramatische geest het zo vereiste. AK of niet, mensen zijn mensen, en overal is een aanvoerder te vinden die plotseling door lafheid wordt overvallen, of een moord die door een samenzwering beraamd wordt.

W. G.

Voorwoord van de auteur bij de Franse en Duitse uitgave (1962/1963)

Een Poolse schrijver vroeg mij in een brief naar de filosofische strekking van de roman *Pornografie*.

Ik antwoordde hem:

‘Laten we proberen ons op de eenvoudigste manier uit te drukken. De mens streeft, zoals men weet, naar het absolute. Naar de volheid. Naar de waarheid, naar God, naar de volkomen rijpheid... Alles omvatten, zich geheel verwezenlijken—dat is zijn imperatief.

In de roman *Pornografie* manifesteert zich nu, lijkt mij, een ander doel van de mens, heimelijker ongetwijfeld, in zekere zin illegaal: zijn behoefte aan het Niet-voltooide... het Onvolkomen... het Lager-zijn... de Jeugd.

Een van de duidelijkste scènes in dit opzicht is die in de kerk, waar de ceremonie van de mis onder de druk van Fryderyks gespannen bewustzijn in elkaar zakt, en tegelijk daarmee God, het absolute, terwijl uit de kosmische duisternis en leegte een nieuw idool te voorschijn treedt, aards en zinnelijk, bestaande uit twee wezens die minderjarig zijn, maar die een gesloten cirkel vormen—want ze zijn onderworpen aan een wederzijdse aantrekkingskracht.

Een andere belangrijke scène is het overleg dat aan de moord op Siemian voorafgaat, wanneer de volwassenen zich niet in staat voelen hem om te brengen, omdat ze de zware last van het doden kennen. De moord moet dus door de jeugdigen volbracht worden, verplaatst worden naar de sfeer van lichtheid en onverantwoordelijkheid—alleen op deze wijze wordt hij mogelijk.

Ik heb er al op andere plaatsen over gesproken, bij voorbeeld in mijn *Dagboek*, in een passage over het Retiro van Buenos Aires (1955): “De jeugd verscheen mij als de hoogste waarde van het

leven... Maar deze 'waarde' heeft een kenmerk dat wel door de duivel zelf lijkt bedacht: omdat zij jeugd is, bevindt zij zich steeds onder het niveau van elke waarde."

Deze laatste woorden ("onder elke waarde") verklaren waarom ik in geen van de huidige existentialismen heb kunnen aarden. Het existentialisme tracht de waarde opnieuw te ontdekken, terwijl voor mij de "onder-waarde", het "ontoereikende", het "onderontwikkelde" de mens nader zijn dan alle waarden. Ik geloof dat de formule "de mens wil God zijn" zeer goed de verlangens van het existentialisme uitdrukt, terwijl ik daar een andere formule, tomeloos en onmetelijk, tegenover stel: "De mens wil jong zijn."

Naar mijn mening dienen de levensperioden van de mens als instrument voor deze dialectiek tussen het volkomene en het onvolkomene, tussen waarde en onder-waarde. En om deze reden is mijn universum gedegradeerd: alsof iemand de Geest bij zijn nekvel had gepakt en hem had ondergedompeld in het lichte, het lagere.

Maar denkt u eraan dat filosofie voor mij zonder betekenis is; het is mijn zaak niet. Ik heb slechts tot doel bepaalde mogelijkheden van een thema uit te buiten. Ik zoek naar de "schoonheden" die eigen zijn aan dit conflict..."

Is dat duidelijk? Men zegt dat een kunstwerk zichzelf verklaart, dat commentaren van de auteur overbodig zijn. In principe is dat juist. Maar de hedendaagse kunst is niet altijd gemakkelijk toegankelijk, en soms kan het nuttig zijn dat de auteur de lezer bij de hand neemt en hem de weg wijst.

Ferdydurke, mijn eerste roman, is ongetwijfeld mijn hoofdwerk, de beste inleiding tot wat ik ben en waar ik voor sta. Twintig jaar later geschreven, heeft *Pornografie* zijn oorsprong in *Ferdydurke*. Het is dus nodig dat ik enkele woorden over dat boek zeg.

Het is de groteske geschiedenis van een meneer die kind wordt omdat de anderen hem als zodanig behandelen. *Ferdydurke* wil de grote onrijpheid van de mensheid ontmaskeren. De

mens zoals dit boek hem beschrijft is een ondoorzichtig en neutraal wezen dat zich door middel van bepaalde gedragingen moet uitdrukken en als gevolg daarvan uiterlijk — voor de anderen — veel meer omlijnd en gepreciseerd wordt dan hij van binnen is. Vandaar een tragische wanverhouding tussen zijn heimelijke onrijpheid en het masker dat hij in de omgang met anderen opzet. Er rest hem niets anders dan zich innerlijk aan dat masker aan te passen, alsof hij werkelijk diegene is die hij lijkt te zijn.

Men kan dus zeggen dat de mens van *Ferdydurke* door de anderen geschapen is, dat de mensen elkaar onderling scheppen doordat zij elkaar vormen opleggen, of wat wij 'façons d'être' noemen.

Ferdydurke werd in 1937 gepubliceerd, nog voor Sartre's theorie van de 'regard d'autrui' geformuleerd was. Maar het is aan de popularisering van Sartre's begrippen te danken dat dit aspect van mijn boek beter begrepen en opgenomen is.

Intussen waagt *Ferdydurke* zich ook op andere, minder betreden terreinen: het woord 'vorm' verbindt zich daar met het woord 'onrijpheid'. Hoe moet men die *ferdydurkische* mens beschrijven? Geschapen door de vorm, is hij van buiten af geschapen, men zou ook kunnen zeggen: inauthentiek, gedeformeerd. Mens zijn betekent zoveel als nooit zichzelf zijn.

Hij is een voortdurende producent van de vorm: onvermoeibaar scheidt hij de vorm af, zoals bijen de honing.

Maar hij is ook in gevecht met de eigen vorm: *Ferdydurke* is een beschrijving van de gevechten van de mens met zijn eigen uitdrukking, van de kwellingen van de mensheid op het procrustesbed van de vorm.

Niet altijd is de onrijpheid aangeboren of door anderen opgelegd. Er bestaat ook een onrijpheid waar de cultuur ons in doet belanden als zij ons overspoelt en het ons niet lukt ons tot haar hoogte op te werken. Wij worden door elke 'hogere' vorm geïnfantiliseerd. De mens, door zijn masker gekweld, zal zich heimelijk en voor eigen gebruik een soort onder-cultuur fabrice-

ren: een wereld, geconstrueerd met het afval van de hogere cultuurwereld, een domein van oude rommel, onrijpe mythen en verzwegen hartstochten... een secundair domein van compensatie. En daar wordt een beschaamde poëzie geboren, een soort compromitterende schoonheid...

Zijn we hier niet heel dicht bij *Pornografie*?

Ja, *Pornografie* is uit *Ferdydurke* ontsprongen. Het is een bijzonder navrant specimen van de ferdydurkische wereld: de jongere die de oudere schept. Schept de oudere de jongere, dan is alles goed en mooi, vanuit maatschappelijk en cultureel gezichtspunt gezien. Maar is de oudere aan de jongere onderworpen — wat een duisternissen! Wat een perversiteit en schande! Wat een valstrikken! En toch: de jeugd, biologisch superieur, fysiek mooier, heeft geen enkele moeite de oudere, de reeds door de dood geïnfecteerde, te betoveren en voor zich te winnen. Vanuit dit gezichtspunt is *Pornografie* moediger en gedurfder dan *Ferdydurke*, dat zich vooral van ironie en sarcasme bedient — en in humor ligt distantie. In die tijd behandelde ik mijn thema's van boven af, en men zou kunnen zeggen dat ik in *Ferdydurke* trots tegen de onrijpheid vecht. Niettemin is er al een flink dubbelzinnige toon te horen, die te verstaan zou kunnen geven dat deze tegenstander van de onrijpheid juist dodelijk op de onrijpheid verliefd is.

In *Pornografie* heb ik de distantie van de humor opgegeven. Het is geen satire, maar een roman, een klassieke roman... De roman van twee heren op middelbare leeftijd en van een jeugdig paar; een zinnelijk-metafysische roman. Wat een schande!

Ik citeer uit mijn *Dagboek* nog het volgende:

‘Een van mijn geestelijke en esthetische doelen is een opener, dramatischer toegang tot de jeugd te vinden. Haar verbindingen met de rijpheid te openbaren, opdat ze elkaar aanvullen.’

Verderop: ‘Ik geloof niet in onerotische filosofie. Ik vertrouw geen denken dat zich losmaakt van het geslacht. Natuurlijk kan

men zich moeilijk voorstellen dat Hegels *Logica* of Kants *Kritiek van de zuivere rede* geconcipieerd hadden kunnen worden zonder dat hun auteurs enige afstand van het lichaam hadden genomen. Maar het zuivere bewustzijn moet, zodra het gerealiseerd is, opnieuw in het lichaam worden ondergedompeld, in het geslacht, in Eros; de kunstenaar moet de filosoof in de betovering, de charme, de bekoring binnentrekken.'

Nog een citaat, ook al laad ik de verdenking van grootheidswaan op me: 'En als *Pornografie* een poging tot vernieuwing van de Poolse erotiek zou zijn?... Een poging tot het terugvinden van een erotiek die meer in overeenstemming zou zijn met ons lot en onze recente geschiedenis—bestaande uit gewelddaden, slavernij, kwajongensgevechten—, een afdalen naar de donkere grensgebieden van het bewustzijn en het lichaam?'

Ik ben meer en meer geneigd de onderwerpen die mij het meest complex toeschijnen, onder een eenvoudige, zelfs naïeve vorm te presenteren. *Pornografie* is enigszins in de trant van een Poolse 'streekroman' geschreven; het is alsof ik op een ouderwetse paard-en-wagen rondrijd die is aangetast door het gif van de 'dernier cri' (een schreeuw van pijn, niet in de mode, dat spreekt vanzelf). Heb ik gelijk als ik denk dat hoe onverschrokken en moeilijker toegankelijk de literatuur is, ze des te meer zou moeten terugkeren naar de vroegere, lichtere vormen waaraan de lezers gewend zijn?

K. A. Jeleński, aan wie mijn werk zo vele en zo waardevolle impulsen te danken heeft, meende dat *Pornografie* zich op een te uitgesproken manier presenteerde; hij raadde mij aan enkele van mijn sporen uit te wissen, zoals dieren doen of sommige schilders. Maar ik ben te moe van alle misverstanden die zich tussen mij en mijn lezer ophopen, en als ik gekund had, zou ik diens vrijheid mij te interpreteren nog meer hebben ingeperkt.

W. G.

Verantwoording van de vertaler

Zoals mijn eerdere Gombrowicz-vertalingen is ook deze, met toestemming van de erven, gebaseerd op de Duitse en Franse uitgaven, ondersteund door raadpleging van de Poolse tekst. De Franse vertaling, sinds 1962 onveranderd gebleven, bleek echter dermate 'vrij', dat zij als betrouwbaar hulpmiddel verre bij de Duitse ten achter bleef. De zoals altijd zeer getrouwe, zo goed als letterlijke, maar dan ook veel stroevere Duitse vertaling van Walter Tiel uit 1963, in 1984 herzien, diende derhalve als basis voor de nieuwe Nederlandse tekst.

Maar ook de reeds bestaande Nederlandse vertaling van dra. J. L. Teengs uit 1964, sindsdien niet meer herzien, werd uitdrukkelijk geraadpleegd, en soms meer dan dat. Gaandeweg bleek namelijk dat deze vertaling, die in stilstisch opzicht nogal eens te kort schoot, bijzonder consciëntieus was en tal van goede oplossingen bood. Het kwam mij onnodig voor om daar waar deze vertaling voldeed, geforceerd naar een 'eigen', andere oplossing te gaan zoeken.

Resumerend kan ik dus zeggen dat de huidige vertaling tot stand is gekomen op basis van de Duitse en de eerdere Nederlandse tekst, telkenmale ondersteund door raadpleging van het Poolse origineel, wat alleen maar uitwees hoe zorgvuldig zowel Walter Tiel als dra. Teengs te werk waren gegaan. Dat vooral de stijl van een literaire vertaling na bijna dertig jaar aan veroudering onderhevig is, is de reden geweest om nu met een nieuwe vertaling te komen. Dat de uitgever mij in staat heeft gesteld daarmee mijn reeks Gombrowicz-vertalingen af te ronden, stemt tot dankbaarheid.

P. B.

ISBN 90-253-1865-7

A standard 1D barcode representing the ISBN number 90-253-1865-7.

9 789025 318659